

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Γερμανία, 1933-1939:

Οι διώξεις του ναζιστικού καθεστώτος

Πτυχιακή εργασία

του Κασιώτη Κωνσταντίνου

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΒΟΓΛΗΣ ΠΟΛΥΜΕΡΗΣ - ΜΠΙΛΛΑΛΗΣ ΜΗΤΣΟΣ

ΒΟΛΟΣ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2016

ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 1933-1939:

ΟΙ ΔΙΩΞΕΙΣ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄. Ο «δρόμος» προς την άνοδο των Ναζί στην εξουσία	11
Τα κληρονομικά «βαρίδια» της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης	11
Ο πληθωρισμός του 1923, η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και ο αντίκτυπός τους	16
Η συμβολή της πολιτικής αστάθειας για την ανέλιξη των Ναζί στην εξουσία	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄. Η μετάβαση στο Ολοκληρωτικό Καθεστώς	25
Η καταστολή του Κομμουνιστικού Κόμματος	25
Οι εκλογές του Μαρτίου 1933 και η Πράξη Νομιμοποίησης	29
Ο Χίτλερ «Ηγέτης και Καγκελάριος του Ράιχ»	33
Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄. Η φυλετική υγιεινή και η «ευθυγράμμιση» της γερμανικής κοινωνίας	42
Η θεωρία των Ναζί για την φυλετική υγιεινή	42
Από την θεωρία, στην πράξη: ο εγκλεισμός στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και οι στεριώσεις των «εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών»	46
Η διαδικασία «ευθυγράμμισης» της γερμανικής κοινωνίας	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄. Το Εβραϊκό Ζήτημα	56
Ο αντισημιτισμός του Χίτλερ	56
Η κοινωνική περιθωριοποίηση των Γερμανοεβραίων	60
Ένα βήμα πριν την «Τελική Λύση»	65
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	72

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Δεν θα ήταν δυνατή η συγγραφή της παρούσας εργασίας δίχως την πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξη των δύο καθηγητών μου, του Πολυμέρη Βόγλη και Μήτσου Μπιλάλη, τους οποίους οφείλω και να ευχαριστήσω. Θα ήθελα ιδιαίτερα να ευχαριστήσω τον κύριο Βόγλη, δίχως τις υποδείξεις του οποίου θα είχα υποπέσει σε λάθη.

Θέλω να ευχαριστήσω την κυρία Ρέα Ματσάγγου για τη βοήθειά της και τη συνεργασία της στον δανεισμό βιβλίων από το εργαστήριο Ιστορίας της σχολής μας. Επίσης, οφείλω ένα «ευχαριστώ» στους συμφοιτητές μου Λάμπρο Γκόντα και Χρήστο Γιώτα για τη βοήθεια και τις συμβουλές που μου έδωσαν, καθώς και τη φίλη μου Χαριτίνη Θεοχάρη, διότι, όταν αντιμετώπισα ένα τεχνικό πρόβλημα, έσπευσε αμέσως να με βοηθήσει. Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου για την υποστήριξή τους όλο αυτό το διάστημα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

DAP	Deutsche Arbeiter Partei (Γερμανικό Εργατικό Κόμμα· η πρώτη ονομασία του NSDAP κατά την ίδρυσή του το 1919)
DDP	Deutsche Demokratische Partei (Γερμανικό Δημοκρατικό Κόμμα)
DNVP	Deutschnationale Volkspartei (Γερμανικό Εθνικιστικό Κόμμα)
DVP	Deutsche Volkspartei (Γερμανικό Λαϊκό Κόμμα)
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands (Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας)
NSDAP	National-Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei (Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα)
SA	Sturmabteilung (Τάγματα Εφόδου)
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας)
SS	Schütz staffel («Μοίρα Ασφαλείας»)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης (1919-1933), γέννημα μίας ιστορικής συγκυρίας στιγματισμένης από την ανάγκη και του φόβου από τη στάση των νικητήριων δυνάμεων, αλλά και της οργής από την κατάρρευση των ονείρων που εξέθρεψε η εποχή του Κάιζερ, παρουσίασε από τα πρώτα της βήματα αστάθεια. Με κυβερνήσεις αδύναμες και θνησιγενείς, να σηκώσουν το μεγάλο βάρος των πολιτικών και οικονομικών προβλημάτων που άφησε ο πόλεμος, με επαναστατικές ταραχές και απόπειρες ανατροπής του καθεστώτος τόσο από τα Αριστερά όσο και από τα Δεξιά, αναζητούσε συχνά λύση στο άρθρο 48 του συντάγματος, για να ξεπεράσει τα πολιτικά της αδιέξοδα.

Η συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του Προέδρου της Δημοκρατίας με βάση το άρθρο αυτό δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα της ανάμνησης του μοναρχικού καθεστώτος, που ο πολιτικός ρόλος του Κάιζερ ήταν αποφασιστικός και το Κοινοβούλιο ασκούσε απλώς αντιπολίτευση¹, αλλά και ανάγκη που υπαγορεύτηκε από τα αδιέξοδα που άφησε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Όταν το κοινοβούλιο θα αντιμετώπιζε αδιέξοδα στη λύση των μεγάλων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, τη λύση θα έδινε ο Πρόεδρος με διατάγματα. Η Δημοκρατία κατόρθωσε να αντιμετωπίσει τα σοβαρά προβλήματα που δημιούργησε ο πληθωρισμός του 1923 και το διάστημα 1924-1928 έδειχνε ενισχυμένη. Η παγκόσμια, όμως, οικονομική κρίση του 1929 δημιούργησε βαθιές ρωγμές που σταδιακά οδήγησαν στην κατάρρευση της Δημοκρατίας. Ο Πάουλ φον Χίντενμπουργκ, δεύτερος Πρόεδρος της Δημοκρατίας μετά τον θάνατο του Έμπερτ το 1925 και κατεξοχήν σύμβολο της παλιάς αριστοκρατικής τάξης, θεώρησε ότι η μόνη διέξοδος από την κρίση στην οποία περιήλθε η Δημοκρατία στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ήταν μία «συντηρητική δικτατορία»². Με ανυπέρβλητα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, με έξι εκατομμύρια άνεργους Γερμανούς πολίτες το γερμανικό Κοινοβούλιο έδειχνε να μη μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες της γερμανικής κοινωνίας. Η κριτική στο δημοκρατικό καθεστώς γινόταν εντονότερη και η εμπιστοσύνη των πολιτών κλονιζόταν. Οι προϋποθέσεις ήταν ευνοϊκές, ώστε το αδύναμο Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα να ωφεληθεί από την

¹ H.A. Winkler, *Βαϊμάρη. Η ανάπηρη Δημοκρατία. 1918-1933*, Αθήνα: Πόλις, 2013, σ. vi.

² R.J. Evans, *Η Έλευση του Γ' Ράιχ*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2013, σ. 82.

κατάσταση αυτή και να καρπωθεί τη δυσαρέσκεια του λαού προς τη Δημοκρατία. Στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1930 είδε τα ποσοστά του να εκτινάσσονται από το 2,6% στο 18,3% και στο Ράιχσταγκ να εμφανίζεται ως «εν δυνάμει» κόμμα εξουσίας³. Ο στόχος για απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία δεν επετεύχθη ποτέ. Ωστόσο, η κυβέρνηση συνασπισμού με τους Εθνικιστές, που προέκυψε από τις εκλογές της 5ης Μαρτίου 1933, άνοιξε τον δρόμο για την επιβολή της δικτατορίας και την υλοποίηση των ενδόμυχων και απάνθρωπων πολιτικών του Χίτλερ.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τις διώξεις, που άσκησαν οι Ναζί εντός των γερμανικών συνόρων, μετά την άνοδό τους στην εξουσία, το 1933, μέχρι το 1939, πριν το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια.

Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης, το πρώτο δημοκρατικό πολίτευμα της Γερμανίας, από την πρώτη κιόλας στιγμή βρέθηκε αντιμέτωπη με μία σειρά προβλημάτων (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά), τα οποία δεν κατόρθωσε ποτέ να ξεπεράσει και αποτέλεσαν κυρίαρχο παράγοντα, που καθόρισε τη βραχύχρονη διάρκεια ζωής της. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μία σύντομη απεικόνιση των χρόνων της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και πώς τα διάφορα προβλήματα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει αποτέλεσαν γόνιμο έδαφος για την άνοδο στην εξουσία του, μέχρι πρότινος ασήμαντου, ακροδεξιού κόμματος των Εθνικοσοσιαλιστών και του ηγέτη τους, Αδόλφου Χίτλερ.

Ο διορισμός του Χίτλερ ως καγκελάριου της Γερμανίας αποτέλεσε ορόσημο τόσο για τη γερμανική ιστορία όσο και για την παγκόσμια. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι Ναζί εκμεταλλεύτηκαν την τεταμένη πολιτική κατάσταση της χώρας και τους φόβους του γερμανικού λαού με τη χρήση της προπαγάνδας, του βασικότερου πολιτικού τους όπλου. Σε δεύτερη φάση έπεισαν τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να υπογράψει το διάταγμα για τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ και στη συνέχεια, μέσω του εκφοβισμού, το γερμανικό κοινοβούλιο, για να υπερψηφίσει τη «Πράξη Νομιμοποίησης». Το διάταγμα και η «Πράξη» επέτρεψαν στο ναζιστικό καθεστώς να νομιμοποιήσει τις διώξεις, αρχικά σε βάρος της Αριστεράς και, έπειτα, την καταστολή ολόκληρης της αντιπολίτευσης. Παράλληλα, στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, για τα οποία

---

³ E. Kolb, *The Weimar Republic*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge, 2005, σ. 113.

πολλοί έχουν μία εσφαλμένη εντύπωση της χρήσης τους από τους Ναζί, καθώς τα έχουν συνδέσει με τους Εβραίους και την «Τελική Λύση».

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται το θέμα της «φυλετικής υγιεινής», δηλαδή της προσπάθειας του ναζιστικού καθεστώτος για τη δημιουργία ενός ισχυρού και φυλετικά καθαρού γερμανικού έθνους (Volk). Για να γίνει αυτό εφικτό, οι Ναζί (συντομογραφία του National-sozialistische) διέκριναν και στοχοποίησαν «εσωτερικούς» κι «εξωτερικούς» εχθρούς. Στο εν λόγω κεφάλαιο ορίζεται ποιοι συγκαταλέγονταν στις δύο αυτές κατηγορίες εχθρών, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο το ναζιστικό καθεστώς φρόντισε να δώσει λύση στα εμπόδια που έθεταν για το ναζιστικό όραμα του γερμανικού έθνους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο οι Ναζί χρησιμοποίησαν όρους της ιατρικής και θεωρίες της βιολογίας, τις έπλασαν κατάλληλα και τις προσάρμοσαν στη γερμανική κοινωνία, στο όνομα του ουτοπικού τους οράματος.

Το τέταρτο, και τελευταίο κεφάλαιο, πραγματεύεται τις διώξεις που υπέστησαν οι Εβραίοι, μετά την άνοδο των Ναζί στην εξουσία και μέχρι το 1939. Ο αντισημιτισμός αποτέλεσε τον πολιτικό πυρήνα του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος και οι Ναζί σε όλη τη διάρκεια της Δημοκρατίας τους κατηγορούσαν όχι μόνο για όλες τις συμφορές του γερμανικού έθνους, αλλά και για τα μεγαλύτερα εγκλήματα της ανθρωπότητας. Για τον Χίτλερ η παρουσία των Εβραίων στην Γερμανία σήμαινε ένα και μόνο πράγμα: τη διάβρωση του «αρίου» αίματος και την εξάλειψη της «άριας» φυλής. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η προσπάθεια σταδιακής εξάλειψης του εβραϊκού στοιχείου από τη γερμανική κοινωνία. Καταδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο το καθεστώς φρόντισε να τους εξοστρακίσει από τα κοινωνικά τεκταινόμενα, να τους οδηγήσει στην οικονομική εξαθλίωση, και στη συνέχεια να τους εξωθήσει σε αναγκαστική μετανάστευση ή να τους φυλακίσει σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το κεφάλαιο κλείνει με την «προφητεία» του Χίτλερ, στις αρχές του 1939, για την κατάληξη που θα είχαν οι Εβραίοι, αν προκαλούσαν έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, προεικονίζοντας με τον τρόπο αυτό τους ενδόμυχους πολιτικούς του στόχους.

Κεφάλαιο Α΄

Ο «δρόμος» προς την άνοδο των Ναζί στην εξουσία

«Ήταν ευθύς ο δρόμος που οδήγησε από την παράνοια του γερμανικού πληθωρισμού στην παράνοια του Τρίτου Ράιχ».

Thomas Mann¹

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος τελείωσε στις 11 Νοεμβρίου 1918 με την υπογραφή της ανακωχής στη Κομπιέν, αφήνοντας βαθιά τραύματα τόσο στους νικητές όσο και στους ηττημένους². Η παγκόσμια κοινή γνώμη ήταν συγκλονισμένη από τον τρόπο που ο άνθρωπος χρησιμοποίησε την τεχνολογία, ξεφεύγοντας από τα όρια του πολιτισμού και αφήνοντας ανυπολόγιστες καταστροφές. Η γερμανική κοινή γνώμη πέρα από τις ανυπολόγιστες καταστροφές ήταν συγκλονισμένη και από την ολοκληρωτική ήττα της Γερμανίας, ένα γεγονός το οποίο δεν περίμενε και με το οποίο δεν συμβιβάστηκε ποτέ καθ' όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου.

Ο γερμανικός λαός είχε συγκλονιστεί από την ήττα, καθώς λίγες εβδομάδες πριν το τέλος του «Μεγάλου Πολέμου» οι Γερμανοί ηγέτες διαλαλούσαν τη νίκη. Μία τέτοια αναπάντεχη καταστροφή μπορούσε να αποδοθεί μόνο σε προδότες³, κάτι που αποτελεί συνήθη ψυχολογική αντίδραση μεμονωμένων ανθρώπων και λαών, όταν αρνούνται ν' αποδεχθούν την ήττα. Η κατάληξη της Γερμανίας από Μεγάλη Δύναμη το 1914 σε οικονομικά κατεστραμμένη κι ηττημένη χώρα το 1918 καταρράκωσε την εθνική υπερηφάνεια των Γερμανών πολιτών⁴. Ο φόβος και το μίσος κυριαρχούσαν στη Γερμανική κοινωνία. Ένοπλες συγκρούσεις, δολοφονίες και πολιτικές αναταραχές δημιούργησαν μία έκρυθμη κατάσταση, η οποία δεν επέτρεψε να υπάρξουν οι προϋποθέσεις, για να ανθήσει μία νέα δημοκρατική τάξη.

---

¹ G. Auernheimer, *Σοσιαλδημοκρατία-Εθνικοσοσιαλισμός-Κριτική θεωρία. Δοκίμια για τη σύγχρονη ιστορία της Γερμανίας*, Αθήνα: Πλέθρον, 1999, σ. 113.

² H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 7.

³ Γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία του μύθου «της πισώπλατης μαχαίρας» (Dolchstoßlegende), βλ. στο ίδιο, σ. 57.

⁴ R.O. Paxton, *Η ανατομία του φασισμού*, Αθήνα: Κέδρος, 2006, σ. 44.

Το κενό που δημιουργήθηκε από την παραίτηση του Κάιζερ Γουλιέλμου Β΄ και την πτώση του Ράιχ, ήρθαν να καλύψουν οι Σοσιαλδημοκράτες (SPD) σε συνεργασία με το Κόμμα του Κέντρου (Zentrum) και το φιλελεύθερο Γερμανικό Δημοκρατικό Κόμμα (DDP), καθώς κέρδισαν την πλειοψηφία στις εκλογές για τη συντακτική συνέλευση που συγκλήθηκε στις αρχές του 1919 στη Βαϊμάρη⁵. Η Δημοκρατία πήρε τη θέση της Μοναρχίας. Όμως, από τη πρώτη κιόλας στιγμή η Δημοκρατία της Βαϊμάρης ήρθε αντιμέτωπη με την έλλειψη νομιμοποίησής της από το μεγαλύτερο μέρος του γερμανικού λαού. Πολλοί Γερμανοί τη θεωρούσαν απόρροια ξένης επιβολής και εσωτερικής προδοσίας. Η ήττα στον Πόλεμο, η μνήμη των δύο εκατομμυρίων νεκρών Γερμανών και η υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών⁶ περιφέρονταν σαν σκιά πάνω από τη Δημοκρατία, από την αρχή της ύπαρξής της και μέχρι το τέλος της⁷.

Στις εθνικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν τον Ιανουάριο του 1919 τα τρία προαναφερθέντα πολιτικά κόμματα μπορεί να συγκέντρωσαν το 76,2% των ψήφων, κυρίως λόγω του φόβου για μία επικείμενη μπολσεβίκικη επανάσταση στη Γερμανία, όμως από τις εκλογές του 1920 και έπειτα το ποσοστό των ψήφων και των τριών κομμάτων μαζί δεν ξεπέρασε ξανά το 50%⁸. Έτσι, γίνεται αντιληπτό ότι τα τρία κόμματα, που αποτέλεσαν το στήριγμα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, από το 1920 και έπειτα αποτελούσαν σταθερά τη μειοψηφία του Ράιχσταγκ, υστερώντας αριθμητικά έναντι των βουλευτών που ήταν κατά της Δημοκρατίας, είτε ανήκαν στην Αριστερά είτε στη Δεξιά.

Το πολιτικό τοπίο, πέρα από τα τρία κόμματα του πρώτου δημοκρατικού συνασπισμού, ήταν αρκετά θολό, γιατί τη δημοκρατία την αντιμάχονταν κόμματα με

---

⁵ Η Βαϊμάρη είναι πόλη της Κεντρικής Γερμανίας και ανήκει στο κρατίδιο της Θουριγγίας. Το Δημοκρατικό καθεστώς που ιδρύθηκε μετά τη συνταγματική αυτή συνέλευση, που ήταν και το πρώτο Δημοκρατικό καθεστώς της Γερμανίας, πήρε την ονομασία της εν λόγω πόλης και ονομάστηκε Δημοκρατία της Βαϊμάρης.

⁶ Οι όροι της Συνθήκης των Βερσαλλιών, που επιβλήθηκαν στη Γερμανία από τους νικητές του Πολέμου, ήταν το ίδιο τραυματικοί όσο και οι απώλειες του Πολέμου. Οι βασικοί όροι της Συνθήκης ήταν οι εξής: 1) Η Γερμανία έχασε το 13% της εδαφικής της επικράτειας και το 12% του πληθυσμού της, 2) η Δυτική Γερμανία ετέθη κάτω από μερική στρατιωτική κατοχή για 15 χρόνια, 3) ο Γερμανικός στρατός περιοριζόταν στους 100.000 άντρες, το ναυτικό στους 25.000 και η αεροπορική δύναμη θα καταργούνταν, 4) απαγορεύονταν όλα τα βαρέα όπλα, 5) η Γερμανία έχασε όλες τις αποικίες της, το στόλο της και όλα τα προνόμια ευρεσιτεχνίας στο εξωτερικό, 6) η χώρα ήταν υποχρεωμένη να καταβάλει αποζημιώσεις (χωρίς να έχει καθοριστεί το συνολικό τους ύψος), 7) το άρθρο 231 απαιτούσε από τη γερμανική κυβέρνηση να αναγνωρίσει την πλήρη ευθύνη για την έναρξη του πολέμου. S. Payne, *Μία Ιστορία του Φασισμού 1914-1945*, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σ. 220 και H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 49-52.

⁷ R. Bessel, «The Nazi capture of power», *Journal of Contemporary History*, τ. 39 (2), (Απρίλιος 2004), σ. 172.

⁸ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 88

ιδεολογία αντίθετη στις αρχές της αστικής δημοκρατίας, με οργανωμένους οπαδούς και ακραίες πολιτικές. Στην Αριστερά ο βασικός εχθρός της Δημοκρατίας ήταν το Κομμουνιστικό Κόμμα, ενώ στη Δεξιά η πιο έντονη αμφισβήτηση της Βαϊμάρης εκφράστηκε από τους Εθνικιστές. Οι Κομμουνιστές θεωρούσαν ότι η Δημοκρατία που εγκαθιδρύθηκε, στόχο είχε να προστατεύσει την καπιταλιστική οργάνωση της οικονομίας που στηρίζεται στην εκμετάλλευση της εργατικής τάξης, ιδέα που αποτελούσε τον πυρήνα της πολιτικής τους φιλοσοφίας. Από την άλλη οι Εθνικιστές αμφισβητούσαν όχι μόνο τις ιδέες πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η Δημοκρατία, αλλά ακόμη και τους «τύπους», διαφωνώντας ακόμη και με τα χρώματα της νέας σημαίας της χώρας⁹. Για τον λόγο αυτό η ιστορία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης υπήρξε βραχύβια, καθώς δεν στάθηκε ικανή να αντιμετωπίσει με αποφασιστικότητα κόμματα που την αμφισβητούσαν και να κερδίσει την εμπιστοσύνη των Γερμανών πολιτών.

Βαρύ κληρονομικό στίγμα σε όλη την πορεία της Δημοκρατίας υπήρξε το άρθρο 48 του Συντάγματος της Βαϊμάρης, που έδωσε τη δυνατότητα στον Πρόεδρο να κυβερνά, να νομοθετεί, δηλαδή να υποκαθιστά το κοινοβούλιο, αλλά να έχει και τη δυνατότητα να το διαλύσει και να προκηρύξει νέες εκλογές. Το γεγονός αυτό άφηνε το περιθώριο στα δημοκρατικά κόμματα να μην κάνουν υποχωρήσεις και συμβιβασμούς, ακόμη και όταν συμμετείχαν σε κυβερνητικά σχήματα. Γνώριζαν ότι, εάν δεν επιτυγάνονταν συμφωνία, το κενό εξουσίας θα καλύπτονταν από τον Πρόεδρο. Η απροθυμία των κομμάτων για συμβιβασμούς αποτέλεσε την κύρια αιτία των συχνών αλλαγών στα κυβερνητικά σχήματα¹⁰. Από τις εκλογές του 1919 έως και τον Ιανουάριο του 1933 ανέλαβαν την εξουσία είκοσι διαφορετικές κυβερνήσεις, με μέσο όρο διακυβέρνησης τους οκτώ μήνες¹¹. Η κυβερνητική αυτή αστάθεια που χαρακτήριζε τη Δημοκρατία αποτέλεσε πολλές φορές αφορμή για τη δυσπιστία και την αγανάκτηση του γερμανικού λαού απέναντί της, ενίσχυε τις συχνές επεμβάσεις του Προέδρου στο νομοθετικό έργο και έδινε τροφή στην κριτική ακραίων κομμάτων και συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Το γερμανικό δημοκρατικό καθεστώς αποδυναμώθηκε, επίσης, λόγω του ότι δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την υποστήριξη του Στρατού, της Δημόσιας Διοίκησης, της Δικαιοσύνης και των Αστυνομικών Δυνάμεων. Όσον αφορά το στρατό, η ιδέα του γερμανικού κράτους δεν ταυτίζονταν με τη Δημοκρατία. Κράτος για τους

---

⁹ Στο ίδιο, σ. 93,94.

¹⁰ H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 67,68.

¹¹ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 83.

στρατιωτικούς ήταν το Ράιχ, όπως οργανώθηκε και λειτουργούσε στα χρόνια της μοναρχίας και διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην παγκόσμια πολιτική σκηνή πριν το 1914, ενώ η Δημοκρατία, γέννημα της ήττας της Γερμανίας μετά τον πόλεμο, αποτελούσε προσωρινή παρέκκλιση και προϊόν του συμβιβασμού της Γερμανίας με τις απαιτήσεις των νικητών. Ακόμη και η ομοιότητα των θεσμών της με τις αστικές δημοκρατίες των αντιπάλων της στον πόλεμο ήταν γεγονός που ενοχλούσε όσους αναπολούσαν το ένδοξο μοναρχικό καθεστώς. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η ανυπακοή του στρατού και οι συνεχείς μηχανορραφίες των ηγετών του κατά των πολιτικών κυβερνήσεων της Δημοκρατίας¹².

Αυτό φάνηκε στο πραξικόπημα του Καπ τον Μάρτιο του 1920, που τα τμήματα της Reichswehr¹³ και των Freikorps¹⁴ κατέλαβαν προσωρινά την εξουσία στο Βερολίνο, αλλά και στο Μόναχο όπου η Reichswehr και οι παραστρατιωτικές οργανώσεις ανάγκασαν σε παραίτηση στις 14 Μαρτίου 1920 το Σοσιαλδημοκράτη Πρωθυπουργό Hoffman, για να εγκαθιδρύνουν ένα αυταρχικό καθεστώς, με αποτέλεσμα η Βαυαρία να εξελιχθεί σε κέντρο από το οποίο πήγαζαν οι πιο ισχυρές πιέσεις κατά της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Και όσο οι ακραίες αριστερές οργανώσεις, οι παραστρατιωτικές τους ομάδες και τα ακραία εργατικά συμβούλια αρνούσαν να σταματήσουν την επαναστατική τους τακτική, τόσο ο στρατός που αποτελούνταν από αξιωματικούς της εποχής του Κάιζερ με ακραίο δεξιό προσανατολισμό, όσο και τα Freikorps και οι υπόλοιπες παραστρατιωτικές οργανώσεις φαίνονταν «χρήσιμες» ή αντιμετωπιζόνταν με ανοχή από τα κόμματα που στήριζαν τη Δημοκρατία. Ο στρατός και οι παραστρατιωτικές οργανώσεις έγιναν «κράτος εν κράτει». Το γεγονός αυτό συνετέλεσε στη στρατιωτικοποίηση του δημοσίου βίου, με συνέπειες που συνέχιζαν να επηρεάζουν τη χώρα και μετά τις συγκρούσεις των πρώτων πέντε μεταπολεμικών χρόνων. Ακραία παραδείγματα αποτέλεσαν οι δολοφονίες ή απόπειρες δολοφονίας πολιτικών προσώπων, όπως του Erzberger και του Rathenau¹⁵.

---

¹² Στο ίδιο, σ. 97-99.

¹³ Reichswehr ονομάστηκε ο γερμανικός στρατός, μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών και τον περιορισμό των γερμανικών στρατευμάτων στους 100.000 άνδρες. S. Payne, *ό.π.*, σ. 220.

¹⁴ Τα Freikorps ήταν μισθοφορικά τάγματα, στα οποία εντάσσονταν βετεράνοι του πολέμου και τα οποία δημιουργήθηκαν υπό την ηγεσία τακτικών αξιωματικών του στρατού, προκειμένου να αντιμετωπιστούν όποιοι θεωρούνταν εσωτερικοί εχθροί της Γερμανίας και ιδιαίτερα η επαναστατική Αριστερά. Τα Freikorps έθεσαν τις βάσεις για τη στρατιωτικοποίηση της εθνικής πολιτικής και τη χρήση της βίας. Στο ίδιο, σ. 236 και R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 45.

¹⁵ H.A. Winkler, *ό.π.* σ. 71-104.

Στον τομέα της Δημόσιας Διοίκησης, η Βαϊμάρη κληρονόμησε τους υπαλλήλους της προ της Δημοκρατίας περιόδου, καθώς το νέο Σύνταγμα κατοχύρωσε τη μονιμότητά τους και ελάχιστα φρόντισε να εξασφαλίσει την έμπρακτη αφοσίωσή τους στη δημοκρατική πολιτική τάξη. Έτσι, τόσο στην κατώτερη όσο και στην ανώτερη διοίκηση εργάζονταν άνθρωποι, οι οποίοι ήταν εκ πεποιθήσεως κατά της Δημοκρατίας και ήταν απρόθυμοι να στηρίξουν ένα καθεστώς, τις αρχές του οποίου δεν ενστερνίζονταν. Τα δημοκρατικά κόμματα της Βαϊμάρης απέφυγαν τις ριζικές αλλαγές στον κρατικό μηχανισμό, διότι υιοθέτησαν τη λογική της δημοσιούπαλληλικής λειτουργίας της Αυτοκρατορίας. Με το πρόσχημα ότι δεν διέθεταν το εξειδικευμένο προσωπικό, δέχονταν ως δεδομένο ότι στην κεφαλή μιας υπηρεσίας έπρεπε να βρίσκονται δημόσιοι υπάλληλοι με εμπειρία και όχι πολιτικά πρόσωπα¹⁶.

Η συντηρητική αυτή λογική στην οργάνωση και λειτουργία των θεσμών και των προσώπων, απέβλεπε στη συνέχεια της δημόσιας διοίκησης και αποτυπώνεται με τρόπο ευδιάκριτο στη νομοθεσία, όπου ο Αστικός και ο Ποινικός Κώδικας διατηρήθηκαν, χωρίς ουσιαστικές τροποποιήσεις. Ταυτόχρονα, δεν επέφεραν αλλαγές στο δικαστικό σώμα, το οποίο απέκτησε αυτονομία έναντι της πολιτικής εξουσίας με βάση τα άρθρα 102 και 104 του νέου συντάγματος. Το δικαστικό σώμα, που ανδρώθηκε στην εποχή του Κάιζερ, ένωθε ανεξάρτητο συχνά απέναντι στους νόμους της Δημοκρατίας, εφαρμόζοντάς τους επιλεκτικά. Σε αρκετές περιπτώσεις έδειξε μεγάλη ανοχή απέναντι σε πολιτικά εγκλήματα που διαπράχθηκαν από ακροδεξιές οργανώσεις, ευνοώντας με αυτόν τον τρόπο τη δράση τέτοιων οργανώσεων καθ' όλη τη διάρκεια της Δημοκρατίας¹⁷.

Στην προσπάθεια των κομμάτων που στήριζαν τη Δημοκρατία και του Προέδρου του Ράιχ, μετά τη δολοφονία του Ράτεναου, να βάλουν τέλος στην παράνομη δράση της άκρας δεξιάς, δημιουργώντας ένα «Ανώτατο Δικαστήριο του Ράιχ για την Προστασία της Δημοκρατίας» με έδρα τη Λειψία, η αντίδραση της Βαυαρίας ήταν πρωτοφανής. Η υποχώρηση της κυβέρνησης του Ράιχ στις πιέσεις της Βαυαρικής κυβέρνησης και η δημιουργία ξεχωριστού τμήματος στο «Ανώτατο Δικαστήριο» της Λειψίας, που συγκροτούνταν από δικαστές της Νότιας Γερμανίας και θα εκδίκαζε αδικήματα που θα γίνονταν στην περιοχή αυτή, δείχνουν την αδυναμία της Δημοκρατίας να επιβάλλει την ισονομία στο Ράιχ και να εφαρμόσει με

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 19.

¹⁷ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 135.

ενιαίο τρόπο τη δικαιοσύνη σε όλα τα κρατίδια¹⁸. Έτσι, η περιοχή της Βαυαρίας έγινε εκκολαπτήριο των ακροδεξιών οργανώσεων.

Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης έδειξε αδυναμία και στον τρόπο συγκρότησης του αστυνομικού σώματος. Η στρατολόγηση αστυνομικών από τις τάξεις των πρώην στρατιωτών και ο διορισμός διοικητών από πρώην αξιωματικούς και μέλη των Freikorps, δεν διασφάλισε την υπακοή του αστυνομικού σώματος στις αρχές και στους νόμους της Δημοκρατίας. Ουσιαστικά, η αστυνομία εξελίχθηκε σε φορέα σταδιοδρομίας αντιδημοκρατικών αξιωματικών και υπαλλήλων, που αντιστρατεύονταν ή αντιπαθούσαν τη μορφή οργάνωσης του κράτους που υπηρετούσαν¹⁹.

Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, από τα παραπάνω ότι η Βαϊμάρη αντιμετώπιζε τη δυσπιστία από ένα μεγάλο μέρος των λειτουργών της, που θα όφειλαν να διασφαλίσουν θεσμικά την ομαλή λειτουργία της. Και πέρα απ' όλες τις δυσκολίες αυτές που έπρεπε να ξεπεράσει, στις αρχές του 1923 κλήθηκε να αντιμετωπίσει ένα σημαντικό οικονομικό πρόβλημα, που σχετιζόταν με τον ανεξέλεγκτο πληθωρισμό, ο οποίος ήταν η κύρια αιτία των αρνητικών επιδόσεων της γερμανικής οικονομίας. Η αδυναμία της Δημοκρατίας να αντιμετωπίσει τα οικονομικά προβλήματα διεύρυνε τη δυσπιστία του γερμανικού λαού και έδινε τροφή σε όσους την αντιμεύχονταν.

Ο πληθωρισμός του 1923, η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και ο αντίκτυπός τους

Η λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου άφησε στη Γερμανία ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές και ένα τεράστιο χρέος από τα δάνεια που είχε συνάψει κατά τη διάρκεια του. Όμως, παρά την ήττα στον πόλεμο και την επιδείνωση της ισοτιμίας του γερμανικού νομίσματος με το δολάριο, τα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν τον πόλεμο οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης στη Γερμανία βρίσκονταν σε υψηλό επίπεδο και τα ποσοστά της ανεργίας σε χαμηλό. Η γερμανική οικονομία κατάφερε να μεταβεί στη μετά τον πόλεμο περίοδο με μεγαλύτερη ευκολία σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες, στις οποίες ο πληθωρισμός ήταν μικρότερος²⁰.

---

¹⁸ H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 104,105

¹⁹ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 271-273.

²⁰ R.J. Evans, *ό.π.* σ. 104.

Στην πραγματικότητα, όμως, η ανάκαμψη της γερμανικής οικονομίας είχε οικοδομηθεί πάνω σε σαθρά θεμέλια, καθώς με εξαίρεση μία σύντομη περίοδο, ο πληθωρισμός αυξανόταν συνεχώς. Ο συνεχής ελλειμματικός προϋπολογισμός και το διαρκώς αυξανόμενο έλλειμμα των τρεχουσών συναλλαγών αποτέλεσαν καθοριστικό παράγοντα της συνεχούς επιδείνωσης του πληθωρισμού²¹. Η διαδικασία υποτίμησης του γερμανικού νομίσματος είχε πλέον αυτονομηθεί, με τις οικονομικές και πολιτικές συνέπειες να είναι καταστροφικές. Ο καλπάζων πληθωρισμός έθετε εμπόδια στη γερμανική κυβέρνηση για την καταβολή των απαιτούμενων επανορθώσεων, καθώς έπρεπε να πληρώνει σε χρυσό, η τιμή του οποίου ήταν απαγορευτική για τη χώρα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την καθυστέρηση παράδοσης των συμφωνημένων ποσοτήτων άνθρακα στη Γαλλία στα τέλη του 1922, εξώθησαν τη Γαλλία και το Βέλγιο να εισβάλουν στη Γερμανία και να καταλάβουν τη βιομηχανική περιοχή του Ρουρ²², επιδεινώνοντας τα οικονομικά προβλήματα της χώρας και προκαλώντας την έξαρση του γερμανικού εθνικισμού.

Η κατάσταση χάους και ένδειας που επικρατούσε στη Γερμανία τη περίοδο του υπερπληθωρισμού αύξησε τα αντιδημοκρατικά αισθήματα των Γερμανών πολιτών, καθώς πολλοί ήταν αυτοί που έσπευσαν να κατηγορήσουν τη Δημοκρατία για την πείνα και την εξαθλίωση που βίωναν κάθε μέρα. Τελικά, τη λύση στο πρόβλημα του υπερπληθωρισμού έδωσε ο Γκούσταφ Στρέζεμαν, Υπουργός Εξωτερικών της χώρας. Στις 15 Νοεμβρίου του 1923 το υπουργικό συμβούλιο του Στρέζεμαν εξέδωσε ένα νέο νόμισμα, το Rentenmark (μάρκο ασφαλείας ή σταθερής απόδοσης), το οποίο θα είχε προσωρινή ισχύ και η αξία του θα συνδεόταν με την τιμή του χρυσού. Η Τράπεζα του Ράιχ όρισε μία ισοτιμία 1 τρισεκατομμυρίου χάρτινων μάρκων προς 1 Rentenmark και έτσι επετεύχθη και πάλι η προπολεμική συναλλαγματική ισοτιμία μάρκου και δολαρίου²³.

Η σταθεροποίηση του μάρκου και η σταδιακή αύξηση της παραγωγής επέτρεψαν προσωρινά τη σταθεροποίηση της γερμανικής οικονομίας και κατ' επέκταση του δημοκρατικού καθεστώτος. Τα χρόνια μεταξύ του 1924 και 1928 αποτέλεσαν για τη Γερμανία μία περίοδο οικονομικής άνθησης. Το 1928 η Δημοκρατία της Βαϊμάρης έδειχνε ενισχυμένη. Ωστόσο, αυτή την περίοδο ανάπτυξης

---

²¹ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1990, σ. 329.

²² E. Kolb, *ό.π.*, σ. 47.

²³ Στο ίδιο, σ. 48,49 και R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 108,109.

της γερμανικής οικονομίας και της σταθεροποίησης της Δημοκρατίας ήρθε να ταράξει η κρίση που ξέσπασε το 1929 στις Η.Π.Α.

Στις 24 Οκτωβρίου 1929, την περίφημη «Μαύρη Πέμπτη», οι τιμές των μετοχών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης άρχισαν να κατρακυλούν. Το χρηματιστηριακό κραχ ήταν γέννημα μίας παρατεταμένης περιόδου υπέρμετρης κερδοσκοπίας. Οι αμερικανικές εταιρείες χρεοκοπούσαν η μία μετά την άλλη και η αμερικανική ζήτηση για εισαγωγές κατέρρευσε. Οι αμερικανικές τράπεζες, βλέποντας τις απώλειές τους να αυξάνονται μέρα με τη μέρα, άρχισαν να αποσύρουν τα κεφάλαια που είχαν επενδύσει σε βραχυπρόθεσμες τοποθετήσεις στην Ευρώπη²⁴.

Ο επαναπατρισμός των αμερικανικών κεφαλαίων είχε ολέθριο αντίκτυπο στη γερμανική οικονομία, διότι η ανάκαμψή της μετά τον πληθωρισμό είχε χρηματοδοτηθεί σε μεγάλο βαθμό από επενδύσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες είχαν πάρει τη μορφή βραχυπρόθεσμων δανείων. Οι γερμανικές τράπεζες και επιχειρήσεις, καθώς έχαναν κεφάλαια, προσπάθησαν να αποκαταστήσουν την ισορροπία συνάπτοντας περισσότερα βραχυπρόθεσμα δάνεια, δέχονταν πιέσεις και οι χρεοκοπίες επιχειρήσεων πολλαπλασιάστηκαν²⁵.

Η γερμανική οικονομία βυθίστηκε σε βαθιά ύφεση και τα ποσοστά ανεργίας αυξάνονταν με γεωμετρική πρόοδο. Το 1932, περίπου ένας στους τρεις εργάτες στη Γερμανία ήταν γραμμένος στα μητρώα ανέργων, ενώ σε ορισμένες βιομηχανικές περιοχές, όπως το Ρουρ, η αναλογία ήταν μεγαλύτερη²⁶. Η γερμανική κοινωνία έδειχνε να βυθίζεται στην αθλιότητα και την εγκληματικότητα. Για άλλη μία φορά ο γερμανικός λαός άρχισε να εκφράζει τη δυσαρέσκεια και την οργή του προς την κυβέρνηση και δη προς τη Δημοκρατία. Μέσα σε αυτή την κατάσταση, οι Γερμανοί πολίτες άρχισαν να εμπιστεύονται πολιτικά κόμματα που υπόσχονταν μεσσιανικές λύσεις. Οποιαδήποτε λύση, όσο ακραία και αν ήταν, έμοιαζε καλύτερη από τη χαοτική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν η Γερμανία, την ευθύνη της οποίας θεωρούσαν ότι έφερε η Δημοκρατία.

---

²⁴ H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 215.

²⁵ H. Mommsen, *The rise and fall of Weimar Democracy*, The University of North Carolina Press, 1996, σ. 269,270.

²⁶ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 233.

Η συμβολή της πολιτικής αστάθειας για την ανέλιξη των Ναζί στην εξουσία

Η κυβέρνηση του Μεγάλου Συνασπισμού, που αποτελούνταν από τους Σοσιαλδημοκράτες, το Κόμμα του Κέντρου, το Δημοκρατικό Κόμμα και το Κόμμα του Λαού, υπό τον Σοσιαλδημοκράτη Χέρμαν Μύλερ, μία από τις μακροβιότερες και σταθερότερες κυβερνήσεις στα χρόνια της Δημοκρατίας, αποτέλεσε το πρώτο πολιτικό θύμα της ύφεσης. Τα κόμματα που συνιστούσαν τον Συνασπισμό, μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης τον Οκτώβριο του 1929, απέτυχαν να συμφωνήσουν για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπιζόταν το συνεχώς επιδεινόμενο πρόβλημα της ανεργίας. Η κυβέρνηση κλήθηκε να αποφασίσει, αν θα επέκτεινε τα επιδόματα ανεργίας ή αν θα εξισορροπούσε τον προϋπολογισμό, ώστε να ικανοποιήσει τους ξένους δανειστές. Η αδυναμία επίτευξης κάποιας συμφωνίας με πλειοψηφία αφενός και η αποχώρηση του Κόμματος του Κέντρου από το Συνασπισμό αφετέρου, εξώθησε την κυβέρνηση σε παραίτηση στις 27 Μαρτίου 1930²⁷.

Αν και ελάχιστοι το συνειδητοποίησαν εκείνη τη στιγμή, η παραίτηση της κυβέρνησης συνασπισμού σηματοδότησε την αρχή για την αντίστροφη μέτρηση του δημοκρατικού καθεστώτος της Βαϊμάρης. Μετά την κατάρρευση του Μεγάλου Συνασπισμού, η μεταβίβαση της εξουσίας από το κοινοβούλιο στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Πάουλ φον Χίντενμπουργκ, ήταν πλέον αναμενόμενη. Στη θέση της κυβέρνησης διορίστηκε ένα υπουργικό συμβούλιο, με σκοπό να παρακαμφθεί το Ράιχσταγκ, με τον Χίντενμπουργκ να κυβερνά εκδίδοντας διατάγματα έκτακτης ανάγκης, στηριζόμενος στο άρθρο 48 του Συντάγματος. Το νέο υπουργικό συμβούλιο, με επικεφαλής τον Χάινριχ Μπρύνινγκ, περιελάμβανε επιφανείς πολιτικούς του Ράιχσταγκ. Η απουσία των Σοσιαλδημοκρατών, με τους οποίους εξασφαλιζόταν η κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ελάχιστη σημασία είχε πια²⁸.

Κύριος στόχος του Μπρύνινγκ ήταν η αντιμετώπιση της ραγδαίας επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Για να γίνει αυτό εφικτό, επέλεξε την εφαρμογή ριζικά αντιπληθωριστικών μέτρων και την περικοπή των κυβερνητικών δαπανών. Όταν οι Σοσιαλδημοκράτες συντάχθηκαν με τους Εθνικιστές και τους Κομμουνιστές αρνούμενοι να εγκρίνουν έναν πλήρως αποπληθωριστικό προϋπολογισμό, ο Μπρύνινγκ χρησιμοποίησε το άρθρο 25 του Συντάγματος, για να

²⁷ R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 131.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 132 και E. Kolb, *ό.π.*, σ. 118.

προκηρύξει νέες εκλογές, αποσκοπώντας στη συμμόρφωση των Σοσιαλδημοκρατών, της σημαντικότερης αντιπολιτευτικής δύναμης²⁹.

Οι εκλογές για το νέο Ράιχσταγκ διενεργήθηκαν στις 14 Σεπτεμβρίου του 1930. Ο Μπρύνινγκ αφενός πέτυχε το στόχο του, καθώς οι Σοσιαλδημοκράτες έχασαν 10 από τις 153 έδρες τους. Αφετέρου, όμως, τα κεντρώα και δεξιά κόμματα, στα οποία θα μπορούσε να ελπίζει για το σχηματισμό της κυβέρνησής του, είχαν τεράστιες απώλειες, χάνοντας συνολικά 53 από 236 έδρες. Ωστόσο, αυτό που έκανε πραγματικά μεγάλη αίσθηση σ' αυτές τις εκλογές ήταν η επιτυχία του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος (NSDAP), ένα κόμμα μικρής απήχησης, το οποίο είχε ιδρυθεί στο τέλος του Πολέμου με την ονομασία Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (DAP) και ηγέτης της ήταν ένας άγνωστος, μέχρι στιγμής, πρώην δεκανέας του Πολέμου, ο Αδόλφος Χίτλερ. Οι ψήφοι των Εθνικοσοσιαλιστών, από τις 800.000 που είχαν λάβει τον Μάιο του 1928, εκτοξεύθηκαν στα 6,4 εκατομμύρια δηλαδή, από το 2,6% στο 18,3% και από τους 12 βουλευτές στους 107³⁰.

Οι Ναζί επωφελήθηκαν περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κόμμα από την τεταμένη πολιτική ατμόσφαιρα των αρχών της δεκαετίας του 1930: την υπογραφή του Σχεδίου Γιανγκ³¹, την κατάργηση των τιμών στα γεωργικά προϊόντα και την αύξηση της ανεργίας. Το NSDAP είχε μεταμορφωθεί σε ένα λαϊκό κόμμα, χωρίς συγκεκριμένο θρησκευτικό ή ταξικό προσανατολισμό, όπως είχαν κάνει τα κόμματα της εποχής του Κάιζερ. Εκμεταλλεύτηκε τα M.M.E., που άνοιξαν τον δρόμο για μία νέα μαζική κουλτούρα, η οποία ισοπέδωνε τις κοινωνικές ανισότητες, διότι υπερέβαινε τις θρησκευτικές ή ταξικές διαφορές και έτσι ανταποκρίθηκε στην ανάγκη για μια κοινότητα πολιτών, που αποτυπώνονταν κυρίως στις επιθυμίες της νεότερης γενιάς³².

Ο Χίτλερ, στις ομιλίες κατά την προεκλογική εκστρατεία του κόμματός του, επικέντρωσε την κριτική του στις αδικίες της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, τις εσωτερικές διαιρέσεις της, την οικονομική αποτυχία της και την εθνική ταπείνωση

---

²⁹ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 252,255.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 259 και E. Kolb, *ό.π.*, σ. 113.

³¹ Το επίμαχο ζήτημα της εφαρμογής της Συνθήκης των Βερσαλλιών επανήλθε στο πολιτικό προσκήνιο τον Ιανουάριο του 1929, όταν μία διεθνής επιτροπή με πρόεδρο τον Αμερικανό τραπεζίτη Όουεν Ντ. Γιανγκ προσπάθησε να συνάψει μία νέα διεθνή συμφωνία με την Γερμανία, με την οποία η χώρα θα δεσμευόταν να συνεχίσει να πληρώνει αποζημιώσεις για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στους Συμμάχους, σε μειωμένο ποσοστό όμως. Η υπογραφή του Σχεδίου Γιανγκ από την γερμανική κυβέρνηση τον Ιούνιο του 1929 προκάλεσε τη γενική κατακραυγή και η κυβέρνηση δέχτηκε σφοδρή επίθεση από Γερμανούς εθνικιστές. R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 97,131

³² H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 231.

της χώρας. Έτσι, το Ναζιστικό Κόμμα στις εκλογές του 1930 καθιερώθηκε εντελώς αφηνδιαστικά ως ένα κόμμα κοινωνικής διαμαρτυρίας, στο οποίο κατέφυγαν μέλη διαφόρων κοινωνικών ομάδων, θέλοντας μέσω της ψήφου τους να εκφράσουν την έλλειψη εμπιστοσύνης, τη δυσαρέσκεια ή την αγανάκτηση τους για τη Δημοκρατία³³.

Μετά τα εκλογικά αποτελέσματα του 1930, πολλοί ήταν αυτοί που πίστεψαν ότι η εκλογική έκρηξη των Εθνικοσοσιαλιστών θα ήταν κάτι παροδικό, μία «πολιτική φούσκα». Οι εκλογικές αναμετρήσεις που ακολούθησαν, όμως, έμελλαν να δείξουν ακριβώς το αντίθετο, αρχής γενομένης από τις προεδρικές εκλογές του 1932. Στις εκλογές αυτές έθεσαν υποψηφιότητα ο μέχρι πρότινος Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Χίντενμπουργκ, ο Χίτλερ, ο Τέλμαν, ως υποψήφιος του Κομμουνιστικού Κόμματος, και ο Ντύστερμπεργκ, ως υποψήφιος του Λαϊκού Κόμματος. Ο πρώτος έλαβε το 49,6% των ψήφων και για λίγο έχασε την απαιτούμενη, απόλυτη πλειοψηφία. Δεύτερος ήρθε ο Χίτλερ με 30,1% και ακολούθησαν με μεγάλη διαφορά ο Τέλμαν με 13,2% και ο Ντύστερμπεργκ με 6,8%³⁴.

Στο δεύτερο γύρο, στις 10 Απριλίου 1932, υποψήφιοι ήταν ο Χίντενμπουργκ, ο Χίτλερ και ο Τέλμαν. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι σ' αυτή την προεκλογική εκστρατεία ο Χίτλερ νοίκιασε αεροπλάνο και επισκέφθηκε όλη τη Γερμανία από πόλη σε πόλη, εκφωνώντας συνολικά 46 ομιλίες. Η πρωτοφανής αυτή κίνηση, που διαφημίστηκε ως η «πτήση του Χίτλερ», απέφερε καρπούς, καθώς το ποσοστό του Χίτλερ εκτινάχθηκε στο 36,8%, το οποίο αντιστοιχούσε σε 13 εκατομμύρια ψήφους. Ο Χίντενμπουργκ μπορεί με το 53% να εξασφάλισε την επανεκλογή του στο αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας, αλλά αυτό που έκανε πραγματική αίσθηση για ακόμη μία φορά ήταν η θριαμβευτική προέλαση των Ναζί³⁵.

Ο επανεκλεγείς Χίντενμπουργκ έδειχνε σαφώς ενοχλημένος από την μεγάλη αύξηση των Ναζί και η οργή του ξέσπασε στον καγκελάριο Μπρύνινγκ, διότι δεν κατάφερε να αναχαιτίσει την άνοδο του Ναζιστικού Κόμματος, εξωθώντας τον σε παραίτηση. Ο άνθρωπος τον οποίο ο Χίντενμπουργκ διόρισε νέο καγκελάριο του Ράιχ ήταν ένας παλιός γνώριμος του ίδιου του Προέδρου, ο Φραντς φον Πάπεν. Το κυβερνητικό σχήμα του Πάπεν αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από αριστοκράτες, με σχετικά μικρή εμπειρία στα πολιτικά δρώμενα, γι' αυτό και του απονεμήθηκε ο τίτλος «κυβέρνηση των βαρόνων». Στις συζητήσεις που προηγήθηκαν της παραίτησης του

³³ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 257,264,265.

³⁴ H. Mommsen, *ό.π.*, σ. 409 και E. Kolb, *ό.π.*, σ. 124.

³⁵ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 281 και H. Mommsen, *ό.π.*, σ. 339,409,410.

Μπρύνινγκ, ο Πάπεν και ο Σλάιχερ είχαν συμφωνήσει ότι έπρεπε να εξασφαλίσουν την υποστήριξη των Ναζί, ώστε να παράσχουν μαζική υποστήριξη στις αντιδημοκρατικές πολιτικές της νέας κυβέρνησης. Έτσι, στις 4 Ιουνίου ο Πρόεδρος του Ράιχ θέλοντας να ικανοποιήσει έναν από τους όρους που είχε θέσει ο Χίτλερ, για να στηρίξει τη νέα κυβέρνηση, υπέγραψε το διάταγμα διάλυσης του Ράιχσταγκ και προκήρυξε νέες εκλογές, για τις 31 Ιουλίου³⁶. Από το σημείο αυτό και μετά, η υποχώρηση του Χίντενμπουργκ μετέτρεψε τον Χίτλερ σε κορυφαίο πολιτικό παράγοντα. Το Ράιχσταγκ ήταν αδύνατο να λειτουργήσει με τις απειλές των Ναζί και με την ακραία πολιτική τακτική τους, μετατρέποντας τον Πρόεδρο σε όμηρο των πολιτικών τους διαθέσεων.

Το αποτέλεσμα των εκλογών, σε πρώτη ανάγνωση, ισοδυναμούσε με θρίαμβο του Χίτλερ, καθώς το ποσοστό των Εθνικοσοσιαλιστών ανήλθε στο 37,4%, σημειώνοντας αύξηση 19,1% σε σύγκριση με τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1930. Ωστόσο, το εκλογικό αποτέλεσμα στην πραγματικότητα προκάλεσε απογοήτευση στους ηγέτες του κόμματος, διότι γι' αυτούς σημασία δεν είχε η βελτίωση του ποσοστού σε σχέση με τις προηγούμενες εκλογές για το Ράιχσταγκ, αλλά η μη αύξηση του ποσοστού σε σύγκριση με το δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών³⁷.

Ο Χίτλερ απέκλειε το ενδεχόμενο να πάρει μέρος σε μία κυβέρνηση συνασπισμού υπό την ηγεσία άλλου κόμματος και επέμενε ότι θα συμμετείχε σε κυβέρνηση μόνο ως καγκελάριος. Ωστόσο, οι διαπραγματεύσεις του Χίτλερ με τον Πάπεν και τον Χίντενμπουργκ, σχετικά με τη συμμετοχή του Χίτλερ στην κυβέρνηση, οδήγησαν σε αδιέξοδο. Μέσα σε αυτό το πολιτικό αδιέξοδο ο Πάπεν αποφάσισε να διαλύσει το Ράιχσταγκ αμέσως μετά τη σύγκλησή του, εφόσον δεν υφίστατο πλειοψηφία πρόθυμη να συνεργαστεί με τον Χίντενμπουργκ, και την επ' αόριστον αναβολή των εκλογών. Ωστόσο, όταν τελικά συγκλήθηκε το Ράιχσταγκ τον Σεπτέμβριο, ο Χέρμαν Γκαίρινγκ, ως προεδρεύων της συνεδρίασης, επέτρεψε στους Κομμουνιστές να καταθέσουν πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση. Η πρόταση κέρδισε την υποστήριξη περισσότερων των 4/5 των βουλευτών. Το ταπεινωτικό αποτέλεσμα της ψηφοφορίας δεν άφηνε άλλη επιλογή στην κυβέρνηση από το να ακολουθήσει το Σύνταγμα και να προκηρύξει νέες εκλογές για το Ράιχσταγκ³⁸.

³⁶ H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 268 και R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 283-285.

³⁷ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 293-295 και H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 277.

³⁸ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 297,298 και H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 288.

Οι εκλογές διενεργήθηκαν στις 6 Νοεμβρίου, με την προεκλογική εκστρατεία του Χίτλερ αυτή τη φορά να στρέφεται κατά του Πάπεν και των τακτικών που ακολουθούσε. Το εκλογικό αποτέλεσμα έμελλε να προκαλέσει μεγαλύτερη απογοήτευση στους ηγέτες του κόμματος, καθώς έχασε πάνω από 2 εκατομμύρια ψηφοφόρους, με το ποσοστό να πέφτει από το 37,4% στο 33,1% και από τους 230 βουλευτές στους 196³⁹. Το αποτέλεσμα των εκλογών, όμως, δεν απέτρεψε το αναπόφευκτο. Από τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης δεν απέμεινε παρά η σκιά της. Η κυβέρνηση με καγκελάριο τον Σλάιχερ, που διορίστηκε από τον Χίντενμπουργκ στις 3 Δεκεμβρίου, κυβερνούσε μέσω διαταγμάτων που απέρρεαν από το άρθρο 48 του Συντάγματος και ήταν πλήρως εξαρτημένη από τη θέληση του Προέδρου⁴⁰. Οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί είχαν πλήρως ατροφήσει.

Παράλληλα, ο Πάπεν εμφανώς ενοχλημένος με τον Σλάιχερ, που είχε υπονομεύσει τη θέση του στην καγκελαρία, σχεδίαζε συστηματικά την εκδίκευσή του. Στις 22 Ιανουαρίου 1933 συναντήθηκε με τον Χίτλερ στη βίλα του Ribbentrop. Παρών στην συνάντηση ήταν και ο Όσκαρ φον Χίντενμπουργκ, γιος του Προέδρου του Ράιχ και ο οποίος ασκούσε μεγάλη επιρροή στον πατέρα του. Ο Πάπεν πρότεινε στον Φύρερ των Ναζί την ανάληψη της καγκελαρίας, με τον ίδιο να αρκείται στη θέση του αντικαγκελαρίου⁴¹. Το πιο σημαντικό, ίσως, στη συνάντηση ήταν η κατ'ιδίαν συζήτηση του Χίτλερ με τον γιο του Προέδρου, με τον τελευταίο να συμφωνεί με πολλές από τις απόψεις του Φύρερ των Ναζί⁴².

Ο Σλάιχερ άρχισε να συνειδητοποιεί ότι η δική του κυβέρνηση δεν είχε καμία ελπίδα να επιβιώσει. Όταν στις 28 Ιανουαρίου ζήτησε από τον Χίντενμπουργκ την εντολή διάλυσης του Ράιχσταγκ, αυτός του το αρνήθηκε κοφτά και ο Σλάιχερ υπέβαλε την παραίτησή του. Ο γηραιός, πλέον, Πρόεδρος του Ράιχ εξακολουθούσε να μην θέλει για διάδοχο του Σλάιχερ τον Χίτλερ, αλλά τον Πάπεν. Αφού, όμως, ο γιος του και οι στενοί του σύμβουλοι τον πληροφόρησαν ότι ο Σλάιχερ σχεδίαζε να τον καθαιρέσει και να εγκαθιδρύσει στρατιωτική δικτατορία⁴³ και αφού ο Πάπεν τον έπεισε ότι δεν υπήρχε καμία άλλη συντηρητική επιλογή, συμφώνησε και διόρισε την

---

³⁹ H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 295.

⁴⁰ S. Payne, *ό.π.*, σ. 251.

⁴¹ Ο Πάπεν πίστευε ότι από τη θέση του αντικαγκελαρίου θα μπορούσε να ελέγξει και να δαμάσει τον Χίτλερ και τους Ναζί.

⁴² R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 136, H.A. Winkler, *ό.π.*, σ. 327.

⁴³ Στην πραγματικότητα, ο Σλάιχερ και ο στρατός είχαν σκεφτεί το πραξικόπημα μόνο για το ενδεχόμενο να επιστρέψει ο Πάπεν στην καγκελαρία του Ράιχ, επειδή πίστευαν ότι ο διορισμός του μπορεί να προκαλούσε την έκρηξη εμφυλίου πολέμου. R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 307.

κυβέρνηση Χίτλερ-φον Πάπεν στις 30 Ιανουαρίου 1933⁴⁴. Το λάθος της απόφασης αυτής επρόκειτο να αποδειχθεί πολύ σύντομα.

---

⁴⁴ R.O. Paxton, *ό.π.* , σ. 136 και H.A. Winkler, *ό.π.* , σ. 330,331.

Κεφάλαιο Β΄

Η Μετάβαση στο Ολοκληρωτικό Καθεστώς

«Ξέρεις τι είναι φόβος;» ρώτησε ένας ηλικιωμένος εργάτης τον άνθρωπο που του έπαιρνε συνέντευξη μερικά χρόνια αφού είχαν τελειώσει όλα: «Δεν ξέρεις. Φόβος ήταν το Γ΄ Ράιχ»¹.

Στις 30 Ιανουαρίου του 1933 ο Χίτλερ έγινε ο νέος καγκελάριος της Γερμανίας, επικεφαλής ενός καθ' όλα νόμιμου κυβερνητικού συνασπισμού. Από τις έντεκα υπουργικές θέσεις, μόνο οι δύο δόθηκαν στους Ναζί², για να αποφευχθεί η ισχυρή αντιπροσώπευσή τους στην κυβέρνηση. Αυτό, όμως, που ούτε ο Χίντενμπουργκ ούτε ο Πάπεν αντιλήφθηκαν ήταν ότι, δίνοντας στον Χίτλερ τα ηνία της κυβέρνησης, του έδιναν ουσιαστικά τα εργαλεία της εξουσίας με τα οποία μπορούσε να εγκαθιδρύσει τη δικτατορία. Ο Χίτλερ, μετά την εμπειρία από το αποτυχημένο πραξικόπημα της μπυραρίας το 1923³, στόχευε στην απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ώστε η διαδικασία μετάβασης στη δικτατορία να έχει την επίφαση νομιμότητας. Έτσι, στις 4 Φεβρουαρίου πήρε την έγκριση από τον Χίντενμπουργκ να διαλύσει το Ράιχσταγκ και προκήρυξε νέες εκλογές, για τις 5 Μαρτίου⁴.

Η διάλυση του Κοινοβουλίου έδινε τη δυνατότητα στους Ναζί να εκδίδουν έκτακτα διατάγματα σύμφωνα με το άρθρο 48 του Συντάγματος. Αμέσως, μετά τη διάλυση του Ράιχσταγκ, έπεισαν τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και εξέδωσαν το «Διάταγμα για την Προστασία του Γερμανικού Λαού», το οποίο απαιτούσε οι πολιτικές οργανώσεις ν' αναφέρουν τις συσκέψεις και τις παρελάσεις τους εκ των προτέρων και επέτρεπε στην αστυνομία να απαγορεύει συσκέψεις, διαδηλώσεις και

¹ όπως παρατίθεται στο R.J. Evans, *Το Γ΄ Ράιχ στην εξουσία*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2014, σ. 118.

² Ο Βίλχελμ Φρικ στο Υπουργείο και ο Χέρμαν Γκαϊρινγκ ως Πρόεδρος του Κοινοβουλίου. I. Müller, *Hitler's Justice. The courts of the Third Reich*, Κέμπριτζ και Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 1994, σ. 27.

³ βλ. R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 129,130.

⁴ Οι εκλογές αυτές χαρακτηρίστηκαν ως οι «τελευταίες για τα επόμενα εκατό χρόνια», ένα σύνθημα που υιοθετήθηκε τόσο από τους Ναζί και τους δεξιούς συμμάχους τους, το DNVP, όσο και από τα υπόλοιπα κόμματα, που πίστευαν ότι αυτοί, και όχι οι Ναζί, θα αποκτούσαν τελικά τον έλεγχο του καινούριου αυταρχικού καθεστώτος. S. Payne, *ό.π.*, σ. 252,253,254.

φυλλάδια κατά βούληση⁵. Επίσης, πριν από τη διενέργεια των εκλογών, μία ευνοϊκή συγκυρία προσέφερε στον Χίτλερ την αφορμή, για να περάσει ένα διάταγμα, το οποίο θα νομιμοποιούσε τις διώξεις σε βάρος της Αριστεράς και θα επέτρεπε την καταστολή της δράσης της, χωρίς τις ενστάσεις του Κέντρου ή της Δεξιάς. Η ευνοϊκή αυτή συγκυρία ήταν η φωτιά που κατέστρεψε το κτίριο του Ράιχσταγκ στο Βερολίνο, στις 27 Φεβρουαρίου.

Ο Μαρίνους φαν ντερ Λούμπε, ο οποίος στην εφηβεία του είχε ενταχθεί στο κομμουνιστικό κίνημα της νεολαίας, θέλοντας να εκδικηθεί την αστική πολιτική τάξη για τη φτώχεια και την εξαθλίωση που βίωνε καθημερινά, αποφάσισε να βάλει φωτιά στο Ράιχσταγκ το βράδυ της 27ης Φεβρουαρίου⁶. Αν και τον εμπρησμό τον προκάλεσε ο φαν ντερ Λούμπε, δρώντας ανεξάρτητα από το Κομμουνιστικό Κόμμα, το οποίο δεν είχε καμία ανάμειξη, η κίνηση αυτή ερμηνεύτηκε από τους Ναζί ως η αρχή της κομμουνιστικής επανάστασης. Η πυρκαγιά ήταν η πρόφαση που έψαχναν οι Εθνικοσοσιαλιστές για την επίθεση τους κατά του KPD. Λίγες ώρες μετά τον εμπρησμό, ομάδες της αστυνομίας άρχισαν να ξεθάβουν λίστες Κομμουνιστών, που είχαν ετοιμαστεί από καιρό για την περίπτωση που το κόμμα θα κηρυσσόταν εκτός νόμου, και να τους συλλαμβάνουν, κυριολεκτικά, πάνω στον ύπνο⁷.

Μετά τις εξελίξεις αυτές, κατέστη σαφές ότι ήταν αναγκαία η έκδοση ενός έκτακτου διατάγματος για την παροχή νομικής κάλυψης στις συλλήψεις και την αντιμετώπιση κάθε υποτιθέμενης περαιτέρω πράξης βίας από τους Κομμουνιστές, κάτι το οποίο οι Ναζί σχεδίαζαν από καιρό. Οι διώξεις σε βάρος τους και η πλήρης αποδυνάμωσή τους θα ήταν το πρώτο βήμα για την εγκαθίδρυση του μονοκομματικού ναζιστικού κράτους. Διακηρύσσοντας ότι η πυρκαγιά έδινε το σύνθημα για την αρχή της κομμουνιστικής εξέγερσης, οι Εθνικοσοσιαλιστές προσπάθησαν να πανικοβάλουν τον γερμανικό λαό, να εξασφαλίσουν την ανοχή των κοινοβουλευτικών κομμάτων, να κερδίσουν την συμπάθεια των καθολικών που ήταν καχύποπτοι απέναντι στον μαρξισμό και τέλος να διαλύσουν τον μοναδικό κομματικό φορέα που θα μπορούσε να αντιταχθεί δυναμικά στους δρόμους απέναντι στα

---

⁵ I. Müller, *ό.π.*, σ. 27.

⁶ Για καιρό επικρατούσε η άποψη ότι οι Ναζί ήταν αυτοί που έβαλαν τη φωτιά στο Ράιχσταγκ και στη συνέχεια ενοχοποίησαν τον φαν ντερ Λούμπε, προκειμένου να πείσουν την κοινή γνώμη να δεχτεί τη λήψη των ακραίων αντικομμουνιστικών μέτρων. Ωστόσο, σήμερα οι περισσότεροι ιστορικοί τάσσονται υπέρ της άποψης ότι ο φαν ντερ Λούμπε έβαλε τη φωτιά και οι Εθνικοσοσιαλιστές θεώρησαν πως είχε ξεσπάσει κομμουνιστικό πραξικόπημα. Αρκετοί Γερμανοί πανικοβλήθηκαν, δίνοντας έτσι στους Ναζί απεριόριστη, σχεδόν, ελευθερία κινήσεων.

⁷ R.J. Evans, *Η Έλευση του Γ' Ράιχ*, *ό.π.*, σ. 331.

Τάγματα Εφόδου του NSDAP. Το επόμενο πρωί παρουσιάζοντας το διάταγμα στο υπουργικό συμβούλιο, ο Χίτλερ θύμισε στους συναδέλφους του ότι ο συνασπισμός είχε εξαρχής πρόθεση να εξαλείψει τους Κομμουνιστές και ξεκαθάρισε την πρόθεσή του να προχωρήσει χωρίς να υπολογίζει το γράμμα του νόμου και χωρίς να έχει την ανάγκη νομιμοποίησης των πράξεών του κόμματός του με δικαστικές αποφάσεις. Στόχος του ήταν η άμεση συντριβή των Κομμουνιστών με τη δύναμη των Ταγμάτων Εφόδου. Παρακάμπτοντας τις αντιρρήσεις του αντικαγκελάριου Πάπεν για το άρθρο 2, η κυβέρνηση συμφώνησε να παρουσιάσει το διάταγμα στον Χίντενμπουργκ, ο οποίος το υπέγραψε παρά το γεγονός ότι παραχωρούσε σημαντικό μέρος των εξουσιών του στην κυβέρνηση του Χίτλερ⁸.

Το «Διάταγμα για την Προστασία του Λαού και του Κράτους» τέθηκε αμέσως σε ισχύ. Η παράγραφος 1 ανέστειλε βασικά άρθρα του συντάγματος της Βαϊμάρης. Προέβλεπε περιορισμούς στην προσωπική ελευθερία (άρθρο 109), στο δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης και της ελευθερίας του τύπου (118), στο δικαίωμα συνάθροισης (123) και συνεταιρισμού (124) και στο απαραβίαστο του απορρήτου των ταχυδρομικών, τηλεγραφικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών (117), ενώ επέτρεπε να εκδίδονται εντάλματα για έρευνα σε οικίες, εντολές κατασχέσεων και έθετε περιορισμούς στα δικαιώματα της ιδιοκτησίας (115)⁹. Φαινομενικά, οι απαγορεύσεις των ελευθεριών θα ίσχυαν προσωρινά ως μέτρο έκτακτης ανάγκης, αλλά στην πραγματικότητα δεν έγινε ποτέ άρση των απαγορεύσεων αυτών, παρά μόνο το 1945, μετά την ολοκληρωτική ήττα της Γερμανίας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁰. Η παράγραφος 2 επέτρεπε στην κυβέρνηση να αναλάβει τη διοίκηση των κρατιδίων σε περίπτωση που η δημόσια τάξη βρισκόταν σε κίνδυνο, ενώ η παράγραφος 3 διακήρυττε ότι:

« 1. Οποιοσδήποτε σκόπιμα κάνει ή κυκλοφορεί μία δήλωση σχετικά με γεγονότα, η οποία είναι αναληθής ή υπερβολική ή μπορεί να βλάψει σοβαρά την ευημερία του Ράιχ ή ενός κρατιδίου ή τη φήμη της Εθνικής Κυβέρνησης ή μιας κρατικής κυβέρνησης ή κομμάτων ή οργανισμών που υποστηρίζουν αυτές τις κυβερνήσεις, θα τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο χρόνια, με την προϋπόθεση ότι δεν θα έχει οριστεί με άλλους κανονισμούς πιο σοβαρή τιμωρία. 2. Εάν προκληθεί σοβαρή ζημιά στο Ράιχ ή σ' ένα κράτος εξαιτίας αυτής της πράξης, μπορεί να επιβληθούν

⁸ Στο ίδιο, σ. 333.

⁹ F. Hoefler, «The Nazi Penal System. I», *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1935), τ.35(6), (Μάρτιος-Απρίλιος 1945), σ. 385.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 386 και I. Müller, *ό.π.*, σ.47.

καταναγκαστικά έργα. 3. Οποιοσδήποτε διαπράττει μία πράξη λόγω αμέλειας, θα τιμωρείται με φυλάκιση έως τριών μηνών ή με πρόστιμο»¹¹.

Οι τρεις αυτές παράγραφοι προσέφεραν το νομικό πρόσχημα για όσα επρόκειτο να ακολουθήσουν και καταδεικνύουν τις ενδόμυχες επιθυμίες και τους απώτερους στόχους των Ναζί. Ιδιαίτερα, η αναφορά στα καταναγκαστικά έργα αφήνει αμυδρά να διαφανεί αυτό που υπέφωσκε στα σχέδια τους και οδήγησε αργότερα στα αποτρόπαια εγκλήματα στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου .

Ο τρόπος με τον οποίο μεθοδεύτηκε η καταστολή του KPD και άρχισε η αποδόμηση του πολιτικού συστήματος της Δημοκρατίας δείχνει τη δύναμη της προπαγάνδας των Ναζί και την αδίστακτη εκμετάλλευση του φόβου του γερμανικού λαού για μια επικείμενη γερμανική μπολσεβίκικη επανάσταση. Η προπαγάνδα τους είχε αποτέλεσμα, καθώς οι Γερμανοί πολίτες αποδέχθηκαν την πυρπόληση του Ράιχσταγκ ως αδιάψευστη απόδειξη της κομμουνιστικής σκευωρίας. Η ναζιστική προπαγάνδα παρουσίασε τους Κομμουνιστές ως εγκληματίες, κερδίζοντας έτσι την ανοχή ή και την υποστήριξη των πολιτών. Από την άλλη, ο τρόπος με τον οποίο εκτελέστηκε ο διωγμός τους δείχνει το μίσος των φαιοχιτώνων και τη συσσωρευμένη μανία που καλλιεργήθηκε συστηματικά από καιρό. Με τη δύναμη του νόμου στα χέρια τους είχαν πλέον ισχυρό πλεονέκτημα απέναντι στους Κομμουνιστές, με τους οποίους συγκρούονταν δυναμικά στους δρόμους από την περίοδο της Δημοκρατίας¹².

Τα Τάγματα Εφόδου κατέκλυσαν τους δρόμους της χώρας και η βία τους κατευθύνθηκε εναντίον αριστερών και κομμουνιστών, τους οποίους σε πολλές περιπτώσεις τύχαινε να γνωρίζουν προσωπικά. Σε όλη τη χώρα οι οργανώσεις του κόμματος διαλύονταν, τα γραφεία καταλαμβάνονταν, ενώ οι προσπάθειες να φυγαδευτούν μέλη του κόμματος απέτυχαν, καθώς οι περισσότεροι απ' αυτούς συνελήφθησαν προτού διαφύγουν στο εξωτερικό και στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ο Έρνστ Τέλμαν, ηγέτης του κόμματος και πρώην υποψήφιος στις προεδρικές εκλογές, συνελήφθη μαζί με τους βοηθούς του στις 3 Μαρτίου στο μυστικό αρχηγείο τους στο Σαρλότενμπουργκ του Βερολίνου. Τα Τάγματα Εφόδου δρούσαν ανεξέλεγκτα, διότι πέρα από το διάταγμα σε ισχύ, είχαν και την υποστήριξη

---

¹¹ J. Noakes-G. Pridham, *Nazism 1919-1945. State, Economy and Society 1933-1939. A Documentary Reader*. τομ. 2, University of Exeter Press, 2008, σ. 284.

¹² Στα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, οι βίαιες συγκρούσεις μεταξύ φαιοχιτώνων και κομμουνιστών αποτελούσαν σύνηθες φαινόμενο της γερμανικής κοινωνίας. Αποτέλεσμα των συγκρούσεων αυτών ήταν όχι μόνο τραυματισμοί, αλλά και θάνατοι τόσο κομμουνιστών όσο και φαιοχιτώνων.

των δικαστών, πολλοί από τους οποίους πίστευαν ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα αφού δεν μπορούσε να προωθήσει την πολιτική της αλλαγής του γερμανικού συντάγματος με κοινοβουλευτικά μέσα, θα προσπαθούσε να το πράξει διά της βίας, κάτι το οποίο συνιστούσε, πλέον, πράξη προδοσίας. Όλο και περισσότερα δικαστήρια έκριναν ότι όποιος ήταν μέλος του KPD μετά την 30η Ιανουαρίου 1933 εμπλέκονταν σε πράξεις προδοσίας¹³.

Κι ενώ τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος υφίσταντο τον άγριο διωγμό των Ναζί, ο Χίτλερ απέφυγε να αποσπάσει από τον Χίντενμπουργκ διάταγμα με το οποίο θα έθετε το κόμμα εκτός νόμου. Η ηγεσία των Εθνικοσοσιαλιστών έκρινε σκόπιμο να επιτρέψει στο KPD να κατεβάσει υποψήφιους στις εκλογές της 5ης Μαρτίου. Το μίσος και ο φανατισμός υποχώρησαν μπροστά στην πολιτική σκοπιμότητα της αποδυνάμωσης των Σοσιαλδημοκρατών. Το Κομμουνιστικό Κόμμα τέθηκε εκτός νόμου ουσιαστικά από τις 28 Φεβρουαρίου 1933, αλλά η λειτουργία του απαγορεύτηκε ολοκληρωτικά στις 6 Μαρτίου, την επομένη των εκλογών, ενώ στις 26 Μαρτίου εκδόθηκε ένας νόμος με τον οποίο η περιουσία του κόμματος μεταβιβαζόταν στα ομόσπονδα κρατίδια¹⁴.

Οι εκλογές του Μαρτίου 1933 και η Πράξη Νομιμοποίησης

Για πρώτη φορά οι πόροι των μεγάλων επιχειρήσεων και του κράτους διοχετεύονταν στην προεκλογική καμπάνια των Εθνικοσοσιαλιστών, γεγονός που τους επέτρεψε να καλύψουν μέχρι κορεσμού όλη τη Γερμανία. Για τα υπόλοιπα κόμματα, όμως, η προεκλογική εκστρατεία επρόκειτο να ακολουθήσει εκ διά μέτρου αντίθετο δρόμο, καθώς γι' αυτά επικρατούσε μία ατμόσφαιρα τρομοκρατίας. Αστυνομικές δυνάμεις τοποθετούνταν σε σιδηροδρομικούς σταθμούς, γέφυρες και άλλες βασικές εγκαταστάσεις, με τον ισχυρισμό ότι τέτοια σημεία ήταν ευάλωτα στις τρομοκρατικές επιθέσεις των Κομμουνιστών, ενώ τα Τάγματα Εφόδου περιπολούσαν στους δρόμους των πόλεων, για να διαλύσουν τυχόν συγκεντρώσεις και ομιλίες της αντιπολίτευσης¹⁵. Οι Εθνικοσοσιαλιστές παραβίασαν τις αρχές της Δημοκρατίας και της νομιμότητας, που απορρέουν από την ελεύθερη έκφραση των κομμάτων. Με το διάταγμα της 28ης Φεβρουαρίου απαγορεύτηκε η έκδοση εφημερίδων όλων των

¹³ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 334-336.

¹⁴ I. Müller, *ό.π.*, σ. 55.

¹⁵ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 339 και R. Bessel, «Political violence and the Nazi seizure of power», στο R. Bessel (επιμ.), *Life in the Third Reich*, Oxford University Press, 2001, σ. 2-4.

κομμάτων, πλην του Εθνικοσοσιαλιστικού, έκλεισαν τα κεντρικά τους γραφεία και τέθηκαν εμπόδια στην προεκλογική τους εκστρατεία¹⁶. Ο πολιτικός λόγος της αντιπολίτευσης δεν μπορούσε να ακουστεί.

Παρά το γεγονός ότι σε κάποιες εκλογικές περιφέρειες το ποσοστό των Εθνικοσοσιαλιστών ξεπέρασε το 80%, τα αποτελέσματα των εκλογών απογοήτευσαν τους Ναζί, διότι για άλλη μια φορά δεν τους έδωσαν την απόλυτη πλειοψηφία, που επιθυμούσαν διακαώς, αλλά το 43,9%. Ωστόσο, οι Ναζί συμβιβάστηκαν με μία κυβέρνηση συνασπισμού με τους βασικότερους συμμάχους τους, το DNVP, το οποίο κέρδισε το 8%. Οι Κομμουνιστές, παρά τη βίαιη καταστολή που υπέστησαν και παρά το γεγονός ότι δεν έκαναν προεκλογική εκστρατεία, σημείωσαν πολύ μικρότερη πτώση από την αναμενόμενη, συγκεντρώνοντας 12,3%, ενώ οι Σοσιαλδημοκράτες, που είχαν επίσης υποστεί εκφοβισμό και παρεμβάσεις στη προεκλογική τους εκστρατεία, έλαβαν το 18,3%. Το Κόμμα του Κέντρου συγκέντρωσε το 11,2% των ψήφων, ενώ τα υπόλοιπα κόμματα επανέλαβαν τις επιδόσεις των προηγούμενων εκλογών, με μικρές αυξομειώσεις¹⁷. Τα αποτελέσματα των εκλογών μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε ότι οι Εθνικοσοσιαλιστές παρά την προπαγάνδα, την καταστολή του KPD και την παρεμπόδιση των υπολοίπων κομμάτων να πραγματοποιήσουν προεκλογική εκστρατεία δεν κατάφεραν να πείσουν τους Γερμανούς ψηφοφόρους να τους εμπιστευθούν και να τους δώσουν την απόλυτη πλειοψηφία. Το 43,9% δείχνει την επιφύλαξη του γερμανικού λαού να δώσει την απόλυτη πλειοψηφία σε ένα κόμμα που προέτασσε τη βία στην πολιτική του πρακτική.

Μετά τις εκλογές της 5ης Μαρτίου η βία των φαιοχιτώνων ξεπέρασε κάθε προηγούμενο. Τώρα ξέσπασε και σε βάρος των Σοσιαλδημοκρατών. Πολιτικοί και μέλη τόσο του KPD όσο και του SPD ξυλοκοπούνταν και στέλλονταν σε φυλακές και στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η ανεξέλεγκτη βία στους δρόμους σίγουρα δεν ήταν ακριβώς αυτό που περίμεναν ο Πάπεν και οι σύμμαχοι του Φύρερ στην κυβέρνηση, όταν δύο μήνες πριν είχαν συναινέσει να αναλάβει εκείνος την καγκελαρία του Ράιχ. Το διάστημα αυτό αποδείχθηκε αρκετό για τον Χίτλερ, ώστε να μεταλλάξει το πολιτικό σκηνικό της Δημοκρατίας και με το διάταγμα για τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ να επιβάλει το κράτος βίας που ήθελε.

---

¹⁶ L. J. Edinger, «German Social Democracy and Hitler's "National Revolution" of 1933: A study in Democratic Leadership», *World Politics*, τ. 5 (3), (Απρίλιος 1953), σ. 343.

¹⁷ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 339,340 και L.E. Jones, «Franz von Papen, Catholic Conservatives and the establishment of the Third Reich, 1933-1934», *The Journal of Modern History*, τ.83(2), (Ιούνιος 2011), σ. 283.

Για να ισχυροποιήσει ακόμη περισσότερο τη θέση του, ο Φύρερ των Ναζί στις 23 Μαρτίου στην Όπερα Κρολ, που είχε οριστεί ως προσωρινή έδρα του Ράιχσταγκ, πρότεινε την από καιρό σχεδιασμένη Πράξη Νομιμοποίησης (ή κατ' άλλους Πράξη Εξουσιοδότησης) που θα του έδινε τη δυνατότητα να κυβερνήσει με διάταγμα για τέσσερα χρόνια, χωρίς να είναι υποχρεωμένος να δίνει αναφορά στη Βουλή ή στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Δεσμεύτηκε ότι τέσσερα χρόνια μετά θα υπέβαλλε την παραίτησή του και ότι η ύπαρξη του Ράιχσταγκ, η Άνω Βουλή, που αντιπροσώπευε τα ομόσπονδα κρατίδια, και το αξίωμα του Προέδρου του Ράιχ δεν επρόκειτο να θιχτούν. Ο ναζιστικός στόμος γίνεται αντιληπτός από τον επίσημο τίτλο της Πράξης: «Διάταγμα για την Προστασία του Γερμανικού Λαού». Σύμφωνα με το Σύνταγμα για την εκχώρηση τέτοιων νομοθετικών αρμοδιοτήτων στην εκτελεστική εξουσία απαιτούνταν τόσο απαρτία των 2/3 όσο και πλειοψηφία 2/3 επί των παρόντων¹⁸.

Η υπερψηφίση της Πράξης Νομιμοποίησης δεν ήταν εξασφαλισμένη, διότι οι 94 από τους 120 εκλεγμένους Σοσιαλδημοκράτες μπορούσαν ακόμα να ψηφίσουν και ο Χίτλερ γνώριζε πολύ καλά ότι δεν θα είχε την υποστήριξή τους. Για να ξεπεράσουν το πρόβλημα της υπερψηφίσης της Πράξης, οι Ναζί προσέγγισαν το Κόμμα του Κέντρου, το οποίο αντλούσε την ισχύ του από την ταύτισή του με την Καθολική Εκκλησία και τους πιστούς της. Τα σχέδια των Ναζί ευνοήθηκαν από τη στάση του Πάπα Πίου ΙΑ΄, που θεωρούσε τον κομμουνισμό πιο επικίνδυνο από τον ναζισμό, και τις εγγυήσεις που έδωσαν οι Εθνικοσοσιαλιστές στον Ιεράρχη και ηγέτη του κόμματος, Λούντβιχ Κάας, για την επιβίωση της Εκκλησίας. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την αυθαίρετη πράξη του Γκαίρινγκ να μειώσει την απαρτία της Βουλής από 432 σε 378, την παρουσία οπλισμένων ανδρών των SA και των SS στο κοινοβούλιο και την απειλή του Χίτλερ για βίαιη καταστολή σε περίπτωση απόρριψης του μέτρου, επηρέασαν αμφιταλαντευόμενους βουλευτές να υπερψηφίσουν την Πράξη. Ο φόβος, μήπως ξεσπούσε ναζιστική επανάσταση που θα οδηγούσε σε αιματοχυσία, αποτέλεσε τον κύριο λόγο της υπερψηφίσης της Πράξης Νομιμοποίησης που ζήτησε ο Χίτλερ, με 444 υπέρ και 94 κατά¹⁹.

Από εκείνη τη στιγμή ο Χίτλερ και οι υπουργοί του ήταν σε θέση να κυβερνήσουν με διατάγματα, έχοντας τη δυνατότητα να παρακάμπτουν ακόμη και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, καθώς η Πράξη τους το επέτρεπε. Με την Πράξη

¹⁸ R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 152.

¹⁹ L.J. Edinger, *ό.π.*, σ. 347 και R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 353,354.

Νομιμοποίησης σε ισχύ ο Χίτλερ ήταν, πλέον, ελεύθερος την περίοδο που ακολούθησε, να διαλύσει όλα τα άλλα κόμματα και να εγκαθιδρύσει μονοκομματική δικτατορία. Όταν η Πράξη Νομιμοποίησης έληξε το 1937, ο Χίτλερ δεν παραιτήθηκε, όπως είχε υποσχεθεί. Αντ' αυτού, όμως, κατάφερε να ανανεώσει την Πράξη για άλλα πέντε χρόνια σχεδόν χωρίς προειδοποίηση και να κάνει το ίδιο το 1942, επ' αόριστον πλέον, ελέω του πολέμου²⁰.

Η υπερψήφιση της Πράξης έδωσε στους Ναζί τη δυνατότητα να περάσουν μία σειρά νέων νόμων, οι οποίοι στην ουσία ποινικοποιούσαν κάθε μορφή αντίστασης και εδραίωναν τη δικτατορία των Ναζί. Στις 21 Μαρτίου εξέδωσαν νόμο που όριζε τη θανατική ποινή για καταστροφή ιδιοκτησίας με στόχο την πρόκληση πανικού, αλλά και απαγόρευε τις κριτικές προς την κυβέρνηση, οι οποίες τιμωρούνταν με φυλάκιση έως και πέντε χρόνια. Ο νόμος της 4ης Απριλίου επέβαλλε την ποινή του θανάτου για πράξεις δολιοφθοράς, ο νόμος της 13ης Οκτωβρίου που τιμωρούσε με θάνατο την εκ προμελέτης δολοφονία αξιωματούχου του κράτους ή του κόμματος και ο νόμος της 24ης Απριλίου που όριζε την ποινή του αποκεφαλισμού για όσους σχεδίαζαν να αλλάξουν το Σύνταγμα ή να αποσπάσουν τμήμα της Γερμανίας από το Ράιχ με την απειλή βίας ή συνωμοτούσαν γι' αυτόν τον σκοπό. Έτσι, όποιος μοίραζε επικριτικές προκηρύξεις για την ναζιστική δικτατορία μπορούσε να εκτελεστεί. Τέλος, με βάση τον νόμο που εκδόθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1934 μπορούσε κάποιος να καταδικαστεί για προσβλητικές δηλώσεις ή ακόμη και για ανέκδοτο για ηγετικά πρόσωπα του κόμματος ή του κράτους²¹. Με τους νόμους αυτούς οι Ναζί είχαν τη δυνατότητα να καταστείλουν, να φυλακίσουν ή ακόμα και να οδηγήσουν στον θάνατο «νόμιμα» οποιονδήποτε ή οτιδήποτε δημιουργούσε πρόβλημα στο καθεστώς. Η συστηματοποίηση των διώξεων έγινε επίσημη πολιτική πρακτική ενάντια σε κάθε πολιτικό φορέα που διαφοροποιούνταν από το ναζιστικό καθεστώς ή σχεδίαζε την ανατροπή του. Ο δρόμος προς το μονοκομματικό κράτος είχε ανοίξει και η όποια αντίσταση κατέστη ουσιαστικά αδύνατη.

---

²⁰ R.O. Paxton, , *ό.π.* , σ. 152,153.

²¹ R.J. Evans, *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, *ό.π.* , σ. 72 και F. Hoefler, *ό.π.* , σ. 387,388.

Ο Χίτλερ «Ηγέτης και Καγκελάριος του Ράιχ»

Με το Κομμουνιστικό Κόμμα εκτός νόμου και την Πράξη Νομιμοποίησης σε ισχύ, το καθεστώς έστρεψε την προσοχή του στους Σοσιαλδημοκράτες, με απώτερο στόχο τη διάλυσή τους. Για να γίνει αυτό εφικτό, προσπάθησαν να κερδίσουν την εύνοια των συνδικάτων, που πλέον είχαν συνειδητοποιήσει ότι είχε αρχίσει γι' αυτά ένας αγώνας επιβίωσης. Βλέποντας την πολιτική δίωξη που άρχισε να ασκείται σε βάρος του SPD, επιδίωξαν έναν συμβιβασμό με το νέο καθεστώς. Έτσι, συμφώνησαν να υποστηρίξουν τη δημόσια διακήρυξη του Γκαίμπελς ότι η Πρωτομαγιά, που για τους σοσιαλιστές αποτελούσε τη γιορτή της εργατικής τάξης και ευκαιρία για μαζικές δημόσιες εκδηλώσεις, θα ήταν για πρώτη φορά επίσημη αργία μετ' αποδοχών²².

Τα συνδικάτα συμφώνησαν ότι θα ονομαζόταν Ημέρα Εθνικής Εργασίας και τα ηγετικά στελέχη τους ενθάρρυναν τα μέλη τους να συμμετέχουν στους εορτασμούς. Την ημέρα εκείνη οι εργάτες διαδήλωσαν ως υποστηρικτές του συστήματος και ελάχιστοι συμμετείχαν σε διαδηλώσεις που οργάνωσαν συνδικαλιστικοί φορείς της αριστεράς. Ο συμβιβασμός των ηγετών του συνδικαλιστικού κινήματος στόχευε στη διατήρηση των οργανώσεων και στην αποφυγή διώξεων εις βάρος των στελεχών τους. Ο συμβιβασμός αυτός, όμως, δεν απέτρεψε τη βίαιη διάλυση των συνδικάτων και τη φυλάκιση των μελών τους τις επόμενες μέρες. Στις 4 Μαΐου όλες οι συνδικαλιστικές ενώσεις τέθηκαν άνευ όρων υπό την ηγεσία των Ναζί²³.

Το καθεστώς, πεπεισμένο ότι οι Σοσιαλδημοκράτες δεν ήταν πλέον σε θέση να καλέσουν τα συνδικάτα, για να υποστηρίξουν οποιαδήποτε αντίσταση, προέβη στις τελευταίες κινήσεις για το κλείσιμο του κόμματος. Στις 10 Μαΐου η κυβέρνηση κατέσχεσε τα περιουσιακά στοιχεία του SPD με δικαστική απόφαση, ενώ στις 21 Ιουνίου ο Υπουργός Εσωτερικών Βίλχελμ Φρικ έδωσε εντολή στις κυβερνήσεις όλων των ομόσπονδων κρατιδίων της Γερμανίας να θέσουν εκτός νόμου το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, στη βάση του διατάγματος για τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ²⁴. Πλέον, κανένας Σοσιαλδημοκράτης βουλευτής σε κανένα κοινοβούλιο δεν είχε το δικαίωμα να καθίσει στην έδρα του. Τα Τάγματα Εφόδου των Εθνικοσοσιαλιστών μπορούσαν να δράσουν ελεύθερα σε βάρος των Σοσιαλδημοκρατών. Στελέχη του SPD συνελήφθησαν σε όλη τη Γερμανία,

²² P. Fritzsche, *Ζωή και Θάνατος στο Γ Ράιχ*, Θεσσαλονίκη: Θύραθεν, 2013, σ. 53.

²³ Στο ίδιο, σ. 53 και R.J. Evans, *Η Έλευση του Γ' Ράιχ*, ό.π., σ. 358.

²⁴ R.J. Evans, ό.π., σ. 359 και R. Bessel, «Political violence and the Nazi seizure of power», ό.π., σ. 5.

κακοποιήθηκαν, βασανίστηκαν και ρίχτηκαν σε φυλακές ή στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Με τη διάλυση του εργατικού κινήματος, οι Ναζί είχαν απομακρύνει το σημαντικότερο εμπόδιο στην προσπάθειά τους να επιβάλουν ένα μονοκομματικό κράτος. Με τα συνδικάτα συντετριμμένα και τα δύο ισχυρά κόμματα της αριστεράς εκτός νόμου, οι Εθνικοσοσιαλιστές έστρεψαν την προσοχή τους στο Κόμμα του Κέντρου. Η ανεξέλεγκτη βία που είχε θέσει τους Κομμουνιστές και τους Σοσιαλδημοκράτες εκτός πολιτικής σκηνής, δεν μπορούσε να ασκηθεί σε αυτό. Η μεθόδευση έγινε με πιο εκλεπτυσμένο τρόπο.

Ο Χίτλερ και τα ηγετικά στελέχη του NSDAP ήθελαν να αποφύγουν την βίαιη καταστολή του Κόμματος του Κέντρου, καθώς η δράση του συνδέονταν με την Καθολική Εκκλησία, και να μην έρθουν σε ρήξη με Γερμανούς Καθολικούς Χριστιανούς. Έτσι, τους πρώτους μήνες του 1933 επέμειναν στην προσήλωση της νέας κυβέρνησης στη χριστιανική πίστη και διακήρυξαν ότι η «εθνικιστική επανάσταση», όπως ονομάστηκε η επανάσταση των Ναζί, σκόπευε να θέσει τέλος στον υλιστικό αθεϊσμό της Αριστεράς και να διαδώσει έναν «θετικό χριστιανισμό», υπεράνω δογμάτων και εναρμονισμένο με το γερμανικό πνεύμα. Οι Καθολικοί επίσκοποι έχοντας λάβει υποσχέσεις για την υπογραφή κονκορδάτου, το οποίο θα διασφάλιζε τις παραπάνω υποσχέσεις, σταμάτησαν να αντιπολιτεύονται τον ναζισμό και τον Μάιο εξέδωσαν μία διακήρυξη υποστήριξης του καθεστώτος. Σε όλη τη Γερμανία, όμως, οι Καθολικές οργανώσεις άρχισαν σταδιακά να δέχονται πιέσεις να διακόψουν τη λειτουργία τους ή να ενταχθούν στο Ναζιστικό Κόμμα, γεγονός που «γέννησε» ανησυχίες στην ιεραρχία της Εκκλησίας. Και ενώ ο Πάπεν με το Γκαίμπελς ζητούσαν δημόσια τη διάλυση του κόμματος, οι διαπραγματεύσεις στη Ρώμη κατέληξαν στη συμφωνία ότι η λειτουργία του θα σταματούσε μόλις υπογράφονταν το κονκορδάτο²⁵.

Το τελικό κείμενο του κονκορδάτου (Reichskonkordat), που συμφωνήθηκε από τον Πάπεν και τον Κιάς και υπεγράφη στις 20 Ιουλίου 1933, προέβλεπε την απαγόρευση της συμμετοχής των ιερέων σε πολιτικές δραστηριότητες. Οι βουλευτές του κόμματος στο Ράιχσταγκ και στα κοινοβούλια των ομόσπονδων κρατιδίων άρχισαν να παραιτούνται από τις έδρες ή να μεταπηδούν στους Ναζί. Τελικά, το

---

²⁵ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 362-365.

Κόμμα του Κέντρου, το μοναδικό κόμμα που συμμετείχε σε όλες τις κυβερνήσεις της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης²⁶, διαλύθηκε στις 5 Ιουλίου²⁷.

Η διάλυση του Κομμουνιστικού, του Σοσιαλδημοκρατικού και του Κόμματος του Κέντρου αποτέλεσαν το πιο δύσκολο κομμάτι για την πορεία προς το μονοκομματικό καθεστώς. Η απαλλαγή από τα υπόλοιπα κόμματα έμελλε να είναι πιο εύκολη, καθώς τα περισσότερα είχαν χάσει, σχεδόν, τις έδρες που κατείχαν άλλοτε στο Κοινοβούλιο και το μόνο που χρειαζόταν ήταν η χαριστική βολή. Το Κόμμα του Κράτους (οι πρώην Δημοκράτες) και το Κόμμα του Λαού (DVP) είχαν 2 και 7 βουλευτές στο Ράιχσταγκ, αντίστοιχα. Δεν ξέφυγαν από το κύμα βίας και τρόμου των φαιοχιτώνων, γεγονός που εξώθησε τους ηγέτες τους να αναγγείλουν την επίσημη διάλυσή τους. Το Κόμμα του Κράτους διαλύθηκε στις 28 Ιουνίου, ενώ το Κόμμα του Λαού στις 4 Ιουλίου 1933²⁸.

Την διάλυση του Κόμματος του Κράτους και του Κόμματος του Λαού ακολούθησε ο βασικός εταίρος των Ναζί στον συνασπισμό, το Εθνικιστικό Κόμμα. Το DNVP δεν υπέστη καμία δίωξη στην προεκλογική του εκστρατεία, δεν διαλύθηκε καμία συγκέντρωσή του και δεν συνελήφθη κανένας Εθνικιστής πολιτικός. Η κατάσταση, όμως, άλλαξε άρδην μετά την υπερψήφιση της Πράξης Νομιμοποίησης. Από εκείνη τη στιγμή οι Ναζί άρχισαν να ασκούν στους Εθνικιστές τις ίδιες πιέσεις που υφίσταντο τα άλλα κόμματα από τα μέσα Φεβρουαρίου. Από τα τέλη Μαρτίου άρχισαν να γίνονται επιδρομές στα σπίτια Εθνικιστών πολιτικών και να απολύονται δημόσιοι υπάλληλοι, που ήταν μέλη του DNVP. Οι Εθνικιστές, που στις 30 Ιανουαρίου είχαν εισέλθει στο συνασπισμό με την πεποίθηση ότι θα μπορούσαν να ελέγξουν τους Ναζί, καθώς ήταν άπειροι πολιτικά, συνειδητοποίησαν το λάθος να τους υποτιμήσουν²⁹. Όταν στις 26 Ιουνίου απαγορεύτηκε η προγραμματισμένη ομιλία του ηγέτη των Εθνικιστών σε μία πολιτική συγκέντρωση του κόμματος, αυτός υπέβαλε την παραίτησή του στον Χίντενμπουργκ την ίδια μέρα. Μόλις έγινε γνωστό το γεγονός αυτό, ηγετικές προσωπικότητες των Εθνικιστών έσπευσαν να συνάψουν με τον Χίτλερ ένα «σύμφωνο φιλίας», στο οποίο συμφώνησαν την αυτοδιάλυση του

---

²⁶ K. Epstein, «The Zentrum Party in the Weimar Republic», *The Journal of Modern History*, τ. 39(2), (Ιανουάριος 1967), σ. 160.

²⁷ R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 152 και L.E. Jones, *ό.π.*, σ. 292-294.

²⁸ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 367,368.

²⁹ O Reinhold Quaatz, στενός συνεργάτης του Άλφρεντ Χούγκενμπεργκ, είχε γράψει στο ημερολόγιό του ότι «εάν πάμε με τον Χίτλερ πρέπει να τον χαλιναγωγήσουμε. Αλλιώς είμαστε τελειωμένοι». L.E. Jones, «The Greatest Stupidity of my life: Alfred Hugenberg and the Formation of the Hitler Cabinet. January 1933», *Journal of Contemporary History*, τ. 27(1), (Ιανουάριος 1992), σ. 75.

κόμματος, με αντάλλαγμα να γίνουν δεκτοί κάτω από την πολιτική στέγη των Εθνικοσοσιαλιστών³⁰.

Έπειτα από τη διάλυση και του Εθνικιστικού Κόμματος, ο μόνος σημαντικός πολιτικός παράγοντας που έμενε να αντιμετωπιστεί ήταν τα Ατσάλινα Κράνη, η υπερεθνικιστική παραστρατιωτική οργάνωση των βετεράνων του πολέμου. Στις 26 Απριλίου ο ηγέτης των Ατσάλινων Κρανών, Φραντς Ζέλντε, εντάχθηκε στο Ναζιστικό Κόμμα και έθεσε την οργάνωσή του υπό την πολιτική ηγεσία του Φύρερ, με μόνη εγγύηση ότι θα συνέχιζε να υφίσταται ως αυτόνομη οργάνωση βετεράνων πολέμου. Η συγχώνευσή αυτή, αν και προκάλεσε για ένα διάστημα οργανωτικό χάος, στέρησε από τους Εθνικιστές την όποια τελευταία ελπίδα μπορεί να είχαν, για να κινητοποιήσουν κάποια αντίσταση στους δρόμους απέναντι στους άνδρες των SA³¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο το ναζιστικό κίνημα έθεσε τέλος στη λειτουργία τόσο των παραστρατιωτικών οργανώσεων όσο και των κομμάτων. Μέχρι το καλοκαίρι του 1933 η δημιουργία ενός μονοκομματικού κράτους επετεύχθη. Στις 14 Ιουλίου το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα εξέδωσε Νόμο με τον οποίο επικύρωνε την ύπαρξη ενός και μόνου κόμματος:

«Άρθρο 1: Το μοναδικό πολιτικό κόμμα που υπάρχει στη Γερμανία είναι το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα.

Άρθρο 2: Οποιοσδήποτε αναλάβει να υποστηρίξει την οργάνωση άλλου κόμματος ή να ιδρύσει άλλο κόμμα, θα τιμωρηθεί με ποινή σκληρής εργασίας έως 3 χρόνια, ή με φυλάκιση από 6 μήνες έως 3 χρόνια, εκτός αν άλλοι κανονισμοί επιβάλλουν βαρύτερη τιμωρία»³².

Ο Χίτλερ ανήγγειλε στους ηγέτες του κόμματος το τέλος της «εθνικιστικής επανάστασης». Τους επισήμανε, όμως, τη σημασία της αποφυγής μίας «δεύτερης επανάστασης», που είχαν στο μυαλό τους οι άνδρες των SA, διακηρύσσοντας ανοιχτά ότι δεν θα δίσταζε να την καταστείλει με αιματοχυσία, εάν κρίνονταν αναγκαίο. Η ηγεσία του κόμματος ήθελε τα SA να αδειάσουν τους δρόμους, διότι με την καταστολή της αντιπολίτευσης οι βίαιες ενέργειες των ανδρών τους μόνο σύγχυση και ανασφάλεια μπορούσαν να δημιουργήσουν στον γερμανικό λαό. Οι φαιοχίτωνες καθώς δεν έβρισκαν πολιτική διέξοδο να εκτονώσουν τις βίαιες προθέσεις τους, εμπλέκονταν σε συγκρούσεις σε όλη τη χώρα, χωρίς πολιτικό κίνητρο. Ο Φύρερ άρχισε να ανησυχεί για την ισχύ την οποία έδιναν οι βιαιοπραγίες των SA στον

³⁰ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 370-372.

³¹ Στο ίδιο, σ. 373, 374.

³² S.J. Lee, *Hitler and Nazi Germany*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge, 2005, σ. 23.

αρχηγό τους Έρνστ Ραιμ, ο οποίος πίεζε συνεχώς τον Χίτλερ να μετατρέψει τα SA σε συμπληρωματική ένοπλη δύναμη. Παράλληλα, ο Πάπεν και άλλες προσωπικότητες της μη ναζιστικής δεξιάς ήλπιζαν ακόμα στην ανατροπή του Χίτλερ μέσω του στρατού και στην παλινόρθωση της μοναρχίας. Έτσι, ο Πάπεν άρχισε να δημιουργεί επαφές με ανώτερους αξιωματικούς του στρατού, που ήταν κατά των Ναζί και ανησυχούσαν για τις δραστηριότητες των Ταγμάτων Εφόδου³³.

Ο Φύρερ έχοντας γνώση τόσο των προθέσεων των φαιοχιτώνων όσο και των ανατρεπτικών διαθέσεων των δεξιών συντηρητικών αποφάσισε να δράσει στις 30 Ιουνίου 1934, την ονομαζόμενη «Νύχτα των Μεγάλων Μαχαιριών» (Nacht der langen Messer), και να βάλει τα πράγματα στη θέση τους. Άνδρες των SS εισέβαλαν σε ξενοδοχείο στο Μπαντ Βήσεε στο Μόναχο και συνέλαβαν ηγέτες των φαιοχιτώνων, που βρίσκονταν εκεί για μία προγραμματική συγκέντρωση των SA, πάνω στον ύπνο. Τους οδήγησαν στα κεντρικά γραφεία του κόμματος στο Μόναχο, όπου πολλοί από αυτούς δολοφονήθηκαν ανάμεσά τους και ο Ραιμ. Παράλληλα, στο Βερολίνο ο Γκαίρινγκ και ο Χίμλερ διέταξαν τον θάνατο όσων συνωμοτούσαν εναντίον του Χίτλερ. Πράκτορες της Γκεστάπο και άνδρες των SS εισέβαλαν στην Αντικαγκελαρία και δολοφόνησαν συνεργάτες του Πάπεν. Ο ίδιος ο αντικαγκελάριος διέφυγε τον θάνατο, αλλά τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό. Άλλοι συντηρητικοί, όμως, δεν είχαν την τύχη του Πάπεν. Ο πρώην καγκελάριος φον Σλάιχερ εκτελέστηκε μαζί με την γυναίκα του μέσα στο σπίτι τους, ενώ την ίδια κατάληξη είχε και ο Γκρέγκορ Στράσερ, πρώην μέλος των Εθνικοσοσιαλιστών. Από τις 30 Ιουνίου έως τις 2 Ιουλίου δολοφονήθηκαν περίπου 150 πρόσωπα³⁴.

Στις 3 Ιουλίου εκδόθηκε νόμος με ένα μόνο άρθρο, με τον οποίο οι Ναζί νομιμοποίησαν τις δολοφονίες αυτές παρουσιάζοντας τα γεγονότα ως πράξη «αυτοάμυνας» του καθεστώτος, ενώ, όταν στις 13 του ίδιου μήνα συγκλήθηκε το Ράιχσταγκ, ο Χίτλερ ανέλαβε την ευθύνη για την δράση και δικαιολόγησε τους φόνους με το πρόσχημα ότι ο Ραιμ, ο Στράσερ και ο Σλάιχερ συνωμοτούσαν για την ανατροπή του καθεστώτος³⁵. Με τη βίαιη καταστολή, τη «Νύχτα των Μεγάλων Μαχαιριών», ο Χίτλερ θέλησε να δείξει την κατάληξη που θα έχει οποιοσδήποτε επιχειρήσει να τον ανατρέψει. Πλέον, ήταν ο κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού. Το

³³ R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 153, S. Payne, *ό.π.*, σ. 257 και C. Fischer, «The SA of the NSDAP: Social Background and Ideology of the Rank and File in the Early 1930s», *Journal of Contemporary History*, τ. 17(4), (Οκτώβριος 1982), σ. 663.

³⁴ S. Payne, *ό.π.*, σ. 257 και L.E. Jones, *ό.π.*, σ. 311,312.

³⁵ K. Loewenstein, «Law in Third Reich», *The Yale Law Journal*, τ.45(5), (Μάρτιος 1936), σ. 811.

μόνο που απέμενε, για να συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες στα χέρια του, ήταν ο θάνατος του Προέδρου, η κατάσταση του οποίου επιδειωνόταν σταθερά.

Όταν ο Χίτλερ επισκέφθηκε τον Χίντενμπουργκ την 1η Αυγούστου, οι ιατροί τον ενημέρωσαν ότι ο γηραιός Πρόεδρος είχε μόνο είκοσι τέσσερις ώρες ζωής. Επιστρέφοντας στο Βερολίνο, ο Χίτλερ συγκάλεσε υπουργικό συμβούλιο το ίδιο βράδυ. Συμφωνήθηκε να υιοθετηθεί ένα διάταγμα, το οποίο θα συγχώνευε το αξίωμα του Προέδρου του Ράιχ και του Καγκελάριου, μεταβιβάζοντας στον δεύτερο όλες τις εξουσίες του πρώτου και θα ίσχυε μετά τον θάνατο του Χίντενμπουργκ. Ο Φύρερ δεν χρειάστηκε να περιμένει πολύ, καθώς το επόμενο πρωί ο Πρόεδρος απεβίωσε. Το διάταγμα για την συγχώνευση των δύο θέσεων εγκρίθηκε στις 19 Αυγούστου με εθνικό δημοψήφισμα και ο Χίτλερ ανακηρύχθηκε «Ηγέτης και Καγκελάριος του Ράιχ»³⁶. Με το διάταγμα αυτό ο Χίτλερ έγινε αρχηγός του κράτους και συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στα χέρια του.

Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης

Στη μνήμη πολλών τα στρατόπεδα συγκέντρωσης έχουν συνδεθεί με τις διώξεις σε βάρος των Εβραίων και το Ολοκαύτωμα. Στην πραγματικότητα, όμως, πρώτα χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο για τον πολιτικό εκφοβισμό, κυρίως της Αριστεράς, κι έπειτα ως μέσο για τις φυλετικές διώξεις. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αποτέλεσαν την πιο βίαιη και καταστροφική έκφραση της ναζιστικής πολιτικής «περί αποκλεισμού», θέτοντας τα θεμέλια για τις συστηματικές μαζικές δολοφονίες στα στρατόπεδα εξόντωσης και τους θαλάμους αερίων στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Δεν αποτέλεσαν εφεύρεση των Ναζί, αλλά χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά από τους Βρετανούς στον Πόλεμο των Μπόερ (1899-1902), στη Ν. Αφρική³⁷.

Οι Ναζί από τα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης είχαν συλλάβει την ιδέα των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ο Χίτλερ σε ομιλίες και συγκεντρώσεις του κόμματος είχε καταστήσει κοινό τόπο ότι, όταν αναλάμβανε το κόμμα του την εξουσία, στρατόπεδα συγκέντρωσης θα άνοιγαν σε όλη τη χώρα και σ' αυτά θα στέλνονταν όσοι συνιστούσαν απειλή για την κοινωνία και το καθεστώς, όπως μέλη

³⁶ R.J. Evans, *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, ό.π., σ. 42.

³⁷ C. Goeschel-N. Wachsmann, «Before Auschwitz: The Formation of the Nazi Concentration Camps, 1933-1939», *Journal of Contemporary History*, τ. 45(3), (Ιούλιος 2010), σ. 521-534.

της Αριστεράς και Εβραίοι³⁸. Όταν οι Εθνικοσοσιαλιστές ανήλθαν στην εξουσία, με το διάταγμα για την πυρκαγιά στο Ράιχσταγκ και την Πράξη Νομιμοποίησης σε ισχύ, τους δόθηκε η δυνατότητα να κάνουν πράξη τα λεγόμενά τους. Ο Χάινριχ Χίμλερ, ο ηγέτης των SS, διορίστηκε αμέσως προσωρινός πρόεδρος της αστυνομίας και διέταξε μια γιγαντιαία επιχείρηση σύλληψης προσωπικοτήτων της αντιπολίτευσης, στην λίστα της οποίας δεν περιλαμβάνονταν μόνο οι Κομμουνιστές. Η κλίμακα καταστολής ήταν τέτοια, ώστε οι φυλακές και τα κελιά της αστυνομίας αποδείχτηκαν ανεπαρκή. Το γεγονός αυτό έδωσε την αφορμή για τη δημιουργία του πρώτου στρατοπέδου συγκέντρωσης. Στις 20 Μαρτίου 1933 ο Χίμλερ ανήγγειλε στον Τύπο ότι ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης πολιτικών κρατουμένων θα άνοιγε στο Νταχάου, έξω από το Μόναχο. Σύμφωνα με τον ναζιστικό Τύπο η δημιουργία του στρατοπέδου απέβλεπε στην «προστατευτική κράτηση» Κομμουνιστών και Σοσιαλδημοκρατών αξιωματούχων³⁹. Επρόκειτο για το πρώτο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Γερμανίας και προοιωνίζε ένα δυσοίωνο μέλλον όχι μόνο για την αντιπολίτευση, αλλά και για όποιον οι Ναζί θεωρούσαν εχθρό τους ή απειλή για το γερμανικό λαό.

Σύντομα, στρατόπεδα συγκέντρωσης άνοιξαν σε όλη τη χώρα. Αν και οι εκτιμήσεις για τον αριθμό ποικίλλουν, τους πρώτους μήνες του 1933 στήθηκαν τουλάχιστον 70 στρατόπεδα, παράλληλα με άγνωστο αριθμό κελιών βασανιστηρίων και μικρών φυλακών στα διάφορα γραφεία των Ταγμάτων Εφόδου. Τα στρατόπεδα στελεχώνονταν τόσο από άνδρες των SA όσο και των SS, αλλά από τα μέσα του 1934, μετά τα γεγονότα που ακολούθησαν το βράδυ της 30^{ης} Ιουνίου, τα SS ανέλαβαν αποκλειστικά τη διοίκησή τους. Όσοι στέλνονταν στα στρατόπεδα αυτά δεν ήταν απαραίτητο να περάσουν από δίκη, αντιθέτως στις περισσότερες των περιπτώσεων οδηγούνταν απευθείας σ' αυτά μετά τη σύλληψή τους από τα SA ή τα SS⁴⁰.

Η βία των SA και των SS ξεσπούσε ανεξέλεγκτα πάνω στους κρατούμενους. Οι κρατούμενοι γρονθοκοπούνταν και υποβάλλονταν σε παντός είδους βασανιστήρια. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, η αστυνομία συμμετείχε στις ενέργειες αυτές ή χρησιμοποιούσε τους φαιοχίτωνες ως βοηθητικούς, για να αποσπάσει ομολογίες από τους κρατούμενους. Στους κρατούμενους των στρατοπέδων συγκέντρωσης επιβάλλονταν καταναγκαστική εργασία, δεν τους παρέχονταν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ενώ το φαγητό και το νερό ήταν ανεπαρκή. Οι θάνατοι από την

³⁸ Στο ίδιο, σ. 525 και R.J. Evans, *Η Έλευση του Γ' Ράιχ*, ό.π., σ. 346.

³⁹ R.J. Evans, ό.π., σ. 344,345.

⁴⁰ S. Payne, ό.π., σ. 268 και F. Hoefler, «The Nazi Penal System. II», *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951), τ.36(1), (Μάιος-Ιούνιος 1945), σ. 36,37.

εξάντληση, τις αρρώστιες, τον υποσιτισμό, αλλά ακόμα και τις αυτοκτονίες⁴¹ ήταν συνήθη φαινόμενα στα στρατόπεδα αυτά. Σε αντίθεση με την πραγματικότητα, ο Τύπος προπαγάνδιζε ότι οι κρατούμενοι δεν αντιμετωπίζονταν ως εγκληματίες, αλλά ως «παρασυρμένοι» από τον κομμουνισμό και ο εγκλεισμός τους σ' αυτά τα στρατόπεδα δεν είχε στόχο την τιμωρία, αλλά την «εκπαίδευση» και τη συμμόρφωσή τους⁴².

Μέχρι το τέλος του 1933 περίπου 200.000, πραγματικοί ή υποτιθέμενοι εχθροί του καθεστώτος, φυλακίστηκαν προσωρινά στα στρατόπεδα συγκέντρωσης⁴³. Οι άνθρωποι αυτοί φυλακίστηκαν όχι για κάποια πράξη που παρέβαινε τον νόμο, αλλά για τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Πολλοί από τους συλληφθέντες παρέμειναν φυλακισμένοι για λίγες μόνο μέρες ή εβδομάδες, πριν αφεθούν ελεύθεροι. Το μεγαλύτερο ψυχολογικό πρόβλημα για τους κρατούμενους ήταν η αβεβαιότητα για τη διάρκεια της ποινής τους. Σε αντίθεση με κάποιον που διέπραττε νομικό αδίκημα, καταδικάζονταν σε φυλάκιση και ήξερε πότε θα αποφυλακίζονταν, το πότε θα απελευθερωνόταν κάποιος κρατούμενος από το στρατόπεδο συγκέντρωσης δεν το γνώριζε, αλλά εξαρτιόταν καθαρά και μόνο από τη βούληση του καθεστώτος.

Τα Τάγματα Εφόδου των Ναζί δεν έκαναν καμία διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα, καθώς στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στέλνονταν και γυναίκες-μέλη των κομμάτων της αντιπολίτευσης⁴⁴. Όμως, από το δεύτερο εξάμηνο του 1933 και τους πρώτους μήνες του 1934 πολλά από αυτά τα πρώτα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα ανεπίσημα κέντρα βασανιστηρίων έκλεισαν. Οι Σοσιαλδημοκράτες και οι Κομμουνιστές που κρίθηκε ότι «είχαν πάρει το μάθημά τους» απελευθερώθηκαν μέχρι το 1936. Ωστόσο, εξέχοντα πολιτικά πρόσωπα της αντιπολίτευσης, όπως ο Έρνστ Τέλμαν, παρέμειναν υπό κράτηση. Ο αριθμός των πολιτικών κρατουμένων τα επόμενα δύο χρόνια μειώθηκε δραστικά, για να αυξηθεί πάλι το 1936 από τους

---

⁴¹ Συχνό φαινόμενο ήταν και οι δολοφονίες των κρατουμένων από τους φύλακες. Υπό τον φόβο, όμως, της νομικής δίωξης που μπορούσε να ασκηθεί σε βάρος τους, δικαιολογούσαν τους φόνους αυτούς ως απόπειρα δραπετεύσης ή τους παρουσίαζαν ως αυτοκτονίες. Στις 7 Αυγούστου 1934 εκδόθηκε νόμος με τον οποίο χορηγούνταν αμνηστία στους άνδρες των SS που είχαν κακομεταχειριστεί ή δολοφονήσει, πραγματικούς ή υποτιθέμενους, εχθρούς του καθεστώτος στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά και στις δολοφονίες που διαπράχθηκαν την «Νύχτα των μεγάλων μαχαिरών». C. Goeschel, «Suicide in Nazi Concentration Camps, 1933-1939», *Journal of Contemporary History*, τ. 45(3), (Ιούλιος 2010), σ. 635-639.

⁴² F. Hofer, *ό.π.*, σ. 37 και R. Gellately, *Backing Hitler. Consent and Coercion in Nazi Germany*, Oxford University Press, 2013, σ. 54,55.

⁴³ C. Goeschel-N. Wachsmann, *ό.π.*, σ.522.

⁴⁴ R. Gellately, *ό.π.*, σ. 58.

«φυλετικά εκφυλισμένους» και τους «αντικοινωνικούς» (asocial)⁴⁵, κάτι που θα εξεταστεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Η επικοινωνία των τροφίμων με τους συγγενείς ή τους φίλους τους ήταν περιορισμένη και οι αξιωματικοί και οι φρουροί τους απαγόρευαν να μιλούν για την εργασία και τις συνθήκες διαβίωσης τους σε ανθρώπους εκτός του στρατοπέδου. Γενικά, παρά τη δημοσιότητα στον Τύπο για το άνοιγμα διαφόρων στρατοπέδων συγκέντρωσης σε όλη τη χώρα και την προπαγάνδα για τους ψευδείς στόχους των στρατοπέδων, το τι συνέβαινε πραγματικά μέσα σε αυτά δεν έπρεπε να βγει παραέξω. Όσοι απελευθερώνονταν, απειλούνταν ακόμη και με θάνατο σε περίπτωση που αποκάλυπταν τον τρόπο με τον οποίο τους είχαν συμπεριφερθεί. Ωστόσο, ο γερμανικός λαός δεν άργησε να αντιληφθεί τι πραγματικά είχαν υποστεί οι άνθρωποι αυτοί στα στρατόπεδα, καθώς τα τσακισμένα κορμιά και η ψυχική καταρράκωση των κρατουμένων που απελευθερώνονταν μαρτυρούσαν από μόνα τους τον «Γολγοθά» που είχαν υποστεί το διάστημα της κράτησής τους⁴⁶. Αν πολλοί Γερμανοί πολίτες πίστευαν ότι η βία των Ναζί θα σταματούσε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα καταναγκαστικά έργα και τον ξυλοδαρμό μελών της αντιπολίτευσης, ήταν οικτρά γελασμένοι. Πολύ σύντομα έμελλε να αντιληφθούν τη διαστροφή του Χίτλερ, ο οποίος προκειμένου να δημιουργήσει ένα ισχυρό και φυλετικά καθαρό γερμανικό Volk δεν δίστασε να δώσει εντολή για στερήσεις και την εφαρμογή προγράμματος ευθανασίας σε ανθρώπους που θεωρούσε ανάξιους να ζουν.

---

⁴⁵ R.J. Evans, *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, ό.π., σ. 86,87.

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 95 και F. Hofer, ό.π., σ. 37.

Κεφάλαιο Γ΄

Η φυλετική υγιεινή και η «ευθυγράμμιση» της γερμανικής κοινωνίας

«Η μεγαλύτερη επανάσταση που έζησε ποτέ η Γερμανία έρχεται με την αρχή μιας σχεδιασμένης επίθεσης, για να βελτιωθεί η φυλετική υγιεινή του Volk. Οι συνέπειες της φυλετικής πολιτικής θα είναι καθοριστικές για το μέλλον του Volk μας, γιατί θα δημιουργήσει νέους ανθρώπους»¹.

Την καταστολή της αντιπολίτευσης, τη δημιουργία του μονοκομματικού κράτους και τη συγκέντρωση όλων των εξουσιών στα χέρια του Χίτλερ, ακολούθησε η φυλετική υγιεινή, δηλαδή η προσπάθεια για τη δημιουργία ενός ισχυρού και φυλετικά καθαρού, και κατ' επέκταση ομοιογενούς, γερμανικού έθνους (Volk). Το παραπάνω απόσπασμα από την ομιλία του Χίτλερ είναι μία σύντομη σύνοψη των προθέσεων του, η οποία, όμως, δεν δείχνει ξεκάθαρα, παρά μόνο υπαινίσσεται με τη φράση «σχεδιασμένη επίθεση», τον τρόπο με τον οποίο θα γινόταν αυτό εφικτό.

Για τον Χίτλερ η δεινή κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Γερμανία τα τελευταία χρόνια οφειλόταν στον Μαρξισμό, στις ελεύθερες ιδέες της Δημοκρατίας και στην αγνόηση των φυλετικών αρχών και της ευγονικής². Ο Μαρξισμός και η Δημοκρατία αποτελούσαν, πλέον, παρελθόν. Στόχος του Χίτλερ ήταν η δημιουργία μιας εθνικής κοινότητας, που θα βασιζόταν στους δεσμούς του αίματος και της φυλής. Αυτό πίστευε θα βοηθούσε τη Γερμανία να ορθοποδήσει και να γίνει ξανά ισχυρή. Οι Εθνικοσοσιαλιστές θεώρησαν πως η άνοδος τους στην εξουσία θα αποτελούσε τομή για την γερμανική ιστορία, διότι έβλεπαν το καθεστώς τους ως φορέα που θα οδηγούσε το γερμανικό έθνος στο μέλλον που οραματίζονταν.

---

¹ Απόσπασμα από ομιλία του Χίτλερ στις 7 Σεπτεμβρίου 1937, όπως παρατίθεται στο C. Koonz, «Ethical Dilemmas and Nazi Eugenics: Single-Issue Dissent in Religious Contexts», *The Journal of Modern History*, τ.64, (Δεκέμβριος 1992), σ. 15,16.

² J. Noakes, «Social Outcasts in the Third Reich», στο R. Bessel (επιμ.), *Life in The Third Reich*, Oxford University Press, 2001, *ό.π.*, σ. 83.

Η θεωρία της ευγονικής³ ασκούσε μεγάλη επιρροή σε πολλές χώρες της Ευρώπης τη δεκαετία του 1920 και 1930. Η Γερμανία δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Ο Δαρβίνος στο βιβλίο του *Η Καταγωγή των Ειδών* (1859) ανέπτυξε τη θεωρία της εξέλιξης (περί επιβίωσης του καλύτερου είδους, ή του ισχυρότερου). Οι Ναζί μετέφεραν τη θεωρία του Δαρβίνου στη γερμανική κοινωνία. Χρησιμοποιώντας θεωρίες και «εργαλεία» της επιστήμης προσπάθησαν αυθαίρετα να διαβαθμίσουν τα βιολογικά χαρακτηριστικά των φυλών και των ανθρώπων σε κατηγορίες ανώτερες και κατώτερες. Στις ομιλίες τους άρχισαν να μιλούν και να χρησιμοποιούν όρους κοινωνικού δαρβινισμού. Στην περίπτωση της γερμανικής κοινωνίας στο «καλύτερο είδος» συγκαταλέγονταν όσοι είχαν άρια καταγωγή, ήταν γενετικά υγιείς και παραγωγικοί για την κοινωνία. Στον αντίποδα, ως «κατώτερο είδος» θεωρούνταν οι «αντικοινωνικοί» (asocial), οι γενετικά ακατάλληλοι και όσοι δεν ανήκαν στην άρια φυλή.

Οι Ναζί έκαναν λόγο για την ανάγκη αναπαραγωγής και επιβίωσης των ισχυρότερων και την εξάλειψη των «κατώτερων κοινωνικά ειδών». Σύμφωνα με την άποψή τους, η βιολογική υπόσταση της Γερμανίας βρισκόταν υπό απειλή, καθώς η Δημοκρατία απέτυχε να θεσπίσει μέτρα, για να προστατέψει το σώμα του γερμανικού λαού. Υποστήριζαν ότι ολόκληρο το σύστημα κοινωνικής ιατρικής που είχε αναπτυχθεί από το κράτος της Βαϊμάρης ευνοούσε την αναπαραγωγή των αδυνάτων, ενώ έθετε εμπόδια στην αναπαραγωγή των ισχυρών. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τους μεικτούς γάμους και τον μειωμένο δείκτη γεννητικότητας της χώρας, πίστευαν ότι είχαν εξασθενήσει τη γερμανική φυλή και μπορούσαν να την οδηγήσουν ακόμα και στον αφανισμό της. Θεώρησαν καθήκον τους την άμεση επέμβαση και τη βιολογική κάθαρση, ώστε να διασφαλιστεί η επιβίωση της Γερμανίας. Ουσιαστικά για τους Ναζί η βιολογία αποτελούσε το «κλειδί» για το πεπρωμένο του γερμανικού λαού⁴. Έβλεπαν μόνο δύο δρόμους: την εξάλειψη των «κατώτερων ειδών» ή τον αφανισμό την άριας φυλής.

Το καθεστώς θεώρησε ευθύνη του την καλλιέργεια της φυλετικής αλληλεγγύης, απαγορεύοντας τη φυλετική ανάμειξη και παρεμποδίζοντας την αναπαραγωγή των επικίνδυνων στοιχείων. Για τον λόγο αυτό καταρτίστηκαν κατάλογοι με τους εσωτερικούς κι εξωτερικούς κινδύνους, που υποτίθεται ότι

³ Τον όρο ευγονική επινόησε ο Φράνσις Γκάλτον, ξάδερφος του Κάρολου Δαρβίνου, ο οποίος στη δεκαετία του 1880 υποστήριξε ότι η επιστήμη έδωσε στην ανθρωπότητα τη δύναμη να βελτιώσει τη φυλή παρακινώντας τους «καλύτερους» σε αναπαραγωγή. R.O. Paxton, *ό.π.*, σ. 54.

⁴ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 89 και R.J. Evans, *Η Έλευση του Γ' Ράιχ*, *ό.π.*, σ. 377.

απειλούσαν τη γερμανική φυλή. Στους καταλόγους αυτούς περιλαμβάνονταν οι τρεις κατηγορίες που αναφέρθηκαν προηγουμένως: οι «αντικοινωνικοί» -επαίτες, άνεργοι, άστεγοι, εγκληματίες, πόρνες, αλκοολικοί, κ.ά.-, οι «γενετικά ακατάλληλοι» -στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονταν όσοι έπασχαν από κάποια ασθένεια, η οποία θεωρούνταν κληρονομική ή ανίατη, όπως οι νοητικά καθυστερημένοι- και όσοι δεν άνηκαν στην άρια φυλή - κατά κύριο λόγο Εβραίοι, Τσιγγάνοι και μαύροι. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι στις αρχές της δεκαετίας του '30 είχε παγιωθεί η αντίληψη ότι όχι μόνο η νοητική στέρηση και η σωματική αναπηρία ήταν κληρονομικές, αλλά και ο αλκοολισμός, η εγκληματικότητα ακόμα και η πορνεία. Οι διακηρύξεις και η προπαγάνδα των Ναζί για τη φυλετική υγιεινή είχαν άμεσα αποτελέσματα. Όποιος άνηκε στις κατηγορίες αυτές σύντομα έγινε δακτυλοδεικτούμενος στη γερμανική κοινωνία, ενώ πολλοί Γερμανοί άρχισαν να χρησιμοποιούν μια ρητορική γεμάτη με όρους οικοκυρικής, όπως το «καθάρισμα» ή το «σκούπισμα». Το γεγονός αυτό ενδυνάμωσε την τάση να βλέπει κανείς την πολιτική με όρους «φίλων» κι «εχθρών»⁵, «ανώτερων» και κατώτερων», διαμορφώνοντας ρατσιστικά στερεότυπα καθολικής αποδοχής από τη Γερμανική κοινωνία.

Η δεινή, κατά τα λεγόμενα των Ναζί, κατάσταση στην οποία βρισκόταν η γερμανική φυλή, εξώθησε το καθεστώς σε άμεση κρατική δράση. Τα ζευγάρια, που επρόκειτο να παντρευτούν, υποχρεώνονταν να υποβάλουν αίτηση για το γάμο τους, ώστε να εξακριβωθεί ότι κανένας τους δεν έπασχε από κάποια πνευματική ή σωματική ασθένεια. Η νομοθεσία επιβράβευε τις υγιείς γεννήσεις προσφέροντας άτοκα δάνεια γάμου σε νεόνυμφους, με την προϋπόθεση ότι και οι δύο σύζυγοι θα αποδείκνυαν με πιστοποιητικά φυλετικής καταλληλότητας την άρια καταγωγή τους. Το καθεστώς πρέσβευε ότι οι γυναίκες θα πρέπει να ζουν με δύο αρχές: την γονιμότητα-γεννητικότητα και την επιλογή του κατάλληλου-υγιούς συντρόφου, ώστε να φέρουν στον κόσμο υγιή και άρια παιδιά. Στην πραγματικότητα, όμως, οι γυναίκες δεν επιφορτίζονταν μόνο με το καθήκον να φέρουν στον κόσμο υγιή παιδιά, αλλά και με το καθήκον να «κλαδεύουν» από το «φυλετικό δέντρο» τα μωρά που μπορεί να τύχαινε να γεννηθούν με κάποια ασθένεια⁶. Δηλαδή, οι γυναίκες καλούνταν να βάλουν την «φυλετική οικογένεια» πάνω από την οικογένειά τους και το μητρικό αίσθημα. Οι γάμοι μεταξύ ανδρών και γυναικών άριας καταγωγής και τα υγιή παιδιά

⁵ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 92.

⁶ C. Koonz, *ό.π.*, σ. 10,20 και K. Loewenstein, *ό.π.*, σ. 797.

συνιστούσαν το πρώτο βήμα για το φυλετικό μέλλον που οραματίζονταν ο Χίτλερ και οι Ναζί.

Για να διαποτίσουν με τις φυλετικές τους αντιλήψεις το γερμανικό λαό και να τον μύησουν στις αρχές της ευγονικής και του φυλετικά «καθαρού» Γερμανού πολίτη, το ναζιστικό καθεστώς δημιούργησε ένα δίκτυο κοινοτικών στρατοπέδων, για να εκπαιδεύσει τη νεότερη γενιά. Φιλοδοξία των Ναζί ήταν μέσα από την καλλιέργεια της συντροφικότητας στα στρατόπεδα αυτά και την εκπαίδευση με βάση τις αρχές διατήρησης της φυλετικής καθαρότητας που ευαγγελίζονταν, να πλάσουν μία νέα γενιά βιολογικά, πνευματικά και ηθικά ανώτερη και απαλλαγμένη από φυλετικές προσμείξεις. Οι στολές, ο καταμερισμός της εργασίας και η ισονομία στις προσφωνήσεις υποτίθεται ότι μετέτρεπαν τους νέους Γερμανούς σε φυλετικούς συντρόφους. Ταυτόχρονα, οργανώθηκαν στρατόπεδα επανεκπαίδευσης για τους ενήλικους, που είχαν κοινωνικοποιηθεί και είχαν διαμορφώσει την ταυτότητά τους στα χρόνια του Κάιζερ και της Δημοκρατίας, ώστε να επαναπροσδιορίσουν τις αξίες τους και να κατανοήσουν το φυλετικό τους χρέος. Εκτιμάται ότι στα χρόνια 1933-1945 το μεγαλύτερο μέρος των Γερμανών πέρασε κάποια στιγμή από ένα τέτοιο στρατόπεδο⁷.

Οι Ναζί στόχευαν στο να μάθουν στον «αληθινό» Γερμανό πολίτη να διαχωρίζει τις αξίες από τις ανάξιες ζωές. Για τον λόγο αυτό εικονογραφημένα άρθρα σε εφημερίδες, περιοδικά και στα προπαγανδιστικά έντυπα του κόμματος χρησιμοποιούσαν την αντιπαραβολή του καλού και του κακού, του γενετικά υγιούς και του γενετικά άρρωστου. Άρχισε να εκδίδεται πληθώρα βιβλίων, τα οποία προπαγάνδιζαν την ανάγκη για τη μείωση των «αντικοινωνικών» και των μη υγιών⁸. Παράλληλα, την περίοδο αυτή γυρίστηκαν ταινίες που διέδιδαν την ευγονική, ενώ το καθεστώς δεν δίστασε να εκδώσει τις «Δέκα Εντολές»⁹ για την επιλογή του κατάλληλου συντρόφου, που απευθύνονταν κατά κύριο λόγο στη νεώτερη γενιά. Όλα αυτά είχαν ως στόχο να κινητοποιήσουν τους απλούς πολίτες, να τους κάνουν να σκεφτούν την έννοια του λαού ως φυλετικό υποκείμενο, αλλά και να ξεχάσουν το

⁷ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 96-108.

⁸ Στο ίδιο, σ. 96,97 και S.F. Weiss, «The Race Hygiene Movement in Germany», *Osiris*, τ.3, (1987), σ. 28.

⁹ Οι εντολές αυτές ήταν: 1) Να θυμάσαι ότι είσαι Γερμανός, 2) Εάν είσαι γενετικά υγιής, δεν θα πρέπει να μείνεις ανύπαντρος, 3) Διατήρησε το σώμα σου αγνό, 4) Διατήρησε την ψυχή και το μυαλό σου αγνό, 5) Σαν Γερμανός διάλεξε σύντροφο μόνο άριας καταγωγής, 6) Όταν επιλέγεις σύντροφο, διερεύνησε την καταγωγή του, 7) Η υγεία είναι προϋπόθεση για την εξωτερική ομορφιά, 8) Παντρέψου μόνο από αγάπη, 9) Μην διαλέξεις έναν/μία εραστή, αλλά ένα σύντροφο στη ζωή, 10) Ηλιξζε σε όσα περισσότερα παιδιά είναι δυνατόν. C. Koontz, *ό.π.*, σ. 15.

χριστιανικό «αγάπα τον πλησίον σου». Το καθεστώς εικονογραφούσε τους εχθρούς και οι πολίτες έπρεπε να αποτυπώσουν τις εικόνες αυτές στο μυαλό τους. Το καθεστώς στοχοποιούσε τους εχθρούς και οι πολίτες δεν έπρεπε να δείξουν έλεος. Το καθεστώς έμαθε στους Γερμανούς άριας καταγωγής να βάζουν το καλό και το μέλλον της φυλής πάνω απ' όλα' πιο πάνω και από την ανθρώπινη ζωή.

Από την θεωρία, στην πράξη: ο εγκλεισμός στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και οι στερήσεις «των εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών»

Το καθεστώς δεν έμεινε μόνο στις διακηρύξεις για την ανάγκη κάθαρσης της άριας φυλής, αλλά τις μετουσίωσε σε πολιτική πράξη. Μετά την επιτυχημένη καταστολή της αντιπολίτευσης ο Χίτλερ έδωσε εντολή στα SS, στη Γκεστάπο και στις υπόλοιπες αστυνομικές δυνάμεις να καθαρίσουν τη γερμανική φυλή από τα ανεπιθύμητα στοιχεία. Σε όλες τις πόλεις της χώρας άρχισαν να συλλαμβάνονται εγκληματίες, αλκοολικοί και γενικά όσοι εντάσσονταν στην κατηγορία των «αντικοινωνικών». Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, που μετά την απελευθέρωση της πλειονότητας των πολιτικών κρατουμένων το 1934 είχαν σχεδόν αδειάσει, άρχισαν να γεμίζουν ξανά με ανεπιθύμητα και εκφυλισμένα στοιχεία. Τα στρατόπεδα από χώροι κράτησης των πολιτικών αντιπάλων μετατράπηκαν σε «χωματερές», όπου ρίχνονταν τα «σκουπίδια» της κοινωνίας.

Στις 14 Δεκεμβρίου του 1937 το καθεστώς εξέδωσε διάταγμα, το οποίο επέτρεπε τη σύλληψη οποιουδήποτε χαρακτηριζόταν ως «αντικοινωνικός», ενώ λίγο καιρό αργότερα το Υπουργείο Εσωτερικών του Ράιχ και της Πρωσίας επέκτειναν τον ορισμό του «αντικοινωνικού», έτσι ώστε να εμπεριέχει όσους η συμπεριφορά τους δεν ήταν συμβατή με εκείνη της φυλετικής κοινότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στην λίστα αυτή συμπεριλήφθηκαν οι τσιγγάνοι, οι αλήτες, οι μαστροποί, οι ταραξίες, οι ανέστιοι, οι επαίτες και οι ομοφυλόφιλοι¹⁰. Μάλιστα, υπό κάποιες συνθήκες στην κατηγορία των «αντικοινωνικών» μπορούσαν να περιληφθούν και οι παραβάτες του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, καθώς και οι μακροχρόνια άνεργοι¹¹. Η διεύρυνση του ορισμού καταδεικνύει την πρόθεση των Ναζί να εξαλείψουν από την κοινωνία οτιδήποτε και οποιονδήποτε αποτελούσε παρέκκλιση από το μοντέλο του «νέου Γερμανού» που οραματίζονταν.

¹⁰ Σύμφωνα με τον Fritzsche, οι λεσβίες γενικά αγνοούνταν' η γυναικεία ομοφυλοφιλία θεωρούνταν ιδιοτροπία και όχι βιολογικό ελάττωμα. P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 115.

¹¹ R.J. Evans, *Το Γ' Ράιχ στην εξουσία*, *ό.π.*, σ. 88.

Τον Απρίλιο και τον Ιούνιο του 1938 πραγματοποιήθηκαν από τη Γκεστάπο δύο επιχειρήσεις εθνικής κλίμακας με κωδικό όνομα «Επιχείρηση Φυγόπονοι», που στόχο είχαν τη σύλληψη αστέγων, ζητιάνων και περιπλανώμενων. Η επιχείρηση αυτή οδήγησε στη σύλληψη περισσότερων των 10.000. Ο αριθμός ήταν μεγάλος. Μεγάλος, όμως, ήταν και ο αριθμός «των αποβρασμάτων» της κοινωνίας που βρίσκονταν ήδη στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (περίπου 7.000). Αποτέλεσμα αυτού ήταν το άνοιγμα δύο νέων στρατοπέδων συγκέντρωσης, ένα στη Βαυαρία και ένα στην προσφάτως προσαρτημένη Αυστρία. Πλέον, ο αριθμός των κρατουμένων ήταν τόσο μεγάλος, ώστε έπρεπε να υιοθετηθεί μία λύση, για να μπορούν να διακρίνουν σε ποια κατηγορία άνηκε κάθε έγκλειστος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, κάθε κρατούμενος έπρεπε να φέρει στη στολή του ένα ανάποδο τρίγωνο: μαύρο για τα αντικοινωνικά στοιχεία, πράσινο για τους εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου, κόκκινο οι εναπομείναντες πολιτικοί κρατούμενοι, μπλε οι Εβραίοι, ροζ οι ομοφυλόφιλοι¹².

Οι «αντικοινωνικοί» συνιστούσαν την κατώτερη κατηγορία στα στρατόπεδα, όπως ακριβώς δηλαδή συνέβαινε και όταν ήταν έξω από αυτά. Οι φρουροί τους κακομεταχειρίζονταν, ενώ η ασυλία τους από τυχόν ποινικές διώξεις, την οποία εξασφάλισε ο Χίμλερ στα τέλη της δεκαετίας, οδήγησε στη ραγδαία αύξηση των θανάτων των τροφίμων. Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης και η βίαιη συμπεριφορά των φυλάκων οδήγησαν πολλούς κρατούμενους στο να πάρουν την απόφαση και να βάλουν μόνοι τους τέλος στην ζωή τους. Γνώριζαν καλά ότι είτε θα περνούσαν το υπόλοιπο της ζωής τους σε κάποιο στρατόπεδο είτε σε μία ανύποπτη στιγμή μπορεί να δολοφονούνταν από κάποιον φύλακα. Μόνο στο Νταχάου το 1937 έγιναν πάνω από 300 απόπειρες αυτοκτονίας, χωρίς όμως να έχουν όλες αποτέλεσμα¹³.

Ενώ οι «αντικοινωνικοί» ήταν σχετικά εύκολο να αναγνωριστούν, να εντοπιστούν και να οδηγηθούν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, δεν συνέβαινε το ίδιο με τους «γενετικά ακατάλληλους», πολλοί από τους οποίους τύχαινε να έχουν οικογένεια. Οι ναζιστικές αρχές δεν ήταν σίγουρες για το πόσοι και ποιοι Γερμανοί πολίτες συγκαταλέγονταν στην κατηγορία αυτή. Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό τους ποίκιλλαν. Ο Βίλχελμ Φρικ, Υπουργός Εσωτερικών, έκανε λόγο για περίπου ένα εκατομμύριο γενετικά ακατάλληλους Γερμανούς πολίτες¹⁴, οι οποίοι συνιστούσαν απειλή για το φυλετικό μέλλον και έπρεπε να υποβληθούν σε στείρωση, ώστε να μην

---

¹² P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 115,116.

¹³ C. Goeschel, *ό.π.*, σ. 632 και R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 87,90.

¹⁴ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 117.

είναι σε θέση να κάνουν απογόνους και κατ' επέκταση να μην φέρουν στον κόσμο «προβληματικά παιδιά». Το γενεαλογικό τους δέντρο έπρεπε να ατροφήσει και να σταματήσει να «βγάζει νέα κλαδιά».

Το 1920 ο δικηγόρος Καρλ Μπίντινγκ και ο ψυχίατρος Άλφρεντ Χόχε εξέδωσαν το βιβλίο *Sanction for Destroying Lives Not Worth Living*, στο οποίο χρησιμοποίησαν τη φράση «μια ζωή ανάξια ζωής»¹⁵. Με τη φράση αυτή υπαινίχθηκαν ότι όσοι αποτελούσαν βάρος για την κοινωνία έπρεπε να θανατωθούν. Στα χρόνια της Βαϊμάρης, όμως, η άποψη αυτή βρήκε ελάχιστους υποστηρικτές. Η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη Δημοκρατία έθετε εμπόδια ακόμη και για την εφαρμογή προγραμμάτων υποχρεωτικής στείρωσης σε άτομα που έπασχαν από κάποια ανίατη ασθένεια. Οι όποιες προσπάθειες να περάσουν σχετικοί νόμοι τα χρόνια αυτά απέβησαν άκαρπες και εμπόδιο γι' αυτό δεν στάθηκε μόνο η Δημοκρατία, αλλά και η Καθολική Εκκλησία, που τασσόταν κατά τέτοιων πολιτικών. Το μόνο που προβλεπόταν ήταν οι εθελοντικές στείρωσεις. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια της Δημοκρατίας και δη έπειτα από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, οι υποστηρικτές τέτοιων πρακτικών, κυρίως της υποχρεωτικής στείρωσης, αυξήθηκαν. Οι ανίατα ασθενείς και οι νοητικά καθυστερημένοι κόστιζαν εκατομμύρια μάρκα στο κράτος, τα οποία θα μπορούσαν να διοχετευθούν σε άνεργους ή φτωχούς που τα είχαν, υποτίθεται, πραγματικά ανάγκη¹⁶.

Η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία έδωσε στους Ναζί τη δυνατότητα να περάσουν για πρώτη φορά νόμο που θα προέβλεπε την υποχρεωτική στείρωση. Στις 14 Ιουλίου 1933 ψηφίστηκε ο Νόμος για την Αποτροπή Γέννησης Παιδιών με Γενετικές Ανωμαλίες (*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*)¹⁷. Τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 1934 και επέτρεπε τη στείρωση οποιουδήποτε υπέφερε από κάποια ασθένεια που θεωρούνταν κληρονομική, όπως ο σοβαρός αλκοολισμός, η επιληψία, η μανιοκατάθλιψη, η σχιζοφρένεια, η εκ γενετής τύφλωση ή κώφωση, κ.ά.¹⁸.

Ο νόμος άνοιξε τον δρόμο για τη δημιουργία δικαστηρίων γενετικής υγείας και ανώτατων δικαστηρίων γενετικής υγείας, τα οποία αποτελούνταν από έναν δικαστή και δύο ιατρούς. Εάν κάποιος γιατρός συνιστούσε στείρωση σε κάποιον που έπασχε από κληρονομική ασθένεια, τα δικαστήρια αυτά έπαιρναν την τελική

¹⁵ I. Müller, *ό.π.*, σ. 121.

¹⁶ S.F. Weiss, *ό.π.*, σ. 223 και R.J. Evans, *Η Έλεση του Γ' Ράιχ*, *ό.π.*, σ. 145.

¹⁷ S. Friedländer, *Η Ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι: I. Τα χρόνια των διώξεων 1933-1939. II. Τα χρόνια της εξόντωσης 1939-1945*, Αθήνα: Πόλις, 2013, σ. 60.

¹⁸ I. Müller, *ό.π.*, σ. 120.

απόφαση. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις τα δικαστήρια αυτά συναινούσαν στις προτάσεις των ιατρών για στείρωση. Εφέσεις μπορούσαν να υποβληθούν μέσα σε πολύ περιορισμένο διάστημα, ωστόσο τις περισσότερες φορές απορρίπτονταν. Μάλιστα, στην περίπτωση που η απόφαση του δικαστηρίου ήταν υπέρ της στείρωσης, δινόταν περιθώριο δύο εβδομάδων στον υποψήφιο προς στείρωση για εθελοντική στείρωση. Περίπου 200 με 300 τέτοια δικαστήρια ιδρύθηκαν σε όλη τη χώρα, ενώ είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι τα δικαστήρια αυτά επέβαλαν τη στείρωση ακόμη και σε άτομα που απέκτησαν κάποια αναπηρία έπειτα από ατύχημα, και όχι εκ γενετής¹⁹.

Ο νόμος της 14ης Ιουλίου προκάλεσε την αντίδραση της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία διακήρυττε ότι όλοι είναι παιδιά του Θεού και δεν μπορεί κανένας να τους στερήσει το δικαίωμα να κάνουν παιδιά. Εκπρόσωποι της Καθολικής Εκκλησίας προσπάθησαν να προσεγγίσουν το καθεστώς και να πείσουν τον Φύρερ να μην θέσει σε εφαρμογή τον νόμο αυτό. Οι συζητήσεις διήρκησαν από τον Ιούλιο του 1933 έως τον Ιανουάριο του 1934, όταν και τελικά τέθηκε σε εφαρμογή ο νόμος, αλλά απέβησαν άκαρπες²⁰. Τίποτα δεν φαινόταν ικανό να επηρεάσει τους Ναζί ή να σταθεί εμπόδιο στις προθέσεις τους. Μέχρι το 1937, στερώθηκαν περίπου 200.000 «ανάξιες ζωές». Υπολογίζεται ότι οι περισσότεροι από αυτούς έπασχαν από νοητική καθυστέρηση ή σχιζοφρένια²¹.

Όταν ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η πλειονότητα των Γερμανών ιατρών επιστρατεύτηκε στο μέτωπο, γεγονός που έθεσε εμπόδια στη διαδικασία στείρωσης των γενετικώς ακατάλληλων. Για τον λόγο αυτό οι Ναζί έκαναν ένα «απάνθρωπο βήμα» παραπέρα και έθεσαν σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα ευθανασίας, το λεγόμενο T4²², για να εξαφανίσουν από προσώπου γης τους ανίατα ασθενείς και τους ανάπηρους. Ο Φύρερ, για άλλη μία φορά, εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο τις συνθήκες, στη συγκεκριμένη περίπτωση την εμπόλεμη κατάσταση, για να θέσει σε εφαρμογή ένα τέτοιο σχέδιο εξόντωσης. Οι συνθήκες του πολέμου έδωσαν στο πρόγραμμα νομιμότητα και κάλυψη. Οι ασθενείς μεταφέρονταν σε ειδικές εγκαταστάσεις, όπου δολοφονούνταν με τη χρήση δηλητηριωδών αερίων. Μέχρι το 1941, όταν ο Χίτλερ έδωσε εντολή για τον τερματισμό του προγράμματος

---

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 121,123 και S. Weiss, *ό.π.*, σ. 229,230.

²⁰ C. Koonz, *ό.π.*, σ. 21.

²¹ S. Payne, *ό.π.*, σ. 282 και P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 120.

²² I. Müller, *ό.π.*, σ. 126.

ευθανασίας, δολοφονήθηκαν περισσότεροι από 100.000²³. Ωστόσο, κάποιοι ιστορικοί ισχυρίζονται ότι το πρόγραμμα υποχρεωτικής ευθανασίας άρχισε να εφαρμόζεται πριν από την έκρηξη του πολέμου²⁴.

Όσον αφορά τις διώξεις στους «εξωτερικούς εχθρούς», αυτές έχουν συνδεθεί με τις διώξεις σε βάρος των Εβραίων. Στην πραγματικότητα, όμως, το Ναζιστικό καθεστώς δεν κατευθύνθηκε μόνο ενάντια στους Εβραίους της Γερμανίας, αλλά και σε άλλες μη-άριες φυλές που βρίσκονταν εντός των γερμανικών συνόρων. Η σύνδεση των «εξωτερικών εχθρών» με τους Εβραίους είναι αποτέλεσμα της αρκετά μεγαλύτερης παρουσίας των μελών τους στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της Γερμανίας σε σύγκριση με άλλες φυλές που επίσης υπέστησαν συστηματικές διώξεις, αλλά για τις οποίες το ιστοριογραφικό υλικό είναι ελλιπές. Στο παρόν κείμενο θα γίνει αναφορά σε δύο περιπτώσεις «εξωτερικών εχθρών»: στους Τσιγγάνους και τους Μαύρους.

Οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζονταν ως απειλή από τα χρόνια της Δημοκρατίας. Η εμφάνισή τους, οι παράξενες συνήθειες, η γλώσσα, ο νομαδικός τρόπος ζωής και η απουσία σταθερής απασχόλησης τους έθετε στο περιθώριο της γερμανικής κοινωνίας. Συγκαταλέγονταν στους «αντικοινωνικούς», θεωρούνταν ως πηγή εγκλήματος, πολιτισμικά κατώτεροι και ξένο σώμα στο γερμανικό έθνος. Την περίοδο της Δημοκρατίας η αστυνομία τους είχε υπό στενή παρακολούθηση. Όταν οι Ναζί ανέβηκαν στην εξουσία, δεν ξέφυγαν από τις διώξεις του καθεστώτος. Θεωρήθηκαν ως απειλή για της επίτευξη της φυλετικής υγιεινής. Αν και αριθμούσαν περίπου μόνο 30.000, συμπεριλήφθηκαν στους Νόμους της Νυρεμβέργης το 1935 και ως εκ τούτου απαγορεύτηκαν οι γάμοι μεταξύ Αρίων και Τσιγγάνων. Άρχισαν να καταδιώκονται σε όλη τη χώρα, να φυλακίζονται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και να στερώνονται, ενώ μετά την έκρηξη του πολέμου στέλνονταν και σε στρατόπεδα εξόντωσης. Από τις 30.000 Τσιγγάνους στις παραμονές του πολέμου, μόνο οι 5.000 επιβίωσαν μετά το τέλος του²⁵.

Η Γερμανία μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου συνιστούσε μία από τις ισχυρότερες αποικιοκρατικές δυνάμεις. Στις αποικίες της εντάσσονταν και χώρες της Αφρικής. Η επαφή με Αφρικανούς είχε ως αποτέλεσμα την καλλιέργεια του ρατσισμού και την όξυνση της αντίληψης για την κατωτερότητα του πολιτισμού τους

---

²³ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 121.

²⁴ βλ. S. Payne, *ό.π.*, σ. 282 και S.F. Weiss, *ό.π.*, σ. 234.

²⁵ J. Noakes, «Social Outcasts in the Third Reich», *ό.π.*, σ. 89-91.

σε σχέση με τον Δυτικό πολιτισμό και τον αποκαλούμενο Δυτικό άνθρωπο. Συνεπώς, από την κατηγορία των «κατώτερων ειδών» του χιτλερικού κοινωνικού δαρβινισμού δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν οι μαύροι. Τον Μάρτιο του 1930 το NSDAP είχε διακηρύξει ότι η φυλετική ανάμειξη με μαύρους οδηγούσε στην επιδείνωση και την αποσύνθεση της γερμανικής φυλής, γι' αυτό και θα έπρεπε να περάσει νόμος που θα προστάτευε την άρια φυλή και θα προέβλεπε την ποινή της φυλάκισης στους μαύρους για φυλετική προδοσία²⁶. Στα χρόνια της Δημοκρατίας, όμως, δεν πέρασε κανένας σχετικός νόμος.

Στη Γερμανία ζούσαν περίπου 25.000 μαύροι, τους οποίους οι Γερμανοί τους διαχώριζαν σε δύο κατηγορίες: τους Αφρογερμανούς, οι οποίοι προέρχονταν από τις αποικίες και είχαν έρθει στη Γερμανία για να σπουδάσουν ή να δουλέψουν, και τα «Μπάσταρδα της Ρηνανίας», παιδιά τα οποία ήταν αποτέλεσμα της σεξουαλικής επαφής ανάμεσα στα μαύρα συμμαχικά στρατεύματα κατοχής στη Ρηνανία, μετά την ήττα της Γερμανίας στον Α΄ Π.Π., με Γερμανίδες. Με την εξουσία στα χέρια τους στις αρχές του 1933 οι Ναζί είχαν, πλέον, τη δυνατότητα να δράσουν ανεξέλεγκτα σε βάρος των μαύρων. Αρχικά απείλησαν όσους δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις του Γερμανού πολίτη²⁷ ότι θα τους απέλαυναν ή θα τους οδηγούσαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, εάν δεν έπαιρναν τον δρόμο της αναγκαστικής μετανάστευσης. Υπό αυτές τις απειλές, μεγάλος αριθμός μαύρων που βρίσκονταν στη Γερμανία εγκατέλειψε τη χώρα²⁸.

Στις 26 Νοεμβρίου 1933 εκδόθηκε νόμος με τον οποίον ακυρώθηκαν και απαγορεύτηκαν οι γάμοι μεταξύ μαύρων και Γερμανών άριας καταγωγής, και οι μαύροι στιγματίστηκαν με την ταμπέλα της φυλετικής μειονότητας με «ξένο αίμα». Παράλληλα, με τον Νόμο για την Αποτροπή Γέννησης Παιδιών με Γενετικές Ανωμαλίες υποβλήθηκαν σε στείρωσεις και αρκετοί μαύροι που είχαν παραμείνει στη Γερμανία. Το 1937, με μυστική εντολή, η Γκεστάπο συνέλαβε εκατοντάδες «Μπάσταρδα της Ρηνανίας», τα οποία οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου στείρωθηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν ως πειραματόζωα. Εκτιμάται ότι 385 τέτοια παιδιά υποβλήθηκαν στη διαδικασία της στείρωσης. Το καθεστώς, ωστόσο, δεν περιορίστηκε στις απελάσεις και στις στείρωσεις, αλλά προχώρησε και σε δολοφονίες

---

²⁶ R.W. Kestling, «Blacks Under Swastika: A research Note», *The Journal of Negro History*, τ. 83(1), (Χειμώνας 1998), σ. 87.

²⁷ Ως πολίτες του Γ΄ Ράιχ θεωρούνταν οι μαύροι που είχαν υπηρετήσει στον στρατό ή στις πολιτικές υπηρεσίες των γερμανικών αποικιακών κυβερνήσεων. Στο ίδιο, σ. 89.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 89

αρκετών μαύρων που βρίσκονταν εντός των γερμανικών συνόρων, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να εκδικηθούν για τη διάβρωση του «αρίου αίματος»²⁹.

Η διαδικασία «ευθυγράμμισης» της γερμανικής κοινωνίας

Η κλιμακούμενη βία των Ναζί δεν έθιξε μόνο τους πολιτικούς αντιπάλους, τους παρεκκλίνοντες και τους περιθωριακούς, αλλά κάθε κομμάτι της γερμανικής κοινωνίας. Η τρομοκρατία τους κατευθύνθηκε και έπληξε όλους όσους τάσσονταν κατά του καθεστώτος ή αποτελούσαν παρέκκλιση από το ουτοπικό μέλλον που οραματίζονταν. Ο γενικός εκφοβισμός του πληθυσμού αποτέλεσε τη βασική προϋπόθεση για μία διαδικασία που εξελίχθηκε σε όλη τη Γερμανία από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Ιούλιο του 1933: τη διαδικασία της «ευθυγράμμισης» (*Gleichschaltung*)³⁰, όπως την ονόμασαν οι Ναζί. Στόχος της διαδικασίας αυτής ήταν όλοι οι Γερμανοί, Εθνικοσοσιαλιστές ή μη, να «ευθυγραμμιστούν» με το νέο καθεστώς, να γίνουν μέρος της καθημερινότητας και του μέλλοντος που οραματίζονταν. Όποιος δεν έμπαινε σε αυτό το «κύκλωμα», αυτόματα τοποθετούνταν στο περιθώριο της κοινωνίας και γνώριζε, πλέον, πολύ καλά ποια θα ήταν η κατάληξή του. Διά της βίας και του εκφοβισμού το καθεστώς προσπάθησε να διαμορφώσει την κοινωνία που επιθυμούσε.

Σημαντικός παράγοντας για τη διαδικασία αυτή ήταν η «ευθυγράμμιση» της δημόσιας διοίκησης. Στις 7 Απριλίου 1933 το καθεστώς εξέδωσε τον Νόμο για την Αποκατάσταση μίας Επαγγελματικής Διοίκησης, ο οποίος προέβλεπε τη βίαιη αποπομπή ή την πρόωρη συνταξιοδότηση των μη Άριων δημοσίων υπαλλήλων και αξιωματούχων, όσων είχαν διοριστεί μετά τις 9 Νοεμβρίου 1918 και δεν είχαν τα κατάλληλα προσόντα ή δεν είχαν εκπαιδευτεί κατάλληλα και όσων η προγενέστερη πολιτική δραστηριότητα δεν εγγυόταν πολιτική αξιοπιστία³¹. Μόνη εξαίρεση αποτελούσαν όσοι είχαν υπηρετήσει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι προκειμένου να μην χάσουν τη θέση τους άρχισαν να προσκομίζουν πιστοποιητικά που να αποδεικνύουν την άρια καταγωγή τους, ενώ άλλοι έσπευσαν να γίνουν μέλη του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος. Παρ' όλα αυτά ένας σημαντικός

²⁹ Στο ίδιο, σ. 89-92.

³⁰ Πρόκειται για μία μεταφορά δανεισμένη από τον κόσμο του ηλεκτρισμού, που σημαίνει ότι όλοι οι διακόπτες τοποθετούνται στο ίδιο κύκλωμα έτσι ώστε να μπορούν να ενεργοποιηθούν όλοι μαζί ανοίγοντας έναν μοναδικό κεντρικό διακόπτη. R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 381.

³¹ D. Hertz, «The Genealogy Bureaucracy in the Third Reich», *Jewish History*, τ. 11(2), (Φθινόπωρο 1997), σ. 55.

αριθμός δημοσίων υπαλλήλων έχασε τη θέση του. Επί παραδείγματι, 1.145 καθηγητές και μέλη του διδακτικού προσωπικού των γερμανικών πανεπιστημίων απολύθηκαν ή συνταξιοδοτήθηκαν πρόωρα, αριθμός που αντιστοιχούσε στο 16% του συνόλου³².

Το καθεστώς πέτυχε να «ευθυγραμμίσει» όλους τους τομείς της δημόσιας διοίκησης. Ιδιαίτερη, όμως, βαρύτητα έδωσε στον έλεγχο του σώματος των δικαστών και των εισαγγελέων, ώστε να εξασφαλίσουν την ανοχή τους απέναντι στη βία και στις δολοφονίες των Ναζί, καθώς έρχονταν σε σύγκρουση με τον νόμο. Για τον λόγο αυτό οι διώξεις των δημοσίων υπαλλήλων ξεκίνησαν από τους νομικούς που δεν συμμερίζονταν τις αντιλήψεις του νέου καθεστώτος περί δικαιοσύνης. Στην πραγματικότητα, όμως, λίγοι ήταν οι νομικοί που απολύθηκαν, παρά το γεγονός ότι ελάχιστοι από αυτούς ανήκαν στο NSDAP, όταν το κόμμα ανέλαβε την εξουσία. Έπειτα από ομιλία του Χίτλερ στις 23 Μαρτίου, στην οποία αναφέρθηκε στη μονιμότητα των δικαστών και υποσχέθηκε αύξηση του μισθού τους, πολλοί νομικοί έσπευσαν αμέσως να γίνουν μέλη του κόμματος³³. Για το καθεστώς η «ευθυγράμμιση» των νομικών ήταν ζωτικής σημασίας, καθώς, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, έδωσε τη δυνατότητα να χορηγηθεί αμνηστία στις βιαιοπραγίες και τα εγκλήματα των SA και των SS, αλλά και να δώσουν νομική κάλυψη στις ενέργειες και στα μέτρα των Ναζί.

Η διαδικασία της «ευθυγράμμισης» έπληξε, επίσης, κάθε πτυχή της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής των γερμανικών πόλεων και κωμοπόλεων. Στα χρόνια της Δημοκρατίας η κοινωνική ζωή των Γερμανών πολιτών περιστρεφόταν γύρω από τις οργανώσεις, τις λέσχες ή τις ομάδες του κόμματος στο οποίο ήταν μέλη ή ψήφιζαν συνήθως. Στόχος του καθεστώτος ήταν αυτός ο «πολύχρωμος» και διαιρεμένος πολιτικά κόσμος που υπήρχε στα χρόνια της Δημοκρατίας να «ευθυγραμμιστεί», ώστε οι οργανώσεις, οι λέσχες ή οι ομάδες που λειτουργούσαν να εντάσσονται στο Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα. Και αυτό θα επιτυχανόταν είτε με την βίαιη επιβολή είτε με την εθελοντική συμμόρφωση³⁴.

Οι Γερμανοί πολίτες, είτε ασπάζονταν την ιδεολογία των Ναζί είτε όχι, προκειμένου να αποφύγουν τους ξυλοδαρμούς και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης έμαθαν να περιστρέφουν την ζωή τους και να παρευρίσκονται μόνο στις

³² Στο ίδιο, σ. 55,57 και P. Pietikainen, «The Volk and its Unconscious: Jung Hauer and the “German Revolution”», *Journal of Contemporary History*, τ. 35(4), (Οκτώβριος 2000), σ. 531.

³³ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 383,384.

³⁴ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 58.

συγκεντρώσεις που διοργάνωναν οι ναζιστικές οργανώσεις και να συμμετέχουν σε εθνικοσοσιαλιστικές λέσχες και ομάδες. Ουσιαστικά η κοινωνία είχε μεταμορφωθεί σε μία ανώνυμη και αδιαφοροποίητη μάζα και όλα γίνονταν στο όνομα του ναζισμού. Το ρήμα «έμαθαν» που χρησιμοποιήθηκε παραπάνω έχει μεγάλη σημασία, για να γίνει κατανοητή η διαδικασία αυτή. Οι Γερμανοί πολίτες έπρεπε να «ευθυγραμμιστούν» με το καθεστώς και έπρεπε να μάθουν να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή του ναζισμού, ειδάλλως θα απομονώνονταν από την κοινωνία. Η απομόνωση, όμως, αυτή θα έγειρε οπωσδήποτε και υποψίες για την αποστροφή του ατόμου αυτού προς το καθεστώς, γεγονός που σήμαινε ότι μπορούσε να θεωρηθεί εχθρός του καθεστώτος. Άρα, η κατάληξή του μπορεί να ήταν πάλι η βίαιη μεταχείρισή του και το στρατόπεδο συγκέντρωσης. Η διαφωνία με το καθεστώς κατέστη ουσιαστικά αδύνατη.

Για να γίνει ακόμη πιο κατανοητή η βαρύτητα της λέξης «έμαθαν» στη διαδικασία της «ευθυγράμμισης», αρκεί να εξεταστεί ο καθημερινός χαιρετισμός που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί στις αρχές του 1933, το «Χάιλ Χίτλερ» (Heil Hitler). Οι δημόσιοι υπάλληλοι υποχρεώθηκαν να χρησιμοποιούν τον χαιρετισμό αυτό στις επίσημες επαφές τους, οι δάσκαλοι να χαιρετούν τους μαθητές και το αντίστροφο και οι ελεγκτές τους επιβάτες κατά τον έλεγχο των εισιτηρίων³⁵. Ο χαιρετισμός αυτός έδινε τη δυνατότητα στους Γερμανούς πολίτες να ταυτιστούν με το νέο καθεστώς και να επιδείξουν την υποστήριξη τους σε αυτό. Στους «απ' έξω» δινόταν η εντύπωση ότι όλοι είχαν μετατραπεί σε Εθνικοσοσιαλιστές. Η πραγματικότητα, ωστόσο, για τους «από μέσα» ήταν αρκετά διαφορετική. Το όριο ανάμεσα στους αληθινούς οπαδούς του καθεστώτος και τους απλούς ομορτωτιστές ήταν πολύ λεπτό. Όταν κάποιος χαιρετιόταν από έναν συμπολίτη του με το «Χάιλ Χίτλερ», δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει εάν τον χαιρετούσε, επειδή υποστήριζε το καθεστώς ή από υποχρέωση. Ωστόσο, υπήρχαν και περιπτώσεις πολιτών που προτιμούσαν να αλλάξουν δρόμο ή πεζοδρόμιο, για να αποφύγουν τον χαιρετισμό³⁶.

Μπορούμε, συνεπώς, να μιλήσουμε για απόλυτη «ευθυγράμμιση»; Η απάντηση είναι όχι. Μπορεί να ήταν αρκετοί αυτοί που ευθυγραμμίστηκαν με την θέλησή τους με το νέο καθεστώς, ιδίως όσοι είχαν ψηφίσει το κόμμα στις τελευταίες εκλογές, αλλά για το υπόλοιπο 56,1% που δεν ψήφισε τους Ναζί δεν μπορούμε να ισχυριστούμε το ίδιο. Από τα παραπάνω μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι πολλοί

---

³⁵ Στο ίδιο, σ. 30.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 31.

«ευθυγραμμίστηκαν» με το καθεστώς, κυρίως, λόγω του φόβου τους για τις διώξεις και τη βία που μπορούσε να ασκηθεί σε βάρος τους σε αντίθετη περίπτωση. Πολλοί μπορεί να «ευθυγραμμίστηκαν» από το φόβο ότι, εάν έχαναν τη δουλειά τους ως μη φίλα προσκείμενοι στο καθεστώς, αυτό θα τους σημάδευε για το υπόλοιπο της ζωής τους, κάτι που μπορεί να είχε ως αποτέλεσμα να μην εργαστούν ξανά. Άλλοι πάλι είναι πιθανό να αποδέχθηκαν τις τυπικές συμπεριφορές που επέβαλαν οι Ναζί, όχι επειδή ασπάστηκαν την ιδεολογία και το μέλλον που οραματίζονταν, άλλα επειδή ήθελαν να μην ξεχωρίζουν σε μία κοινωνία που η ομοιομορφία ακόμη και στους τύπους συμπεριφοράς και χαιρετισμού της καθημερινής ζωής ισοπέδωνε κάθε άλλη λογική. Οι λόγοι μπορεί να είναι πολλοί, αλλά αποδεικνύουν ότι στην περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας δεν μπορεί να γίνει λόγος για απόλυτη «ευθυγράμμιση» της κοινωνίας με το καθεστώς.

Κεφάλαιο Δ΄

Το Εβραϊκό Ζήτημα

«Ζούσαμε ο ένας ανάμεσα στον άλλον, καθόμασταν μαζί στην ίδια σχολική αίθουσα, παρακολουθούσαμε μαζί τα μαθήματα στο πανεπιστήμιο, συναντιόμασταν σε κοινωνικές εκδηλώσεις- και ήμασταν εντελώς ξένοι»¹.

Στις αρχές του 20ου αιώνα, το ποσοστό των Εβραίων στη Γερμανία δεν υπερέβαινε το 1% του συνολικού πληθυσμού. Η εβραϊκή κοινότητα έκανε αισθητή την παρουσία της, καθώς σταδιακά συγκεντρώθηκε στις μεγάλες πόλεις και η πλειονότητα των Εβραίων δραστηριοποιούνταν και διέπρεπαν σε σημαντικούς και «ευαίσθητους» τομείς της γερμανικής οικονομίας και των επιχειρήσεων, στη δημοσιογραφία, στον πολιτισμό, σε ιατρικά και νομικά επαγγέλματα. Για παράδειγμα, το 17% των τραπεζιτών και το 16% των δικηγόρων της χώρας ήταν Εβραίοι², ποσοστό ιδιαίτερα μεγάλο αν το συγκρίνουμε με το ποσοστό των Εβραίων στη γερμανική κοινωνία, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του ημερήσιου Τύπου πριν το 1914 ανήκε σε δύο Εβραίους εκδότες, τους Mosse και Ullstein³. Οι επιτυχίες των Εβραίων σε αυτούς τους τομείς, ενώ για τους ίδιους ισοδυναμούσαν με κοινωνική ένταξη, από ένα μέρος του γερμανικού πληθυσμού ερμηνεύτηκαν ως απειλή για την επιβολή του εβραϊκού στοιχείου, ιδιαίτερα στην πολιτιστική ζωή της χώρας. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ταύτιση των Εβραίων με τον αριστερό κίνδυνο, μετά τις εκλογές του 1912, όταν μεγάλο μέρος των Εβραίων υποστήριξε το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα⁴ ή άλλα αριστερά κόμματα όξυναν τα αντισημιτικά αισθήματα των Γερμανών.

---

¹ Αναμνήσεις Εβραίων γυναικών μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου για τη ζωή τους στη ναζιστική Γερμανία. M. Kaplan, «Jewish Women in Nazi Germany: Daily Life, Daily Struggles, 1933-1939», *Feminist Studies*, τ. 16(3), (Φθινόπωρο 1990), σ. 583.

² W. Carr, «Nazi Policy Against the Jews», στο R. Bessel (επιμ.), *Life in the Third Reich*, Oxford University Press, 2001, σ. 70.

³ S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 102

⁴ Το σοσιαλιστικό μήνυμα της ισότητας έλκυσε πολλούς Εβραίους, λόγω της επιθυμίας τους για κοινωνική ένταξη. Στο ίδιο, σ. 100,117.

Ωστόσο, κάποιοι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι ο γερμανικός αντισημιτισμός στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, συγκριτικά με τη Γαλλία, την Αυστρία ή τη Ρωσία, δεν ήταν τόσο ακραίος⁵. Όποια κι αν ήταν, όμως, η δύναμη του προπολεμικού γερμανικού αντισημιτισμού, έθεσε οπωσδήποτε τις βάσεις για το μίσος που καλλιεργήθηκε σε βάρος των Εβραίων μετά την ήττα της Γερμανίας στον «Μεγάλο Πόλεμο». Οι Γερμανοί, καθώς ήταν πεπεισμένοι για τη νίκη των στρατευμάτων τους στον πόλεμο, έπρεπε κάπου να αποδώσουν την απρόσμενη ήττα. Ο αποδιοπομπαίος τράγος ήταν οι Εβραίοι, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για όλες τις συμφορές της χώρας: για την ήττα στον πόλεμο, για την εθνική ταπείνωση με την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών, ακόμη και για τον πληθωρισμό του 1923, από τον οποίο πολλοί ισχυρίστηκαν ότι οι Εβραίοι είχαν ωφεληθεί οικονομικά.

Το αντισημιτικό μένος οξύνθηκε για δύο ακόμα λόγους. Ο πρώτος σχετίζεται με την εισροή Εβραίων της Ανατολικής Ευρώπης, μετά τη λήξη του πολέμου, η οποία σκόπιμα μεγαλοποιήθηκε από την αντιεβραϊκή προπαγάνδα⁶. Ο δεύτερος λόγος συνδέεται με το αποτυχημένο ακροαριστερό πραξικόπημα των Σπαρτακιστών στις αρχές του 1919, που στόχο είχε την κατάληψη της εξουσίας στο Βερολίνο. Όταν έγινε γνωστό ότι οι ηγέτες του ήταν Εβραίοι, η ακροδεξιά προπαγάνδα τους συνέδεσε με την κομμουνιστική απειλή. Η πολιτική και κοινωνική ζωή της Γερμανίας άρχισε να σκιάζεται από αβάσιμες υποψίες για το ρόλο των Εβραίων, οι οποίες διαχέονταν συστηματικά, ενισχύοντας την καχυποψία απέναντί τους. Η καχυποψία αυτή προοδευτικά εξελίχθηκε σε εχθρική στάση, διαμορφώνοντας ένα μέρος της γερμανικής κοινής γνώμης που αργότερα αποδέχτηκε ή ανέχτηκε τα εγκλήματα που διέπραξαν οι Ναζί εις βάρος των Εβραίων. Το «πισώπλατο χτύπημα», οι «προδότες του Νοεμβρίου» και η «εβραιομπολσεβίκικη επανάσταση» είναι μερικά από τα δημαγωγικά συνθήματα που μπορούσε κανείς να διαβάσει στις εφημερίδες της εποχής ή να ακούσει σε συζητήσεις⁷.

Στην πραγματικότητα, όμως, η Γερμανία δεν ηττήθηκε στον πόλεμο λόγω κάποιας εβραϊκής συνωμοσίας, ούτε στα πλαίσια αυτής υπήρχε οργανωμένο σχέδιο για μία εβραιομπολσεβίκικη επανάσταση, ενώ, αν υπήρχαν Εβραίοι που ωφελήθηκαν οικονομικά από τον γερμανικό πληθωρισμό, πρέπει να ήταν λίγοι. Ωστόσο, στη διάρκεια του μεσοπολέμου μεγάλο τμήμα των Γερμανών πολιτών ταύτισε το καλό

⁵ Στο ίδιο, σ. 104.

⁶ E. Flannery, *Η αγωνία των Εβραίων. 2.300 χρόνια αντισημιτισμού*, Θεσσαλονίκη: Νησίδες, 2006, σ. 206.

⁷ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 152.

της χώρας με τη δράση κατά των Εβραίων. Ο αντισημιτισμός δεν ήταν κάτι καινούριο, αλλά απέκτησε μεγαλύτερη ισχύ, όταν ο γερμανικός λαός τον συσχέτισε με ένα εθνικά καλύτερο μέλλον. Ο συσχετισμός αυτός, όμως, δεν θα επιτυγχανόταν σε τόσο μεγάλο βαθμό, εάν δεν μεσολαβούσε η αντισημιτική προπαγάνδα πολιτικών κομμάτων. Στα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης ο πολιτικός λόγος αρκετών κομμάτων, ιδίως των ακροδεξιών, διαποτίστηκε από τη ρητορική του αντισημιτισμού. Ένα τέτοιο κόμμα ήταν και το Εθνικοσοσιαλιστικό, το οποίο από την ίδρυση του το 1919 μέχρι την ήττα και την κατάρρευση του ναζιστικού καθεστώτος το 1945 ακολούθησε μία ισχυρή αντισημιτική πολιτική. Από τα είκοσι πέντε άρθρα του πολιτικού προγράμματος που παρουσίασαν οι Ναζί το 1920, τα επτά αναφέρονταν στους Εβραίους. Συνοπτικά διακήρυτταν: την απέλαση των Εβραίων που είχαν μεταναστεύσει στη χώρα μετά το 1914, την άρνηση της υπηκοότητας και των δημοσίων αξιωμάτων σε Εβραίους και την ένταξη των Εβραίων στην κατηγορία των «αλλοδαπών» και των «φιλοξενούμενων» του έθνους⁸.

Οι Ναζί κατηγορούσαν την Δημοκρατία της Βαϊμάρης όχι μόνο ότι ευνοούσε την αναπαραγωγή των αδυνάτων, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά ότι άνοιξε το δρόμο στους Εβραίους για κοινωνική άνοδο και για ενεργότερο ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας. Το γεγονός ότι το Σύνταγμα της Βαϊμάρης είχε συνταχθεί από τον Εβραίο Ούγκο Πρύος και ότι ο πρώτος Υπουργός Εξωτερικών επί Βαϊμάρης, ο Βάλτερ Ράτεναου, ήταν επίσης Εβραίος, έδωσε την αφορμή στους Εθνικοσοσιαλιστές να χαρακτηρίσουν τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης ως μία «Εβραϊκή Δημοκρατία»⁹. Για τους Ναζί η Δημοκρατία αποτελούσε ένα όργανο της εβραϊκής συνωμοσίας για την καταστροφή της Γερμανίας, ενώ ο Φύρερ του κόμματος στις ομιλίες του αναφέρονταν συχνά στον κίνδυνο που διέτρεχε η χώρα για τον εξεβραϊσμό του γερμανικού πολιτισμού, της γερμανικής εκπαίδευσης και των επαγγελματιών¹⁰, λόγω της μεγάλης παρουσίας των Εβραίων σε αυτούς τους τομείς. Όσο διέπρεπαν οι Εβραίοι στα χρόνια της Δημοκρατίας, άλλο τόσο φούντωνε ο ναζιστικός αντισημιτισμός. Στην πραγματικότητα, όμως, η εβραϊκή επίδραση για την οποία έκανε λόγο ο Χίτλερ και οι Ναζί δεν ήταν παρά ένα μύθευμα.

---

⁸ E. Flannery, *ό.π.*, σ. 207.

⁹ Στο ίδιο, σ. 207.

¹⁰ Για παράδειγμα, σε μία ομιλία του στις 31 Αυγούστου 1928 ο Χίτλερ έλεγε: «Παρακολουθούμε στη χώρα μας τον εξεβραϊσμό της λογοτεχνίας, του θεάτρου, της μουσικής και του κινηματογράφου. Ο ιατρικός κόσμος είναι εξεβραϊσμένος, όπως και ο κόσμος των δικηγόρων· αλλά και τα πανεπιστήμιά μας έχουν γεμίσει Εβραίους...». όπως παρατίθεται στο S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 127.

Ο Χίτλερ μπορεί κάλλιστα να χαρακτηριστεί ως ο μεγαλύτερος αντισημίτης όλων των εποχών. Ο αντισημιτισμός του «ξεδιπλώνεται» στο βιβλίο του *Ο Αγών μου* (*Mein Kampf*), στο οποίο υποστήριξε ότι ο μεγαλύτερος εχθρός της άριας φυλής δεν ήταν οι κατώτερες φυλές, οι «αντικοινωνικοί», οι άνθρωποι με κληρονομικές ασθένειες ή οι Κομμουνιστές, αλλά οι Εβραίοι, τους οποίους περιέγραφε ως «μία δαιμονική αντιφυλή αφοσιωμένη στην καταστροφή της καθαρότητας όλων των άλλων φυλών»¹¹. Για τον ηγέτη των Ναζί οι Εβραίοι συνιστούσαν την κατεξοχήν δύναμη του κακού στην ιστορία, που με τη βοήθεια του μαρξισμού στόχευαν στην εξάλειψη, όχι μόνο του γερμανικού λαού, αλλά όλων των λαών της υφής. Αντιλαμβάνονταν την ιστορία ως μία σύγκρουση μεταξύ του αμετάβλητου κακού (οι Εβραίοι) και του αμετάβλητου καλού (η άρια φυλή). Το αποτέλεσμα θα ήταν η «σωτηρία» ή ο αφανισμός¹².

Στον πολιτικό λόγο του Χίτλερ οι Εβραίοι παρουσιάζονταν ως οι υπαίτιοι για όλες τις συμφορές του γερμανικού λαού και ως οι δηλητηριαστές του αρίου αίματος, ενώ αρκετές φορές εξέφρασε την απαίτηση να απομακρυνθούν από τη Γερμανία. Το 1930, όταν το εκλογικό ποσοστό του κόμματος εκτινάχθηκε από το 2,6% στο 18,3%, οι Ναζί πρότειναν μέτρα, που θα έθεταν στο περιθώριο της γερμανικής κοινωνίας τους Εβραίους, χωρίς όμως κάποιο αποτέλεσμα. Στόχος του ηγέτη των Εθνικοσοσιαλιστών ήταν η δημιουργία μίας Λαϊκής Κοινότητας (*Volkgemeinschaft*)¹³, η οποία συνεπαγόταν με μία πλήρως καθαρμένη φυλετική κοινότητα. Η φυλετική αυτή κάθαρση θα επιτυγχανόταν όχι μόνο με την εξάλειψη των «αντικοινωνικών» και των φυσικά ή πνευματικά ανίκανων, αλλά και με την απομάκρυνση ή την εξάλειψη των Εβραίων. Πολύ συχνά χρησιμοποιούσε όρους της ιατρικής, όπως παράσιτα ή βακτηρίδια¹⁴, για να αναφερθεί στους Εβραίους. Όπως ακριβώς τα μικρόβια εισέρχονται σε έναν οργανισμό και τον μολύνουν, έτσι για τον Χίτλερ η είσοδος ή η ύπαρξη Εβραίων στη γερμανική κοινωνία αποτελούσε πηγή μόλυνσης για το «άριο σώμα». Οι μεικτοί γάμοι, μεταξύ Γερμανών και Εβραίων, μολύναν και διάβρωναν το «άριο αίμα», με αποτέλεσμα την εξασθένηση του «γερμανικού σώματος». Το ουτοπικό φυλετικό μέλλον που οραματιζόταν προϋπέθετε ένα «σώμα» απαλλαγμένο από οτιδήποτε ξένο και μισρό.

¹¹ όπως παρατίθεται στο S. Payne, *ό.π.*, σ. 232.

¹² S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 124.

¹³ S. Payne, *ό.π.*, σ. 281.

¹⁴ I. Kershaw, *Ο Χίτλερ, οι Γερμανοί και η «Τελική Λύση»*, Αθήνα: Πατάκη, 2011, σ. 136.

Η κοινωνική περιθωριοποίηση των Γερμανοεβραίων

Με την ολοκληρωτική ανάληψη της εξουσίας από τον Χίτλερ, μετά τις εκλογές της 5ης Μαρτίου, το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα είχε πλέον τη δυνατότητα να κάνει πράξη την αντισημιτική του πολιτική. Η ναζιστική κυβέρνηση από το 1933 έως το 1935 πέρασε μία σειρά νέων νόμων, που στόχο είχαν τη σταδιακή περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό των Εβραίων από τη γερμανική κοινωνία. Ένα πρώτο βήμα για την εξάλειψη του εβραϊκού στοιχείου από τη γερμανική κοινωνία και το «άριο σώμα».

Ευθύς αμέσως, μετά την ανάληψη των κυβερνητικών του καθηκόντων, ο Χίτλερ έδωσε εντολή στον Υπουργό Εσωτερικών, Βίλχελμ Φρικ, να στείλει οδηγίες προς όλα τα κρατίδια, για να εφαρμόσουν μία «εθνοφυλετική πολιτική», οι οποίες περιελάμβαναν την απαγόρευση εισόδου στη χώρα, τη διακοπή χορήγησης υπηκοότητας και τον εκτοπισμό των Εβραίων μεταναστών της Ανατολικής Ευρώπης¹⁵. Παράλληλα, η βία κατά των Εβραίων εξαπλώθηκε σε όλη τη χώρα. Τα ναζιστικά Τάγματα Εφόδου, η αστυνομία και μέλη του κόμματος άρχισαν να απειλούν Εβραίους, να καταστρέφουν τις περιουσίες τους, να τους ξυλοκοπούν ή ακόμα και να σκοτώνουν μερικούς απ' αυτούς, ενώ οργανώσεις της ναζιστικής νεολαίας έκαιγαν εβραϊκά βιβλία σε δημόσια θέα ή έσπαγαν βιτρίνες εβραϊκών καταστημάτων. Η ειδησεογραφία του ξένου Τύπου, ιδιαίτερα της Μ. Βρετανίας και των Η.Π.Α., προέβαλλε σε μεγάλη έκταση και κατέκρινε το ναζιστικό ξέσπασμα βίας σε βάρος των Εβραίων, με τη ναζιστική κυβέρνηση να χαρακτηρίζει ως ψέματα και προπαγάνδα τα όσα γράφονταν¹⁶. Οι ισχυρισμοί των Ναζί, ωστόσο, δεν βρήκαν ανταπόκριση. Όσο συνεχίζονταν οι εκδηλώσεις βίας σε βάρος των Γερμανοεβραίων, τόσο πλήθαιναν τα άρθρα στις ξένες εφημερίδες.

Η κατάσταση αυτή αποτέλεσε το πρόσχημα που έψαχναν οι Ναζί, για να οργανώσουν ένα μποϊκοτάζ κατά των εβραϊκών επιχειρήσεων. Η ναζιστική κυβέρνηση αποφάσισε το μποϊκοτάζ να γίνει την 1^η Απριλίου του 1933 και θα διαρκούσε μόνο για μία ημέρα¹⁷. Παρουσιάστηκε από την κυβέρνηση ως αντίποινα του γερμανικού λαού για τη δυσφημιστική αντιγερμανική προπαγάνδα του ξένου

¹⁵ S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 46.

¹⁶ R. Bessel, «Political violence and the Nazi seizure of power», *ό.π.*, σ. 9.

¹⁷ Η κυβέρνηση αποφάσισε το μποϊκοτάζ να διαρκέσει μία ημέρα, επειδή φοβόταν την πρόκληση διεθνών αντιδράσεων και ότι ένα παρατεταμένο μποϊκοτάζ των εβραϊκών καταστημάτων μπορεί να είχε άμεσες επιπτώσεις στην εύθραυστη οικονομική ανάκαμψη της χώρας. W. Carr, «Nazi Policy Against the Jews», *ό.π.*, σ 71.

Τύπου. Την ημέρα εκείνη άνδρες των Ταγμάτων Εφόδου σε όλη τη χώρα στήθηκαν μπροστά σε εβραϊκά μαγαζιά κρατώντας αντιεβραϊκά πλακάτ και εκφοβίζοντας πελάτες και περαστικούς¹⁸.

Θεωρητικά, το μπιόκοτάζ θα μπορούσε να προκαλέσει οικονομικό πλήγμα στις εβραϊκές επιχειρήσεις, ενώ οι Ναζί πίστευαν ότι ο γερμανικός λαός θα συμμετείχε ενεργά σ' αυτό. Η πραγματικότητα, όμως, ήταν αρκετά διαφορετική, καθώς οι Γερμανοί πολίτες αντιμετώπισαν με αδιαφορία το μπιόκοτάζ και παρέμειναν αμέτοχοι. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα Γερμανοί πολίτες επεδίωξαν να αγοράσουν από εβραϊκά μαγαζιά, ενώ δεν έλειψαν και οι εκδηλώσεις δυσaráσκειας για την πρωτοβουλία της κυβέρνησης. Ωστόσο, παρά τη συνολική αποτυχία του εγχειρήματος αυτού, αρκετές μικρές εβραϊκές επιχειρήσεις επλήγησαν οικονομικά, ενώ άρχισαν να απολύονται αρκετοί Εβραίοι, που εργάζονταν σε γερμανικές επιχειρήσεις, με το πρόσχημα ότι ήταν Εβραίοι¹⁹.

Το μπιόκοτάζ έκανε τους Εβραίους να συνειδητοποιήσουν ότι οι απειλές και η βία που δέχονταν καθημερινά στον δρόμο είχαν τη συγκατάθεση της κυβέρνησης, ενώ οι απολύσεις Εβραίων δεν περιορίστηκαν στην προσωπική πρωτοβουλία Γερμανών αφεντικών. Η κυβέρνηση -με τον Νόμο της 7ης Απριλίου περί της Αποκατάστασης μίας Επαγγελματικής Διοίκησης- κατέστησε σαφές ότι στόχος της δεν ήταν να αναμορφώσει την κρατική μηχανή, για να εξασφαλίσει μόνο την αφοσίωσή της στο νέο καθεστώς, αλλά και να οργανώσει μία δημόσια διοίκηση με κριτήριο τη γερμανική φυλή. Ο νόμος αυτός, μεταξύ άλλων, προέβλεπε την πρόωρη συνταξιοδότηση ή την απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων μη-άριας καταγωγής, με κύριο στόχο τους Εβραίους, ενώ περιείχε τον ορισμό του Εβραίου: ως Εβραίος οριζόταν όποιος άνηκε στην ιουδαϊκή θρησκεία ή είχε έστω και έναν παππού ή γιαγιά εβραϊκής καταγωγής²⁰. Αν και ο αριθμός των Εβραίων στον δημόσιο τομέα ήταν μικρός, η πλειονότητα του συνταξιοδοτήθηκε ή απολύθηκε, χωρίς να υπάρχει φυσικά το ενδεχόμενο επαναπρόσληψής τους στο μέλλον. Από το νόμο της 7ης Απριλίου

---

¹⁸ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 126.

¹⁹ S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 41-43.

²⁰ Οι Εβραίοι κατηγοριοποιήθηκαν σε αμιγώς Εβραίους, σε ημι-Εβραίους (ή μικτής φυλής πρώτου βαθμού) και σε ένα τέταρτο Εβραίους (ή μικτής φυλής δευτέρου βαθμού). Ως αμιγώς Εβραίοι οριζόνταν όσοι είχαν τουλάχιστον τρεις παππούδες ή γιαγιάδες εβραϊκής καταγωγής ή ανήκαν στην ιουδαϊκή θρησκεία. Ως ημι-Εβραίοι οριζόνταν όσοι είχαν δύο Εβραίους παππούδες ή γιαγιάδες και ως ένα τέταρτο εκείνοι που είχαν μόνο έναν Εβραίο παππού ή γιαγιά. Σε περίπτωση, όμως, που κάποιος ημι-Εβραίος ή ένα τέταρτο Εβραίος τηρούσε τα θρησκευτικά του καθήκοντα, μετά τη ψήφιση των Νόμων της Νυρεμβέργης το 1935, ή ήταν παντρεμένος με έναν αμιγώς Εβραίο, χαρακτηριζόταν ως αμιγώς Εβραίος, με όλες τις συνέπειες τις οποίες περιείχε ο χαρακτηρισμός αυτός. I. Müller, *ό.π.*, σ. 98, D. Hertz, *ό.π.*, σ. 55 και R.J. Evans, *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, *ό.π.*, σ. 545,546.

εξαίρεση αποτέλεσαν, έπειτα από την παρέμβαση του Χίντενμπουργκ, οι βετεράνοι του πολέμου και όσοι είχαν χάσει τον πατέρα ή το παιδί τους στον πόλεμο²¹.

Τον νόμο της 7ης Απριλίου ακολούθησε ο Νόμος Κατά της Υπερπλήρωσης των Γερμανικών Σχολείων και Πανεπιστημίων, στις 25 Απριλίου. Ο νόμος αυτός περιόριζε την εγγραφή νέων μαθητών και φοιτητών εβραϊκής καταγωγής σε όλα τα σχολεία και πανεπιστήμια της χώρας στο 1,5% του συνόλου των νεοεισαχθέντων, ενώ καθόριζε ότι ο συνολικός αριθμός των Εβραίων μαθητών και φοιτητών δεν έπρεπε να υπερβαίνει το 5% σε κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα. Εξαίρεση αποτελούσαν τα παιδιά βετεράνων του πολέμου και παιδιά από μεικτούς γάμους, που είχαν συναφθεί πριν τη ψήφιση του νόμου. Οι Εβραίοι μαθητές ή φοιτητές που συνέχισαν να παρακολουθούν μαθήματα σε γερμανικά σχολεία ή πανεπιστήμια έπρεπε καθημερινά να υπομένουν τη ρατσιστική συμπεριφορά καθηγητών και συμμαθητών. Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές, σε πολλές περιπτώσεις, τους έβαζαν να καθίσουν σε ειδικά «εβραϊκά θρανία», τους αποκαλούσαν εγκληματίες και προδότες, ενώ τους απαγόρευαν να συμμετέχουν στις γιορτές και να παρακολουθούν μαθήματα γερμανικής γλώσσας. Οι Εβραίοι γονείς, μετά την εκδίωξη των παιδιών τους από τα γερμανικά σχολεία ή βλέποντας την απομόνωση και την εχθρότητα που βίωναν καθημερινά σ' αυτά, άρχισαν να τα στέλνουν σε εβραϊκά σχολεία, τα οποία μέχρι τότε αρκετοί απ' αυτούς τα περιφρονούσαν, ενώ αρκετοί απ' αυτούς φρόντιζαν να συνδράμουν οικονομικά για την ανέγερση νέων εβραϊκών σχολείων. Το 1937 λειτουργούσαν 137 εβραϊκά σχολεία, στα οποία φοιτούσε περίπου το 60% των Εβραίων μαθητών της χώρας²².

Τους νόμους του Απριλίου ακολούθησαν χιλιάδες απαγορεύσεις που αφορούσαν τους Εβραίους, όπως παραδείγματος χάρη η απαγόρευση του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους να έχουν οι Εβραίοι στην κατοχή τους αγροτεμάχια ή να ασχολούνται με τη γεωργία²³. Παράλληλα, οι καταγγελίες αυξάνονταν με γεωμετρική πρόοδο, καθώς πολλοί ήταν αυτοί που έσπευσαν να κατηγορήσουν γείτονες ή συνάδελφους τους ως Εβραίους. Όλα αυτά οδήγησαν σε μία πρωτοφανή κατάσταση, στην οποία χιλιάδες Γερμανοί άρχισαν να ψάχνουν σε αρχεία ενοριών και σε άλλες πηγές στοιχεία που να αποδεικνύουν την άρια καταγωγή τους, ώστε να είναι σε θέση

---

²¹ W. Carr, *ό.π.*, σ. 71.

²² M. Kaplan, «The School Lives of Jews Children and Youth in the Third Reich», *Jewish History*, τ. 11(2), (Φθινόπωρο 1997), σ. 41-46.

²³ S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 52.

να αντικρούσουν πιθανό χαρακτηρισμό τους ως Εβραίο και, κυρίως, να εξασφαλίσουν τη σταδιοδρομία τους στον δημόσιο τομέα²⁴.

Όλο και περισσότεροι Γερμανοί πολίτες, επηρεασμένοι από τη ναζιστική αντισημιτική προπαγάνδα, άρχισαν να ταυτίζουν το μέλλον της χώρας με την απομάκρυνση των Εβραίων από τη γερμανική κοινωνία. Πολλοί ήταν αυτοί που σταδιακά άρχισαν να διακόπτουν τις επαφές τους με Εβραίους, ακόμη και εάν δούλευαν μαζί χρόνια ή είχαν μεγαλώσει μαζί. Πρόσωπα γνώριμα, έμοιαζαν πια ξένα. Η Εβραία Martha Appel, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θυμόταν: «Μέρα με τη μέρα, από τη στιγμή που οι ναζί ανέλαβαν την εξουσία, το χάσμα ανάμεσα σ' εμάς και τους γείτονές μας μεγάλωνε. Φίλοι με τους οποίους είχαμε στενές σχέσεις για χρόνια, δεν μας ήξεραν πια. Ξαφνικά ανακαλύψαμε πως ήμασταν διαφορετικοί»²⁵. Ο αποκλεισμός πρέπει να ήταν πιο επώδυνος για τα μικρά παιδιά, διότι έβλεπαν τους φίλους και τους συμμαθητές τους να απομακρύνονται, χωρίς να είναι σε θέση να αντιληφθούν τον λόγο.

Πολλοί Γερμανοί, όμως, δεν απομακρύνθηκαν από τους Εβραίους φίλους ή γείτονές τους, επειδή ενστερνίστηκαν την αντισημιτική ιδεολογία των Ναζί, αλλά λόγω του φόβου ότι, εάν συνέχιζαν να διατηρούν επαφές με Εβραίους, αυτό μπορεί να εκλαμβάνονταν ως συμπάθεια προς τους «εχθρούς» της γερμανικής φυλής. Το ναζιστικό καθεστώς είχε ήδη αποδείξει τη βίαιη φύση του και πολλοί φοβούνταν ότι σε μία τέτοια περίπτωση μπορεί να ασκούνταν σε βάρος τους οι αποκλεισμοί και η βία που ασκούνταν στους Εβραίους²⁶.

Οι Εβραίοι εκδιώχτηκαν από τους γερμανικούς αθλητικούς και πολιτιστικούς συλλόγους και τις οργανώσεις, μέλη της ναζιστικής νεολαίας και των Ταγμάτων Εφόδου έγραφαν αντιεβραϊκά συνθήματα στα εβραϊκά καταστήματα ή έσπαγαν τις τζαμαρίες τους, ενώ σε πολλά καταστήματα ή δημόσιες εγκαταστάσεις τοποθετήθηκαν πινακίδες που απαγόρευαν την είσοδό τους²⁷. Μπροστά σ' αυτές τις εξελίξεις οι Γερμανοεβραίοι δεν ήξεραν τι στάση να κρατήσουν. Πολλοί, όντας απολυμένοι από τις δουλειές τους, κακοποιημένοι από τους Ναζί ή απελπισμένοι από την κοινωνική τους απομόνωση, αποφάσισαν να ακολουθήσουν τον δρόμο της

---

²⁴ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 546.

²⁵ S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 59.

²⁶ S. Marks, *Γιατί ακολούθησαν τον Χίτλερ; : Η ψυχολογία του Εθνικοσοσιαλισμού*, Θεσσαλονίκη: Παπαδήμας, 2010, σ. 154,155.

²⁷ Το συνηθέστερο σύνθημα που αναγράφονταν στις πινακίδες ήταν «Εδώ οι Εβραίοι είναι ανεπιθύμητοι». R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 540.

μετανάστευσης. Μέχρι το φθινόπωρο του 1933 είχαν μεταναστεύσει από τη Γερμανία περίπου 50.000 Εβραίοι²⁸, ενώ δεν έλειψαν και οι αυτοκτονίες. Από την άλλη, πολλοί Εβραίοι δεν σκέφτονταν το ενδεχόμενο να εγκαταλείψουν τη χώρα, διότι θεωρούσαν ότι αυτό που βίωναν από τον Μάρτιο του 1933 ήταν μία προσωρινή κατάσταση, ενώ κάποιοι, μάλιστα, πίστευαν ότι η ναζιστική κυβέρνηση αργά ή γρήγορα θα ανατρεπόταν. Οι Εβραίοι αυτοί, για να αποφύγουν την πλήρη κοινωνική τους απομόνωση, ίδρυσαν εβραϊκούς συλλόγους και οργανώσεις, με την έγκριση των Ναζί. Για το ναζιστικό καθεστώς η ίδρυση τέτοιων συλλόγων κι οργανισμών σήμαινε τον πλήρη διαχωρισμό της εβραϊκής ζωής από τη γερμανική κοινωνία²⁹.

Μετά τον Σεπτέμβριο του 1935 και τη ψήφιση των Νόμων της Νυρεμβέργης, η απομόνωση των Εβραίων από τη γερμανική κοινωνία ήταν ακόμα μεγαλύτερη. Ο πρώτος νόμος, ο Νόμος περί Εθνικής Σημαίας, όριζε ότι τα εθνικά χρώματα θα ήταν το μαύρο, το κόκκινο και το λευκό, ενώ η σβάστικα θα ήταν στο εξής η σημαία του Γ' Ράιχ. Ο δεύτερος νόμος, ο Νόμος του Γερμανού Πολίτη, όριζε ότι μόνο όσοι είχαν γερμανικό ή συγγενές αίμα μπορούσαν να είναι πολίτες του νέου Ράιχ, και άρα να έχουν πλήρη συνταγματικά και πολιτικά δικαιώματα. Οι υπόλοιποι θεωρούνταν ως «υπήκοοι» του κράτους και δεν είχαν κανένα πολιτικό δικαίωμα. Αυτό σήμαινε ότι όποιος περιλαμβάνονταν στον ορισμό του Εβραίου θεωρούνταν στο εξής «υπήκοος» και όχι πολίτης του γερμανικού κράτους³⁰.

Ο τρίτος νόμος, και ίσως ο σημαντικότερος, ο Νόμος για την Προστασία του Γερμανικού Αίματος και της Τιμής, προέβλεπε μία σειρά νέων απαγορεύσεων για τους Εβραίους. Απαγορεύτηκαν οι γάμοι και οι εξωσυζυγικές σχέσεις Εβραίων με Γερμανούς πολίτες. Κύριος στόχος της απαγόρευσης αυτής ήταν να σταματήσει η περαιτέρω μόλυνση του «γερμανικού σώματος» από το εβραϊκό αίμα. Με τον νόμο αυτό, οι «Άριοι» που παντρεύτηκαν Εβραίους και ασπάστηκαν τον ιουδαϊσμό θεωρούνταν Εβραίοι, παρά το γεγονός ότι οι Εβραίοι που είχαν ασπαστεί τον χριστιανισμό παρέμεναν Εβραίοι. Πλέον, όσα ζευγάρια επρόκειτο να παντρευτούν έπρεπε να υποβάλλουν επαρκείς αποδείξεις άριας καταγωγής³¹. Ο νόμος αυτός

---

²⁸ E. Flannery, *ό.π.*, σ. 213.

²⁹ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 563.

³⁰ S. Friedländer, *ό.π.*, σ. 169.

³¹ Το ναζιστικό καθεστώς, μετά τους Νόμους της Νυρεμβέργης, εξέδωσε αρκετούς νόμους για τον γάμο. Ένας απ' αυτούς ήταν ο νόμος της 6^{ης} Ιουλίου 1938, ο οποίος όριζε τον γάμο ως την ένωση δύο ανθρώπων υγιούς αίματος, της ίδιας φυλής και αντίθετου φύλου. Στόχος του νόμου αυτού ήταν η σύναψη γάμων μόνο μεταξύ των «κατάλληλων» Γερμανών, ώστε να φέρουν στον κόσμο παιδιά υγιούς αίματος και με την σωστή ανατροφή τους, να προσφέρουν στην γερμανική κοινωνία «καλούς

απαγόρευε στους Εβραίους να προσλαμβάνουν Γερμανίδες οικιακές βοηθούς κάτω των 45 ετών, διότι το καθεστώς θεωρούσε ότι η θέση τους ήταν ευάλωτη και μπορούσαν εύκολα να υποκύψουν στις σεξουαλικές επιθυμίες των Εβραίων αφεντικών τους. Τέλος, απαγορεύτηκε στους Εβραίους να υψώνουν τη γερμανική σημαία, διότι κάτι τέτοιο συνιστούσε προσβολή. Αντιθέτως, τους επιτράπη να χρησιμοποιούν τις δικές τους σημαίες³².

Η ψήφιση των νόμων της Νυρεμβέργης έμελλε να είναι για πολλούς Εβραίους μία οδυνηρή αφύπνιση. Οι διώξεις και η βία που ασκούνταν σε βάρος τους, όχι μόνο δεν ήταν μία προσωρινή κατάσταση, αλλά κλιμακώνονταν συνεχώς. Η βία των Ναζί ξεσπούσε ανεξέλεγκτη πάνω τους, ενώ οι καταγγελίες γειτόνων και οι συλλήψεις πλήθαιναν καθημερινά. Τα γεγονότα αυτά εξώθησαν πολλούς Εβραίους να μην εμφανίζονται στους δρόμους τη μέρα, για να αποφύγουν τη βία και τις συλλήψεις, ενώ αυξήθηκαν κατακόρυφα οι αυτοκτονίες. Κάτω από αυτές τις συνθήκες χιλιάδες Εβραίοι αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τη χώρα. Πολλοί Γερμανοί πίστεψαν ότι το όραμα της φυλετικά καθαρής Γερμανίας γινόταν μέρα με τη μέρα πιο αληθινό.

Ένα βήμα πριν την «Τελική Λύση»

Από τις αρχές του 1936 η βία και οι διώξεις κατά των Εβραίων περιορίστηκαν αρκετά, ενώ οι πινακίδες, που απαγόρευαν την είσοδό τους σε δημόσιους χώρους και καταστήματα, αφαιρέθηκαν. Ο λόγος ήταν ότι η Γερμανία τη χρονιά αυτή θα φιλοξενούσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες³³. Πολλοί Εβραίοι, που είχαν φύγει από τη Γερμανία μετά την άνοδο των Εθνικοσοσιαλιστών στην εξουσία, επαναπατρίστηκαν, με την πεποίθηση ότι οι διώξεις θα μειώνονταν περαιτέρω και, τελικά, θα έπαυαν. Στην πραγματικότητα, όμως, όσοι επέστρεψαν, μάλλον, δεν είχαν αντιληφθεί ότι ο περιορισμός των διώξεων ήταν μόνο για το «θεαθήναι» προς τους επισκέπτες της χώρας, για το διάστημα που θα διαρκούσαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Με το πέρας των Αγώνων, η βία και οι διώξεις των Εβραίων συνεχίστηκαν με την ίδια ένταση, όπως

Γερμανούς φυλετικούς συντρόφους». Μετά τη θέσπιση του νόμου αυτού, οι «υγιείς Άριοι» που ήταν παντρεμένοι με Εβραίο ή Εβραία είχαν τη δυνατότητα να ακυρώσουν τον γάμο τους επικαλούμενοι φυλετικούς λόγους. Παράλληλα, η Γκεστάπο άρχισε να πιέζει όλο και περισσότερες Γερμανίδες, που είχαν παντρευτεί Εβραίο, να ζητήσουν διαζύγιο, με την απειλή ότι σε διαφορετική περίπτωση τα παιδιά τους θα στερούνταν τα δικαιώματα του «καθαρού» Γερμανού, ενώ το κράτος θα δήμευε την περιουσία της. R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 566,567.

³² E. Flannery, *ό.π.*, σ. 213 και I. Müller, *ό.π.*, σ. 97.

³³ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 570.

πριν τον προσωρινό τους περιορισμό. Εβραίοι ξυλοκοπούνταν ή φυλακίζονταν, ενώ εβραϊκά καταστήματα και συναγωγές καίγονταν ή καταστρέφονταν.

Τον επαναπατρισμό των Εβραίων ακολούθησε ένα νέο μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης. Το ναζιστικό καθεστώς φρόντισε να ωφεληθεί οικονομικά από τη μετανάστευση των Εβραίων, φορολογώντας τους με το 25% από το εισόδημά τους, ενώ το 1938 τους απαγορεύτηκε η μεταφορά ακόμη και μικρών κεφαλαίων στο εξωτερικό. Από τον Απρίλιο του ίδιου έτους ξεκίνησε μία συστηματική προσπάθεια για την «αριοποίηση» της γερμανικής οικονομίας. Στις 26 Απριλίου το καθεστώς εξέδωσε διάταγμα με το οποίο υποχρέωνε τους Εβραίους που είχαν περιουσιακά στοιχεία άνω των 5.000 μάρκων να τα δηλώσουν και τους απαγόρευε να πουλήσουν κάποιο περιουσιακό τους στοιχείο, χωρίς την άδεια του κράτους. Στόχος ήταν ο αποκλεισμός των Εβραίων από την οικονομική ζωή της χώρας. Το κράτος επέβαλε την αναγκαστική ανταλλαγή των εβραϊκών περιουσιακών στοιχείων με κρατικά ομόλογα. Ένα είδος εσωτερικού δανεισμού, για να αποφύγει η χώρα μία νέα οικονομική κρίση, καθώς τα ταμειακά αποθέματα τελείωναν. Οι περιουσίες των Εβραίων πέρασαν στην κατοχή του κράτους, ενώ οι εβραϊκές επιχειρήσεις η μία μετά την άλλη περνούσαν στα χέρια «Αρίων». Τα γεγονότα αυτά σε συνδυασμό με την κλιμακούμενη βία, έκαναν τους Εβραίους να υιοθετήσουν το σύνθημα: «Να φύγουμε από εδώ κι όσο κοστίσει»³⁴.

Τον Οκτώβριο του 1938 η γερμανική αστυνομία άρχισε να συλλαμβάνει Πολωνοεβραίους που βρίσκονταν εντός των γερμανικών συνόρων, τους έβαζε σε σφραγισμένα τρένα και τους μετέφερε στα πολωνικά σύνορα. Στις 7 Νοεμβρίου 1938 ο Χέρσελ Γκρύνσπαν θέλοντας να εκδικηθεί για την κίνηση αυτή της γερμανικής αστυνομίας, καθώς οι γονείς του ήταν μεταξύ εκείνων που απελάθηκαν από τη χώρα, εισέβαλε στην πρεσβεία της Γερμανίας στη γαλλική πρωτεύουσα, όπου και έμενε, και σκότωσε τον Έρνστ φον Ρατ, έναν κατώτερο Γερμανό αξιωματούχο. Η δολοφονία του Ρατ παρουσιάστηκε στον γερμανικό Τύπο ως επίθεση του παγκόσμιου εβραϊσμού εναντίον του Γ' Ράιχ και αποτέλεσε την αφορμή που έψαχναν οι Ναζί για ένα βίαιο πογκρόμ σε βάρος των Εβραίων, τη «Νύχτα των Κρυστάλλων» (Krystallnacht). Η «επιχείρηση Ισαάκ», όπως ονόμασαν οι Ναζί το πογκρόμ, ξεκίνησε ξημερώματα της 10ης Νοεμβρίου και διήρκεσε μέχρι το επόμενο βράδυ. Το αποτέλεσμα ήταν η δολοφονία περίπου 100 Εβραίων, η λεηλασία 7.500 εβραϊκών καταστημάτων, η

---

³⁴ G. Aly, *Το Λαϊκό Κράτος του Χίτλερ*, Αθήνα: Κέδρος, 2009, σ. 62-67 και W. Carr, *ό.π.*, σ. 72.

καταστροφή 600 συναγωγών και η σύλληψη 35.000 Εβραίων. Περίπου 10.000 από τους συλληφθέντες οδηγήθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Νταχάου, Μπούχενβαλντ και Ζάξενχαουζεν. Ο μόνος τρόπος, για να αφεθούν ελεύθεροι, ήταν να δείξουν τα απαραίτητα έγγραφα μετανάστευσης και να δεσμευτούν ότι δεν θα ξαναγύριζαν στη Γερμανία³⁵.

Αυτή τη φορά η βία κατά των Εβραίων ξεπέρασε κάθε προηγούμενο. Σημαντικότερο, όμως, είναι το γεγονός ότι στο πογκρόμ του Νοεμβρίου δεν συμμετείχαν μόνο τα Τάγματα Εφόδου, μέλη της ναζιστικής νεολαίας ή μέλη του κόμματος, αλλά και πολλοί Γερμανοί πολίτες³⁶. Το γεγονός αυτό δείχνει την επιτυχία της ναζιστικής αντισημιτικής προπαγάνδας. Το μίσος για τους Εβραίους είχε, πλέον, κυριεύσει το μεγαλύτερο μέρος των Γερμανών πολιτών. Εάν υπήρχαν Γερμανοί που ήταν κατά των διώξεων των Εβραίων, δεν μπορούσαν να εκφράσουν την αντίθεσή τους ή τη συμπόνια τους προς τους Εβραίους, όπως έπραξαν αρκετοί στο μπιόκοτς της 1ης Απριλίου 1933.

Οι Εβραίοι θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τη δημόσια αναστάτωση που προκλήθηκε και στη σύσκεψη των ηγετικών στελεχών των Ναζί στις 12 Νοεμβρίου αποφασίστηκε να επιβληθεί συλλογικό πρόστιμο ύψους ενός δισεκατομμυρίου μάρκων. Για να καταβληθεί αυτό το ποσό, οι Εβραίοι φορολογούμενοι υποχρεώθηκαν να παραδώσουν το 20% των περιουσιακών τους στοιχείων³⁷. Παράλληλα, αποκλείστηκαν σχεδόν από όλους τους δημόσιους χώρους, εκδόθηκαν γι' αυτούς ειδικές ταυτότητες, τις οποίες όφειλαν να έχουν πάντα μαζί τους, υποχρεώθηκαν να προσθέσουν στα ονόματά τους το «Ισραήλ» ή το «Σάρα», ενώ όλα τα εβραϊκά διαβατήρια έπρεπε να έχουν πάνω χαραγμένο το γράμμα «J»³⁸.

Η «Νύχτα των Κρυστάλλων» οριοθέτησε μία νέα φάση για τον ναζιστικό αντισημιτισμό, χωρίς επιστροφή. Όταν στις 30 Ιανουαρίου 1939, στην επέτειο για τα έξι χρόνια από τον διορισμό του στην καγκελαρία, ο Χίτλερ σε ομιλία του στο Ράιχσταγκ διακήρυξε ότι:

«Εάν οι διεθνείς Εβραίοι χρηματοδότες εντός κι εκτός Ευρώπης πετύχουν να βυθίσουν τα έθνη σε έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, το αποτέλεσμα δεν θα είναι η

---

³⁵ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 136-140 και E. Flannery, *ό.π.*, σ. 215,216.

³⁶ R.J. Evans, *ό.π.*, σ. 586.

³⁷ P. Fritzsche, *ό.π.*, σ. 141.

³⁸ W. Carr, *ό.π.*, σ. 72.

μπολσεβικοποίηση της υφελίου και, κατ' επέκταση, η νίκη των Εβραίων, αλλά ο αφανισμός της εβραϊκής φυλής από την Ευρώπη»³⁹,

δεν εγκαινίασε κάποιο πρόγραμμα εξόντωσης, αλλά ανακοίνωσε την πρόθεσή του να εξαλείψει τους Εβραίους από «προσώπου γης», σε περίπτωση που ξεσπούσε ένας νέος παγκόσμιος πόλεμος. Ο λόγος του δείχνει ξεκάθαρα ότι δε στρεφόταν μόνο κατά των Εβραίων εντός των γερμανικών συνόρων, αλλά και κατά της παγκόσμιας εβραϊκής κοινότητας. Το μίσος που διαποτίζει το λόγο του αποτελεί το προοίμιο μιας «λύσης» αποτρόπαιης, που συγκλονίζει και σήμερα τη συλλογική μνήμη.

---

³⁹ όπως παρατίθεται στο W. Carr, *ό.π.*, σ. 75.

Συμπεράσματα

Η διάρκεια ζωής της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης ήταν αρκετά σύντομη, διότι αυτή είχε οικοδομηθεί πάνω στα όνειρα του γερμανικού λαού, που γκρέμισε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Θεωρούνταν ως απόρροια εσωτερικής προδοσίας και ξένης επιβολής. Μετά τις πρώτες εκλογές, τον Ιανουάριο 1919, τα τρία κόμματα (SPD, DDP και Zentrum), που συγκρότησαν τον πρώτο δημοκρατικό συνασπισμό και αποτέλεσαν το μόνο στήριγμα της Δημοκρατίας σε όλη τη διάρκεια της, δεν συγκέντρωσαν ποτέ ξανά πάνω από το 50% των ψήφων. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την έλλειψη πολιτικής νομιμοποίησης της Βαϊμάρης από τον γερμανικό λαό και προδικάζει την αστάθεια των κυβερνήσεων καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής της Δημοκρατίας.

Καθοριστικό παράγοντα για τη βραχύχρονη διάρκεια της Δημοκρατίας αποτέλεσε το γεγονός ότι κληρονόμησε τη δημόσια διοίκηση της εποχής του Γουλιέλμου Β΄ και ελάχιστα φρόντισε να εξασφαλίσει την έμπρακτη υποστήριξή της. Η πλειονότητα των δημοσίων υπαλλήλων, και ιδιαίτερα του δικαστικού σώματος, οι ανώτεροι αξιωματικοί του στρατού και μεγάλος μέρος του αστυνομικού σώματος, υπηρετούσαν μία αφηρημένη έννοια του Ράιχ και υπέσκαπταν με κάθε ευκαιρία τα δημοκρατικά θεμέλια. Ο πληθωρισμός του 1923 και η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, που έπληξε ανεπανόρθωτα τη χώρα, επέτειναν την πολιτική αστάθεια που χαρακτήριζε την πολιτική σκηνή της χώρας τη δεκαετία του 1920 και όξυναν τα αντιδημοκρατικά αισθήματα του γερμανικού λαού.

Η διάλυση του Μεγάλου Συνασπισμού υπό τον Χέρμαν Μύλερ, στις αρχές του 1930, σήμανε «καμπανάκι» για τη βιωσιμότητα της Δημοκρατίας. Καθώς κανένα κόμμα δεν μπορούσε να συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία και δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν για τη δημιουργία κυβερνητικού συνασπισμού, η εξουσία ουσιαστικά μεταβιβάστηκε στα χέρια του προέδρου Χίντενμπουργκ, ο οποίος διόριζε κυβερνήσεις της αρεσκείας του. Η παρακμή των κομμάτων και η αδυναμία των

πολιτικών προσώπων, που φάνηκαν αναντίστοιχα με τις ανάγκες της εποχής, άνοιξαν τον δρόμο για τον διορισμό του Χίτλερ ως καγκελάριο της Γερμανίας. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή διαδραμάτισε ο φον Πάπεν, ο οποίος διέπραξε δύο σοβαρά λάθη: να υποτιμήσει τον Χίτλερ και τους Ναζί, και να βάλει τα προσωπικά του πάνω από τα πολιτικά, στην αντιπαράθεση που είχε με τον Σλάιχερ, ο οποίος τον διαδέχθηκε στην καγκελαρία.

Ο διορισμός του Χίτλερ ως καγκελάριου έγινε στις 30 Ιανουαρίου 1933. Ο ίδιος, όμως, στόχευε στην απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, που θα του έδινε την ευκαιρία να δημιουργήσει ένα δικτατορικό καθεστώς. Για τον λόγο αυτό διέλυσε το Ράιχσταγκ στις 4 Φεβρουαρίου και προκήρυξε εκλογές για τις 5 Μαρτίου. Στο μεταξύ, όμως, η πυρκαγιά στο Ράιχσταγκ, στις 27 Φεβρουαρίου, αποτέλεσε το πρόσχημα, για να τεθεί σε εφαρμογή την επόμενη μέρα το «Διάταγμα για την Προστασία του Λαού και του Κράτους», το οποίο ανέστειλε βασικά άρθρα του Συντάγματος της Βαϊμάρης και επέτρεψε της καταστολή της Αριστεράς. Το διάταγμα αυτό σε συνδυασμό με την υπερψήφιση της «Πράξης Νομιμοποίησης», που επέτρεψε στους Ναζί να παρακάμπτουν όχι μόνο το Κοινοβούλιο, αλλά και τον Πρόεδρο και να εισάγουν τους νόμους που θέλουν, άνοιξαν τον δρόμο για τη δημιουργία του μονοκομματικού κράτους.

Η καταστολή της αντιπολίτευσης ξεκίνησε από το Κομμουνιστικό Κόμμα και ολοκληρώθηκε στις 14 Ιουλίου, όταν ο Χίτλερ με νόμο ανήγγειλε την ύπαρξη ενός και μόνου κόμματος, του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος. Πολιτικοί και μέλη των κομμάτων της αντιπολίτευσης γέμισαν προσωρινά τα κελιά των φυλακών και των στρατοπέδων συγκέντρωσης, τα οποία, αν και δεν αποτέλεσαν εφεύρεση των Ναζί, προετοίμασαν την απάνθρωπη πολιτική πρακτική που θα εφάρμοζαν απέναντι σε οτιδήποτε θεωρούνταν απειλή για το εφιαλτικό μέλλον που οραματίζονταν. Για να επιτευχθεί αυτό, το ναζιστικό καθεστώς θέλησε να «ευθυγραμμίσει» τη γερμανική κοινωνία. Η διαδικασία αυτή βασίστηκε στον εκφοβισμό του γερμανικού λαού. Πολλοί Γερμανοί «ευθυγραμμίστηκαν» λόγω του φόβου ότι σε αντίθετη περίπτωση θα ασκούνταν σε αυτούς οι διώξεις και η βία που είχαν υποστεί μέλη της αντιπολίτευσης. Με το φόβο εξασφάλισε τη συμμετοχή ή την ανοχή του γερμανικού λαού στο πολιτικό πρόγραμμα που ήθελαν να ακολουθήσουν.

Μετά τη δημιουργία του μονοκομματικού κράτους και τη συγκέντρωση όλων των εξουσιών στα χέρια του Χίτλερ, οι Ναζί προσπάθησαν να υλοποιήσουν το όραμα του Φύρερ για τη δημιουργία μίας Λαϊκής Κοινότητας, η οποία συνεπάγονταν με μία

πλήρως καθαρμένη φυλετική κοινότητα. Η φυλετική κάθαρση θα επιτυγχανόταν με την απομάκρυνση ή την εξάλειψη των «εσωτερικών» και «εξωτερικών» εχθρών της χώρας.

Στους «εσωτερικούς» εχθρούς συγκαταλέγονταν οι «αντικοινωνικοί», οι άνθρωποι με σωματική ή πνευματική αναπηρία και γενικά όσοι έπασχαν από κάποια ασθένεια, η οποία θεωρούνταν κληρονομική ή ανίατη την εποχή εκείνη. Για να επιτευχθεί η φυλετική υγιεινή των Ναζί, το καθεστώς άρχισε να φυλακίζει τους «αντικοινωνικούς», ώστε να τους απομακρύνει από την κοινωνία, και να στερώνει τους γενετικά ακατάλληλους, ώστε να ατροφήσει το γενεαλογικό τους δέντρο και να καθαρίσει σταδιακά η γερμανική φυλή από «ανάξιες ζωές», οι οποίες μόνο κόστιζαν χρήματα στο γερμανικό κράτος. Η κατηγορία των «εξωτερικών» εχθρών περιελάμβανε όσους είχαν μη-άρια καταγωγή, όπως τους Τσιγγάνους, τους μαύρους και, κυρίως, τους Εβραίους. Οι Ναζί με την άνοδό τους στην εξουσία έσπευσαν αμέσως να απομακρύνουν από τη γερμανική κοινωνία τους Τσιγγάνους και τους Μαύρους, κλείνοντάς τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, στερώνοντας τους, εξωθώντας τους σε μετανάστευση ή αφαιρώντας τη ζωή τους.

Για τον Χίτλερ και τους Ναζί οι Εβραίοι συνιστούσαν τη μεγαλύτερη απειλή για τη γερμανική φυλή. Ο αντισημιτισμός μπορεί να μην ήταν φαινόμενο του 20ου αιώνα, καθώς οι ρίζες του είναι βαθιές στο χρόνο, αλλά στη διάρκεια του μεσοπολέμου μετατράπηκε, μέσω της ναζιστικής προπαγάνδας, από κοινωνικό στερεότυπο σε πολιτικό δόγμα. Οι Ναζί προσπάθησαν να απομακρύνουν τους Εβραίους από τη γερμανική κοινωνία σταδιακά. Πρώτα με την κοινωνική τους περιθωριοποίηση και την οικονομική τους εξαθλίωση. Για να γίνει αυτό εφικτό, το καθεστώς εξέδωσε πολλούς νόμους και απαγορεύσεις. Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η οικονομική εξαθλίωση των Εβραίων άνοιξε τον δρόμο για το επόμενο βήμα, την απέλαση και την αναγκαστική μετανάστευση. Οι Εβραίοι είτε θα γέμιζαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης είτε έπρεπε να εγκαταλείψουν τη χώρα. Η απέλαση και η αναγκαστική μετανάστευση ήταν το βήμα πριν την εφαρμογή της «Τελικής Λύσης» στη διάρκεια του πολέμου.

Βιβλιογραφία

- Aly Götz, *Το Λαϊκό Κράτος του Χίτλερ*, Αθήνα, Κέδρος, 2009.
- Auernheimer Gustav, *Σοσιαλδημοκρατία-Εθνικοσοσιαλισμός-Κριτική Θεωρία. Δοκίμια για τη σύγχρονη ιστορία της Γερμανίας*, Αθήνα, Πλέθρον, 1999.
- Bessel Richard, «Political violence and the Nazi seizure of power», στο Bessel Richard (επιμ.), *Life in the Third Reich*, Oxford University Press, 2001.
- Bessel Richard, «The Nazi capture of power», *Journal of Contemporary History*, τ. 39 (Απρίλιος 2004), σ.σ. 169-188.
- Carr William, «Nazi Policy Against Jews», στο Bessel Richard (επιμ.), *Life in the Third Reich*, Oxford University Press, 2001.
- Edinger Lewis J. , «German Social Democracy and Hitler’s “National Revolution” of 1933: A study in Democratic Leadership», *World Politics*, τ. 5 (Απρίλιος 1953), σ.σ. 330-367.
- Epstein Klaus, «The Zentrum Party in the Weimar Republic», *The Journal of Modern History*, τ. 39 (Ιανουάριος 1967), σ.σ. 160-163.
- Evans Richard John, *Η Έλευση του Γ' Ράιχ*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2013.
- Evans Richard John, *Το Γ' Ράιχ στην εξουσία*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2014.
- Fischer Conan, «The SA of the NSDAP: Social Background and Ideology of the Rank and File in the Early 1930s», *Journal of Contemporary History*, τ. 17 (Οκτώβριος 1982), σ.σ. 651-670.
- Flannery Edward, *Η αγωνία των Εβραίων. 2.300 χρόνια αντισημιτισμού*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2006.
- Friedländer Saul, *Η Ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι: I. Τα χρόνια των διώξεων 1933-1939, II. Τα χρόνια της εξόντωσης 1939-1945*. Αθήνα, Πόλις, 2013.
- Fritzsche Peter, *Ζωή και Θάνατος στο Γ' Ράιχ*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2013.
- Gellately Robert, *Backing Hitler. Consent and Coercion in Nazi Germany*, Oxford University Press, 2013.

- Goeschel Christian, «Suicide in Nazi Concentration Camps», *Journal of Contemporary History*, τ. 45 (Ιούλιος 2010), σ.σ. 628-648.
- Goeschel Christian-Wachsmann Nikolaus, «Before Auschwitz: The Formation of the Nazi Concentration Camps, 1933-1939», *Journal of Contemporary History*, τ. 45 (Ιούλιος 2010), σ.σ. 515-534.
- Hertz Deborah, «The Genealogy Bureaucracy in the Third Reich», *Jewish History*, τ. 11 (Φθινόπωρο 1997), σ.σ. 53-78.
- Hoefler Frederick, «The Nazi Penal System. I» , *Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951)*, τ.35 (Μάρτιος-Απρίλιος 1945), σ.σ. 385-393.
- Hoefler Frederick, «The Nazi Penal System. II» , *Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951)*, τ. 36 (Μάιος-Ιούνιος 1945), σ.σ. 30-38.
- Jones Eugene Larry, «Franz von Papen, Catholic Conservatives and the establishment of the Third Reich, 1933-1934», *The Journal of Modern History*, τ. 83 (Ιούνιος 2011), σ.σ. 272-318.
- Jones Eugene Larry, «The Greatest Stupid of my life: Alfred Hugenberg and the Formation of the Hitler Cabinet. January 1933», *Journal of Contemporary History*, τ. 27 (Ιανουάριος 1992), σ.σ. 63-87.
- Kaplan Marion, «Jewish Women in Nazi Germany: Daily Life, Daily Struggles, 1933-1939», *Feminist Studies*, τ. 16 (Φθινόπωρο 1990), σ.σ. 579-606.
- Kaplan Marion, «The School Lives of Jews Children and Youth in the Third Reich», *Jewish History*, τ. 11 (Φθινόπωρο 1997), σ.σ. 41-52.
- Kershaw Ian, *Ο Χίτλερ, οι Γερμανοί και η «Τελική Λύση»*, Αθήνα, Πατάκη, 2011.
- Kestling Robert W. , «Blacks Under Swastika: A Research Note», *The Journal of Negro History*, τ. 83 (Χειμώνας 1998), σ.σ. 84-99.
- Koonz Claudia, «Ethical Dilemmas and Nazi Eugenics: Single-Issue Dissent in Religious Contexts», *The Journal of Modern History*, τ. 64 (Δεκέμβριος 1992), σ.σ. 8-31.
- Kolb Eberhard, *The Weimar Republic*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge, 2005.
- Κολιόπουλος Ιωάννης Σ. , *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1990.

- Lee Stephan J. , *Hitler and Nazi Germany*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge, 2005.
- Loewenstein Karl, «Law in the Third Reich», *The Yale Law Journal*, τ. 45 (Μάρτιος 1936), σ.σ. 779-815.
- Marks Stephan, *Γιατί ακολούθησαν τον Χίτλερ; : Η ψυχολογία του Εθνικοσοσιαλισμού*, Θεσσαλονίκη, Παπαδήμας, 2010.
- Mommsen Hans, *The rise and fall of Weimar Democracy*, The University of North Carolina Press, 1996.
- Müller Ingo, *Hitler's Justice. The courts of the Third Reich*, Κέιμπριτζ και Μασαχουσέτη, Harvard University Press, 1994.
- Noakes Jeremy, «Social Outcasts in the Third Reich», στο Bessel Richard (επιμ.), *Life in the Third Reich*, Oxford University Press, 2001.
- Noakes Jeremy-Pridham Geoffrey, *Nazism 1919-1945. State, Economy and Society. A Documentary Reader*, τομ. 2, University of Exeter Press, 2008.
- Paxton Robert Owen, *Η ανατομία του φασισμού*, Αθήνα, Κέδρος, 2006.
- Payne Stanley, *Μία Ιστορία του Φασισμού. 1914-1945*, Αθήνα, Φιλίστωρ, 2000.
- Pietikainen Petteri, «The Volk and its Unconscious: Jung Hauer and the “German Revolution”», *Journal of Contemporary History*, τ. 35 (Οκτώβριος 2000), σ.σ. 523-539.
- Weiss Sheila Faith, «The Race Hygiene Movement in Germany», *Osiris*, τ. 3 (1987), σ.σ. 193-236.
- Winkler Heinrich August, *Η ανάπηρη Δημοκρατία. 1918-1933*, Αθήνα, Πόλις, 2013.

